ВИДАВНИЦТВО РАНОК

НАВЧАННЯ БЕЗ МЕЖ

Українська мова, українська та зарубіжна літератури

ІНТЕГРОВАНИЙ КУРС

ЧАСТИНА 1

8 клас

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Старагіна І. П., Романенко Ю. О, Новосьолова В. І., Ткач П. Б.,
Панченков А. О., Блажко М. Б., Терещенко В. М.

УКРАЇНСЬКА МОВА, УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

Підручник інтегрованого курсу для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

(Частина 1)

ТОВ Видавництво «Ранок»
2025

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Створено відповідно до модельної навчальної програми
«Інтегрований мовно-літературний курс
(українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(автори Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М.,
Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Українська мова, українська та зарубіжна літератури

Підручник інтегрованого курсу для 8 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

ІНТЕГРОВАНИЙ КУРС

ЧАСТИНА 1

8 клас

rnk.com.ua/107857
Інтерактивний
електронний додаток

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

УДК 811.161.2+821(477)+821(100)](075.3)
У 45

Авторський колектив:
Ірина Старагіна, Юлія Романенко, Валентина Новосьолова,
Поліна Ткач, Андрій Панченков, Марія Блажко, Василь Терещенко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми
«Інтегрований мовно-літературний курс
(українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(автори Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М.,
Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.)

У 45 **Українська мова, українська та зарубіжна літератури** : підруч. інтегрованого курсу для 8 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1 / [І. П. Старагіна, Ю. О. Романенко, А. О. Панченков та ін.]. — Х. : Вид-во «Ранок», 2025. — 240 с. : іл.

УДК 811.161.2+821(477)+821(100)](075.3)

Інтерактивний електронний додаток доступний за QR-кодом або посиланням **rnk.com.ua/107857**

© Старагіна І. П., Романенко Ю. О., Новосьолова В. І., Ткач П. Б., Панченков А. О., Блажко М. Б., Терещенко В. М., 2025
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2025

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дорогі друзі!

Працюючи з цим підручником, ви виконуватимете різноманітні навчальні завдання, структуровані за такими рубриками: «**Польове дослідження**», «**Форум читачів і глядачів**», «**Індивідуальне читання**», «**Дискусійний майданчик**», «**Творча студія**», «**Наукова лабораторія**», «**Практикум**» та «**Мірило поступу**». Ці рубрики — ваш «путівник», який допоможе орієнтуватися у видах роботи й упевнено рухатися до поставленої мети. Тож уважно ознайомтеся з наведеною далі інформацією щодо специфіки кожної з визначених рубрик підручника.

Польове дослідження

Ця рубрика передбачає виконання різноманітних завдань, метою яких є збирання інформації шляхом спостереження за власним мовленням і мовленням оточення, дослідження читацьких уподобань рідних, друзів, однокласників і однокласниць чи членів громади. Це такі завдання: анкетування; інтерв'ю; аналіз отриманих даних й узагальнення їх; візуалізація у вигляді таблиць, графіків, діаграм, пошук джерел інформації тощо.

Форум читачів і глядачів

Виконуючи завдання цієї рубрики, ви будете багато спілкуватися — усно або письмово — щодо прочитаного, прослуханого або переглянутого, намагаючись донести свою думку, обґрунтувати її. Усі матеріали, які вам доведеться читати, переглядати чи прослуховувати, щоб виконувати завдання рубрики, ви зможете знайти в **Хрестоматії**, розміщеній в інтерактивному електронному додатку до підручника.

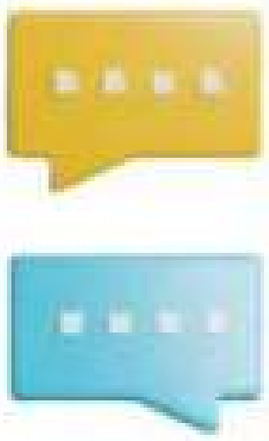

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Індивідуальне читання

Крім текстів, запропонованих для опрацювання в завданнях підручника, ви впродовж року читатимете й різноманітні інші тексти, які обиратимете самостійно — за власним розсудом і власними вподобаннями. Щоб у вас був майданчик для обміну думками щодо ваших читацьких уподобань, вам пропонуються завдання в рубриці «Індивідуальне читання». Виконання завдань цієї рубрики допоможе вам розширити власне читацьке коло.

Дискусійний майданчик

У цій рубриці на вас чекають завдання, метою яких буде обговорити ті питання мови й літератури, щодо яких немає одностайності. Ваші дискусії в класі можуть виявитися палкими, завзятими, гострими, але під час будь-якого обговорення важливо пам'ятати: дискусія — це спілкування рівних людей, які поважають одне одного й толерантно ставляться до думок інших, навіть якщо не поділяють їхніх поглядів.

Творча студія

У цій рубриці кожен і кожна з вас зможе розвинути свої творчі, креативні здібності, пишучи різноманітні твори, есе, вірші, оповідання, малюючи, танцюючи, драматизуючи й декламуючи чи розробляючи індивідуальні й групові проєкти тощо. Одним словом, під час виконання завдань цієї рубрики ви відчуєте себе вільними, оригінальними й унікальними.

Наукова лабораторія

Хай вас не лякає слово «лабораторія», яке в словнику означене як «спеціальне приміщення, обладнане для проведення експериментів, дослідів, випробувань і т. ін.». Завдання цієї рубрики дадуть змогу розгорнути довкола вас уявну лабораторію, адже ви досліджуватиме мову, якою розмовляєте, або тексти, які читаєте. Підтвердити правильність зроблених під час дослідження висновків вам допоможе **Довідник**, доступний в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

Щоб стати майстром чи майстринею в будь-якій справі в житті — треба багато практикуватися, тобто відточувати свою майстерність, багато вправляючись. Недарма в народі кажуть: без труда нема плода. І саме завдання рубрики «Практикум» допоможуть вам сформувати стійкі вміння письмового мовлення, читацької діяльності. До речі, саме виконуючи завдання цієї рубрики, ви матимете змогу перевірити результати своїх лабораторних досліджень на практиці.

Інтерактивний електронний додаток

Хрестоматія
rnk.com.ua/108603

Довідник
rnk.com.ua/108604

Кожний модуль підручника має інтерактивний супровід, перейти до якого можна за відповідним QR-кодом. Позначка біля номера вправи означає можливість виконання завдання за допомогою цифрових засобів. Розміщені матеріали можна опрацьовувати онлайн, а також шляхом попереднього завантаження їх у цифровий пристрій або друкування.

Мірило поступу

Щоб знати, куди рухатися, варто розуміти, де ти перебуваєш зараз. У цьому вам допомагатиме рубрика «Мірило поступу». У ній ви знайдете таблиці, розміщені в електронному додатку до підручника, з переліком усього, чого ви маєте досягти на певному етапі вивчення. Рубрика міститься наприкінці кожного розділу підручника, однак це не означає, що ви оцінюватимете свій поступ лише чотири рази впродовж року. Ні! До цієї рубрики можна звертатися частіше, щоб з'ясувати, що вже досягнуто і на якому рівні, а над чим ще варто інтенсивно попрацювати.

Крім рубрики «Мірило поступу», розуміти те, наскільки ефективною є ваша робота впродовж року, вам також допоможе портфоліо, яке ми радимо регулярно наповнювати матеріалами, створеними під час виконання завдань у межах усіх названих вище рубрик. Ваше портфоліо може бути паперовим або електронним. Саме завдяки портфоліо — такому собі вашому навчальному профілю — ви завжди матимете змогу порівняти себе вчорашніх із собою сьогоднішніми, щоразу дивуючись, як ви змінюєтеся з кожним новим днем і місяцем навчання. **Бажаємо успіхів!**

Автори

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Зміст

Заговори, щоб я тебе побачив **(Сократ)**

МОДУЛЬ		БАЗОВІ ЗНАННЯ ТА ТЕКСТИ
1.1 с. 14–35	**Комунікація**	Основні закони комунікації
	Інформація	Факт і типізація художнього образу у творі
	Мовні засоби	Іменні частини мови (повторення). Дієслово як самостійна (повнозначна) частина мови. Вид дієслова. Неозначена форма дієслова (інфінітив)
	Текст	Тема і проблема(-и) в тексті. Історичний і культурний контекст як важлива передумова глибшого розуміння твору
	Літературний твір	Драма як жанр драматургії
	Першоджерела	Вірш Михайля Семенка «Сім», п'єса Івана Котляревського «Наталка Полтавка», публіцистичні та літературознавчі статті
1.2 с. 36–55	**Комунікація**	Закон прискореного поширення негативної інформації
	Інформація	Факт і варіативність суджень
	Мовні засоби	Способи дієслів. Дійсний спосіб. Часи дієслова. Теперішній час. Особові форми. Дієвідмінювання дієслів теперішнього часу. I і II дієвідміни дієслів. Минулий час. Зміни дієслів у минулому часі
	Текст	Типи проблем у художньому тексті
	Літературний твір	Пісня як позасюжетний елемент
	Першоджерела	Пісні «Віють вітри, віють буйні», «От юних літ не знал я любові», «Видно шляхи полтавськії...», «Дід рудий, баба руда», «Ой під вишнею, під черешнею», «Вся-кому городу нрав і права», «Ой доля людськая, доля есть сліпая...», «Ой мати, мати! Серце не вважає», «Чи я тобі, дочко, не добра желаю», «Ей, Наталко, не дрочися!», «Чого ж вода каламутна...», «Гомін, гомін по діброві», «Сонце низенько, вечір близенько», «Вітер віє горою», «У сосіда хата біла», «Та йшов козак з Дону, та з Дону додому», «Що за того Петруся», «Поблукавши, мій Петрусь», «Підеш, Петре, до тієї, яку тепер любиш», «Ворскло річка невеличка», «Ой я дівчина Полтавка», «Начинаймо веселиться»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

1.3 с. 56–66	**Комунікація**	Закон довіри до простих висловлювань
	Інформація	Факти й наукові (зокрема історичні) факти
	Мовні засоби	Майбутній час. Складна та складена форми майбутнього часу. Дієвідмінювання дієслів майбутнього часу. Види помилок
	Текст	Типи проблем у нехудожньому тексті. Формальне (аргументативне) та вільне есе
	Літературний твір	Лібрето
	Першоджерела	П'єса Івана Котляревського «Наталка Полтавка», стаття польської дослідниці Дагмари Фризович «Деякі мовні особливості п'єси Івана Котляревського «Наталка Полтавка», опера Миколи Лисенка «Наталка Полтавка», лібрето опери «Наталка Полтавка», журналістська стаття Симона Петлюри про відкриття пам'ятника І. Котляревському, матеріали соціальних мереж та інтернет-журналу «Локальна історія»
1.4 с. 67–84	**Комунікація**	Закон дзеркального розвитку спілкування
	Інформація	Афіша
	Мовні засоби	Умовний спосіб. Творення дієслів умовного способу. Частка як частина мови. Роль частки у творенні форм умовного способу. Групи часток за значенням. Правопис часток
	Текст	Проблема і проблематика твору
	Літературний твір	Драма-феєрія
	Першоджерела	П'єса Моріса Метерлінка «Синій птах», інтерв'ю з Тіною Хау
1.5 с. 85–96	**Комунікація**	Закон притягування критики. Закон спотворення інформації («зіпсованого телефону»)
	Інформація	Афоризм як форма судження
	Мовні засоби	Наказовий спосіб. Творення форм наказового способу. Роль часток в творенні форм наказового способу. Способи творення дієслів. Безособові дієслова
	Текст	Проблема як елемент композиції наукової статті
	Літературний твір	«Нова драма» в історії драматургії
	Першоджерела	П'єса Моріса Метерлінка «Синій птах», уривок статті літературознавця Юрія Ковбасенка про художні образи

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

1.6 с. 97–107	**Комунікація**	Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль
	Інформація	Літературний конкурс «Коронація слова»
	Мовні засоби	Правопис **НЕ** з дієсловами. Правопис **НЕ** і **НІ** з різними частинами мови
	Текст	Вияв та формулювання проблеми як умова створення тексту
	Літературний твір	Соціально-психологічна п'єса
	Першоджерела	П'єса Моріса Метерлінка «Синій птах», стаття журналістки Олени Демчак про п'єси Лесі Українки, інтерв'ю з драматургинею Мариною Смілянець
1.7 с. 108–119	**Комунікація**	Закон мовленнєвого посилення емоцій
	Інформація	Правдивість, правдоподібність персонажа (дійової особи)
	Мовні засоби	Сполучник як службова частина мови. Правопис сполучників. Розрізнення сполучників й однозвучних слів
	Текст	Постановочний план вистави
	Літературний твір	Інтерпретація художнього твору, зокрема драматичного твору
	Першоджерела	П'єса Моріса Метерлінка «Синій птах», анонс вистави, режисерський аналіз п'єси «За двома зайцями»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

З видимого пізнавай невидиме (Григорій Сковорода)

МОДУЛЬ		БАЗОВІ ЗНАННЯ ТА ТЕКСТИ
2.1 с. 122–141	**Комунікація**	Інтимізація (спілкування)
	Інформація	Приватна та публічна інформація
	Мовні засоби	Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченні з дієприкметниковими зворотами. Відмінювання дієприкметників
	Текст	TED Talks як особливий вид публічних промов
	Літературний твір	Інтимна (любовна) лірика
	Першоджерела	Українські народні пісні «Цвіте терен, цвіте терен», «Місяць на небі, зіроньки сяють»; відео «Невигадані історії. Маруся Чурай»; театральний проєкт за твором Ліни Костенко «Маруся Чурай», картини П'єра Огюста Ренуара, Жуля Бастьєна-Лепажа, Рона Хікса
2.2 с. 142–150	**Комунікація**	Письменниці як повноправні представниці літературної професії
	Інформація	Приховування інформації в листуванні, мемуарах, щоденниках як запобігання репресіям, осміянню тощо
	Мовні засоби	Активні й пасивні дієприкметники, творення їх. Безособові дієслівні форми на **-но**, **-то**. Правопис **Н** у дієприкметниках і **НН** у прикметниках дієприкметникового походження
	Текст	Презентаційний текст
	Літературний твір	Гімн як ліричний жанр
	Першоджерела	Поезія Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто» у перекладах Григорія Кочура, Івана Франка, міф про Афродіту, поезія Лесі Українки «Сафо», картина Лоуренса Альма-Тадеми «Сапфо і Алкей», пісня Богдана Янівського на вірші Богдана Стельмаха «Сум Афродіти», уривок з книги науковиці Олени Стяжкіної «Жінки в історії української культури другої половини XX століття»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2.3 с. 151–159	**Комунікація**	Порівняння як лексичний засіб створення підтексту
	Інформація	Енциклопедія «Українська мова» як достовірне джерело інформації про граматику
	Мовні засоби	Перехід дієприкметників у прикметники та іменники. **НЕ** з дієприкметниками
	Текст	Енциклопедична стаття
	Літературний твір	Романс
	Першоджерела	Поезія М. Старицького «Виклик», пісні «Ніч яка місячна...», «Сонце низенько, вечір близенько», поезія В. Симоненка «Ну скажи — хіба не фантастично»
2.4 с. 160–173	**Комунікація**	Ліричний герой і читач як адресант і адресат
	Інформація	Втрачена та відновлена інформація
	Мовні засоби	Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Дієприслівниковий зворот. Коми при одиничному дієприслівнику
	Текст	Види перекладу
	Літературний твір	Антологія
	Першоджерела	Сонет 66-й Вільяма Шекспіра в перекладах Д. Павличка, Д. Паламарчука, С. Нечаїва, вірш Івана Франка «Епілог», інтерв'ю з Сергієм Жаданом
2.5 с. 174–193	**Комунікація**	Метонімія як лексичний засіб створення підтексту.
	Інформація	Онлайн-бібліотека «Горох» як достовірне джерело інформації про граматику
	Мовні засоби	Дієприслівники недоконаного і доконаного виду, творення їх. НЕ з дієприслівниками. Прислівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Систематизація відомостей про систему частин мови, взаємозв'язки між ними. Перехідні й нові явища в системі частин мови
	Текст	Філософські проблеми (життя та смерть, творчість). Мовознавчі проблеми. Літературознавчі проблеми
	Літературний твір	Філософська лірика та її характерні ознаки. Дилогія. Елегія
	Першоджерела	Есе Андрія Содомори «Ностальгія», поезія «Елегія» Миколи Зерова, елегія Овідія «Життя поета», рецензія Станіслава Тарасенка на анімафільм-дилогію «Думками навиворіт»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2.6 с. 194–217	**Комунікація**	Лексичні засоби створення підтексту, зокрема метонімія (продовження)
	Інформація	Вебресурс «Портал Шевченка». Шевченківська енциклопедія. Енциклопедія Сучасної України
	Мовні засоби	Способи творення прислівників. Ступені порівняння прислівників. Правопис прислівників
	Текст	Історичний і культурний контекст як важлива передумова глибшого розуміння твору
	Літературний твір	Програмний твір митця. Медитація як жанр філософської лірики. Цикл віршів
	Першоджерела	Уривки зі «Щоденника» Т. Шевченка, поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої ...», «Мені однаково, чи буду», стаття Валерії Смілянської про твір «Думи мої, думи мої», енциклопедична стаття «Медитативна лірика», картини К. Устияновича, І. Крамського, уривок наукової статті О. Федорука про картину «Шевченко на засланні»
2.7 с. 218–228	**Комунікація**	Ситуативні засоби створення підтексту, зокрема факти, події, раніше згадані
	Інформація	Фальсифікація
	Мовні засоби	Літери **И**, **І** в кінці прислівників. Літери **Н**, **НН** у прислівниках
	Текст	Партитура
	Літературний твір	Диптих. Сенкан
	Першоджерела	Вірш М. Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...», вірші Ліни Костенко «Крига на Одрі», «Крила»
2.8 с. 229–239	**Комунікація**	Метафора як лексичний засіб створення підтексту
	Інформація	Кореневий гніздовий словник української мови. Незалежна премія «Жінки в мистецтві»
	Мовні засоби	**НЕ** і **НІ** з прислівниками. Розрізнення прислівників та однозвучних частин мови
	Текст	Передмова. Макетування. Верстка (верстання)
	Літературний твір	Аналіз поетичного твору
	Першоджерела	Анотації до антологій української поезії, вірш І. Малковича «З нічних молитов», пейзажна, громадянська, любовна та філософська лірика українських авторів XX–XXI століть (В. Сосюра, Л. Костенко, В. Симоненко, В. Голобородько тощо)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Розділ 1

Заговори, щоб я тебе побачив

(Сократ)

1 У цьому розділі ви читатимете:

- п'єсу Івана Котляревського «Наталка Полтавка»;
- п'єсу Моріса Метерлінка «Синій птах»;
- лібрето опери «Наталка Полтавка»;
- інтерв'ю з письменниками;
- есе та інші тексти однокласників та однокласниць;
- наукові і журналістські статті;
- дописи у соціальних мережах і матеріали інтернет-журналів;
- навчальні тексти;
- словникові статті.

Прем'єра — це вирішальна мить, коли драматичний твір утілюється в життя. До останньої репетиції ще можна було щось поправляти й рятувати. Спектакль ще був незавершеною роботою, світом у становленні, зіркою, що народжується з хаосу. Прем'єра — це вираз одчайдушної рішучості залишити, нарешті, п'єсу саму на себе.

«Як ставиться п'єса», Карел Чапек

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2 У цьому розділі ви писатимете:

- есе;
- постановочний план п'єси;
- характеристику дійових осіб;
- конспект;
- текст коміксу;
- оголошення (анонс події);
- допис про власне індивідуальне читання;
- коротке оповідання;
- міркування.

3 У цьому розділі ви обговорюватимете:

- як п'єса допомагає зрозуміти роль дієслова в мовленні;
- що таке соціально-побутова п'єса;
- чим соціально-психологічна п'єса відрізняється від соціально-побутової;
- як знання комунікативних законів допомагає ефективно спілкуватися;
- чи відрізняється тематика тексту від його проблематики;
- що таке драма-феєрія;
- як частки впливають на зміст висловлювань дійових осіб;
- чому в письмовому мовленні сполучники трапляються частіше, ніж в усному;
- афоризм є фактом чи судженням;
- чому деякі п'єси вважають несценічними і не беруть у репертуар театру;
- чому існує кілька режисерських інтерпретацій тієї самої п'єси.

4 У цьому розділі ви досліджуватимете:

- характерні ознаки та функції дієслова, сполучника та частки як частин мови;
- факти дійсності та наукові факти;
- характерні ознаки драми як жанру літератури та її різновид драму-феєрію;
- типи проблем у художніх та нехудожніх текстах;
- комунікативні закони.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.1

rnk.com.ua/108043
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.1.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Основні закони комунікації	Факт і типізація художнього образу у творі	Іменні частини мови (повторення). Дієслово як самостійна (повнозначна) частина мови. Вид дієслова. Неозначена форма дієслова (інфінітив)	Тема і проблема(-и) в тексті. Історичний і культурний контекст як важлива передумова глибшого розуміння твору	Драма як жанр драматургії

Творча студія

1 A Прочитайте вірш одного з найоригінальніших українських поетів Михайля Семенка, який він написав у 1922 році і який відомий під такими назвами, «Сім», або «Семеро», або «Понеділок Вівторок».

Понеділок
Вівторок
Середа
Четвер
П'ятниця
Субота
Неділя
2 -- XII. 1922. Київ

Літературознавець М. Сулима про цей вірш написав так:

«...Семенко, оголосивши сім днів тижня в і р ш е м, став а в т о р о м художнього твору. До нього ці сім слів були назвами днів тижня, а в грудні 1922 р. сім слів стали рядками вірша. Відтепер і двірник, й офіціант, й академік могли кусати лікті, позаяк не здогадалися зробити те, що зробив М. Семенко».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Отже, Семенко був першим, хто зміг поезію побачити в буденному. Можливо, і вам це вдасться?! Надихнувшись цією думкою, напишіть коротке оповідання на тему «**Сім найпам'ятніших днів літа, яке минуло**». У своєму тексті ви, подібно до Михайля Семенка, спробуйте використовувати слова лише якоїсь однієї з повнозначних частин мови — або іменники, або прикметники, або числівники, або займенники, або дієслова, або прислівники.

1 Б Озвучте за бажанням свої тексти в класі або оприлюдніть їх на онлайновій дошці. Обміняйтеся враженнями від власних текстів, а також, безперечно, від літа, яке минуло.

Наукова лабораторія

2 А Обговоріть труднощі, які у вас виникали під час створення своїх текстів «Сім найпам'ятніших днів літа, яке минуло», у яких можна було використовувати лише слова однієї частини мови. Узагальніть, слова яких частин мови ви найчастіше використовували у своїх текстах. Поміркуйте, чим це можна пояснити. Чи пов'язано це зі специфікою лексичного та/або граматичного значення тієї чи тієї частини мови? Принагідно пригадайте, що таке лексичне значення, а що таке граматичне значення слів.

До **повнозначних**, або **самостійних**, **частин мови** відносять **іменник**, **прикметник**, **числівник**, **займенник**, **прислівник** і **дієслово**. Повнозначність цих частин мови виявляється в тому, що вони мають як лексичне, так і граматичне значення. Будь-яке слово, яке належить до самостійної частини мови, може утворювати речення без зв'язку з іншими словами. Центральними частинами мови є іменник та дієслово, адже інші частини групуються навколо них.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2 Б Оберіть серед прослуханих попередньо текстів один, де використано лише іменники, а інший — лише дієслова. Працюючи в групах, створіть на основі цих текстів розширені версії, де будуть використані слова інших частин мови. Поміркуйте, коли вам було легше створювати розширену версію — коли за основу ви брали текст лише з іменниками чи текст лише з дієсловами.

Дієслово — самостійна частина мови, яку характеризують такі особливості:

- **загальне граматичне значення**: дієслова виражають значення дії, процесу або стану предмета, відповідаючи на питання **що робити? що зробити?**: читати, мріяти, бути, сніжити;
- **граматичні (морфологічні) значення**: дієслова (залежно від їхньої форми) мають морфологічні власне дієслівні значення **виду**, **способу**, **часу**, **перехідності / неперехідності** та **стану**, а ще значення, які дублюють значення іменника, серед яких **особа**, **рід**, **число**, а в деяких випадках ще й відмінок;
- **синтаксичні ознаки**: форми дієслів у реченні типово виступають у ролі **присудків**, однак можуть виконувати роль й усіх інших членів речення (підмета, додатка, означення або обставини), хоча й рідше;
- **словотвірні ознаки**: дієслово серед інших частин мови має найбільшу кількість префіксів (з-, с-, роз-, до-, ви-, від-, пере-, за-, по-, попо-, пона-, поза- тощо), а також чимало специфічних суфіксів (-ти, -ся(-сь), -ну-(-ону-), -ува-(-юва-), -ирува-, -ізува-, -но, -то, -учи(-учи) тощо).

Практикум

3 А Визначте, до яких частин мови належить кожне з наведених слів, розподіливши їх за відповідними комірками в таблиці. Поясніть, які ознаки (загальне граматичне значення, морфологічні значення, словотвірні елементи) дали вам підстави для віднесення того чи того слова до певної частини мови.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

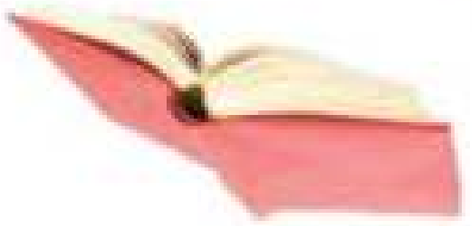
Бездіяльний, безнадія, дієвий, дієво, дійовий, діючий, дія, діяльний, діяльнісний, діяльність, діяльно, діяти, діяч, діячка, задіяти, обнадіювати, по-дієвому.

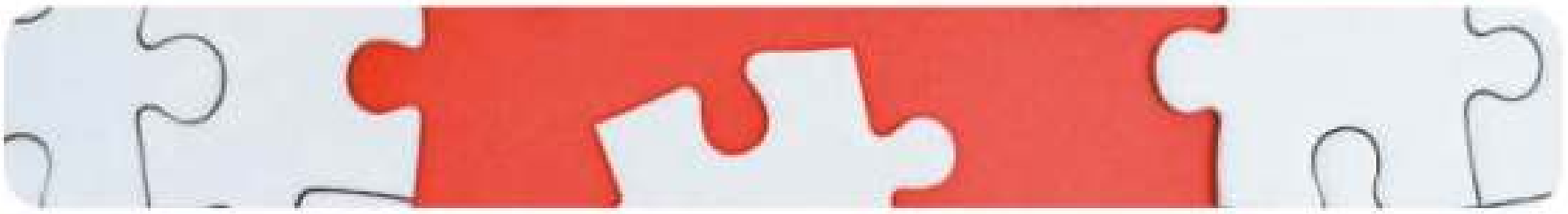
Частина мови	Слово
Іменник	
Прикметник	
Дієслово	
Прислівник	

3 Б Об'єднайтеся у дві групи й виконайте одне з наступних завдань:

I. Серед наведених у завданні А знайдіть дві словоформи того самого слова. Поясніть, у чому полягає різниця між спільнокореневими словами й формами того самого слова (словоформами).

II. Серед наведених у завданні А знайдіть два слова, які не є спільнокореневими до всіх інших. Обґрунтуйте свій вибір, пояснивши, що допомогло вам дійти такого висновку.

3 В Продовжуючи працювати у тих самих групах, створіть зі спільнокореневих слів із завдання А словотвірне гніздо, урахувавши, що першим твірним у цьому гнізді є дієслово **діяти**. Порівняйте гнізда, які утворила кожна з груп. Після цього переконайтеся в правильності своїх спостережень, звернувшись до «**Кореневого гніздового словника української мови**». Обговоріть, як знання суфіксів, префіксів, які притаманні різним частинам мови, а також розуміння того, що таке словотвірний ланцюжок, може допомогти не плутати дієслова з словами інших частин мови.

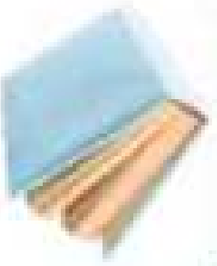

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

4 **А** Оберіть одне із запропонованих завдань і підготуйте коротку усну розповідь.

І. Пригадайте драматичні твори, які вам раніше траплялося читати, зокрема, наприклад, і минулого навчального року. Поділіться з іншими своїми спогадами про ці твори (укажіть назву й автора / авторку, жанр твору, що вам найбільше запам'яталося, що вразило тощо).

ІІ. Пригадайте своє останнє за часом відвідування театру. Поділіться з іншими своїми враженнями про цей похід (укажіть назву постановки, що вам найбільше запам'яталося в ній, що вразило тощо).

4 **Б** Обговоріть, як між собою пов'язані власне драматичний твір і його театральна постановка, узявши до уваги думку П. Паві, висловлену в «Театральному словнику», про те, що театральний простір складається зі:

- **сценічного простору** — простору сценічного майданчика, де відбувається сценічна дія;
- **ігрового простору** — простору гри актора;
- **простору глядача**, де він комунікує зі сценічним та ігровим просторами;
- **драматичного простору** — простору, про який, власне, ідеться у виставі.

4 **В** В інтерактивному електронному додатку перегляньте організацію глядацької зали в Чернівецькому академічному обласному українському музично-драматичному театру ім. Ольги Кобилянської. Уявіть, що вам треба придбати квиток на постановку п'єси, наприклад, за драмою Івана Котляревського «Наталка Полтавка». Оберіть собі місце в глядацькій залі й поясніть, чому саме це місце ви обрали. Обговоріть, як від того, які місця ви обрали в залі залежатиме сприйняття вами постановки. Доведіть, що простір глядача в кожному випадку буде інакшим.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Додатково можете здійснити віртуальні тури в деякі інші театри нашої країни, скориставшись інтерактивним електронним додатком.

Наукова лабораторія

5 А Прочитайте перелік театральних термінів і пригадайте, що вам уже відомо про драматичні твори. Завершіть наведений в інтерактивному електронному додатку до підручника текст, добираючи відповідні за змістом терміни.

5 Б Побудуйте діаграму Венна, яка б унаочнила спільне й відмінне в трьох основних жанрових формах драматичних творів, як **комедія**, **драма** й **трагедія**. Переконайтеся в правильності своїх узагальнень щодо цих жанрів драматичних творів, звернувшись до **Довідника**.

Практикум

6 А Оберіть із тексту попереднього завдання один іменник та один прикметник і схарактеризуйте їх за відповідною схемою.

Іменник	Прикметник
1. Загальне граматичне значення, питання	1. Загальне граматичне значення, питання
2. Початкова форма	2. Початкова форма
3. Лексико-граматичні значення (істота / неістота, власна назва / загальна назва, конкретний / абстрактний, предметний / речовинний, одиничний / збірний)	3. Форма (повна / коротка, стягнена / нестягнена)
4. Граматичне значення роду (якщо є)	4. Лексико-граматичне значення (якісний, відносний, присвійний)
5. Граматичне значення числа	5. Граматичне значення роду
6. Граматичне значення відмінка	6. Граматичне значення числа
7. Відміна й група (якщо належить до якоїсь)	7. Граматичне значення відмінка
8. Роль у реченні	8. Група (тверда / м'яка)
	9. Граматичне значення ступеня порівняння (якщо є)
	10. Роль у реченні

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

6 **Б** Пригадайте, що в мовознавстві розуміють під терміном «**морфологічна парадигма**». Утворіть і запишіть усі можливі граматичні форми того іменника та прикметника, які ви характеризували попередньо. Перевірте правильність своїх записів, звернувшись до онлайнового словника словозміни в інтерактивному електронному додатку до підручника.

6 **В** Прочитайте наведені в інтерактивному електронному додатку парадигми іменника, прикметника й дієслова. Визначте, скількома граматичними формами представлені типовий іменник, прикметник і дієслово. Чи всі граматичні форми іменника ви впізнали? А прикметника? А дієслова? Які висновки можна зробити на основі цих спостережень?

Дієслово як частина мови має найбільшу кількість граматичних форм серед інших частин мови. Кожна з форм характеризується власним набором граматичних значень, частина з яких спільна з іншими формами, а частина — специфічні. Основними є такі форми:

1. **неозначена** (інфінітив): засоромитися, відчувати, гримнути;
2. **способові** (дійсний, умовний та наказовий спосіб): ходив, ходила б, ходімо;
3. **часові** (минулий, теперішній та майбутній час): читав, читаєш, будеш читати;
4. **особові** (дієслова 1, 2 та 3 особи): слухаю, спимо, послухаєш, заснуть, слухай, спіть;
5. **дієприкметник**: заявлений, зголоднілий, літаючий;
6. **безособова** форма на -но, -то: розбито, перечитано, зроблено;
7. **дієприслівник**: заявивши, зголодніївши, летячи.

6 **Г** Зважаючи на інформацію про специфіку граматичних форм дієслова, розподіліть дієслівні форми із попереднього завдання за ознаками, визначеними в таблиці, переконайтеся в правильності своїх висновків, звернувшись до **Довідника**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Змінні форми дієслова		Незмінні форми дієслова
Дієвідмінювані (змінюють за особами, родами, числами)	**Відмінювані** (змінюються за відмінками й числами)	**Недієвідмінювані й невідмінювані**

Форум читачів і глядачів

Іван Котляревський

7

А Ознайомтеся з визначеннями лексичного значення слова «**дія**», які фіксує найбільший словник української мови — 20-томний словник, до якого ви завжди можете звернутися онлайн.

ДІЯ, дії, ж.

1. Робота, діяльність, здійснення чого-небудь. 2. тільки мн. Сукупність учинків кого-небудь. 3. Робота, функціонування якої-небудь машини, агрегату, підприємства і т. ін. 4. Вплив на кого-, що-небудь. // Вияв сили, енергії чого-небудь. 5. Сукупність і розвиток подій у літературних творах, кіно і т. ін. 6. тільки мн. Операції, пов'язані зі збройною боротьбою. 7. Виконання якого-небудь обряду. 8. театр. Закінчена частина драматичного, оперного, балетного твору або спектаклю; акт.

Поясніть, у якому чи яких із цих значень ужито слово «дія» в наведеному тексті.

«Наталка Полтавка» — перший драматичний твір, написаний народною українською мовою про звичайних українців і українок — селян і міщан. Саме тому Іван Карпенко-Карий цілком справедливо називав цю п'єсу «праматір'ю» українського народного театру. З'явився твір 1819 року, і тоді ж уперше його було поставлено на сцені. Початково п'єса називалася просто «Наталка», хоча врешті ввійшла в історію під дещо видозміненою назвою, адже дії, про які йдеться у творі, відбуваються неподалік Полтави. Та й увесь цей твір є ніби гімном полтавцям і полтавкам (читай — українцям і українкам) як людям щирим і добрим.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Сам автор, Іван Петрович Котляревський (1769–1838), визначив жанр свого твору так: «малоросійська опера у двох діях» («малоросійська» тут означає «українська», бо в ті часи захоплену російською імперією частину України називали Малоросією). Таким жанровим визначенням Котляревський мовби попереджав, що тут багато пісень. Однак декому це дало підстави стверджувати, що «Наталка Полтавка» — це не драма, а швидше водевіль чи легка пісенна комедійка. А таки ні: це справжнісінька драма, де дії одних є лихими, інших — добрими, тобто все, як у житті. Звісно, у «Наталці Полтавці» наприкінці добродії перемагають лиходіїв, але читачам / глядачам доводиться-таки попереживати за долю простої дівчини та її коханого Петра, щоб переконатися, що тільки активні дії й щирі серця можуть допомогти людям бути щасливими.

7 Б Спираючись на опрацьований попередньо текст, визначте істинність або хибність тверджень, наведених у таблиці.

Твердження	Так	Ні	Замало даних, варто перевірити
«Наталка Полтавка» — перший твір нової української літератури.			
Автор «Наталки Полтавки» — Іван Карпенко-Карий.			
П'єса «Наталка Полтавка» складається з двох дій.			
Іван Котляревський народився в місті Полтаві.			
У «Наталці Полтавці» багато пісень.			
«Наталка Полтавка» є соціально-побутовою драмою.			
Прототипом простої дівчини Наталки, про яку йдеться в п'єсі, є реальна дівчина, яка жила в Полтаві на початку XIX століття.			

7 В Почніть читати в **Хрестоматії** драму **«Наталка Полтавка» Івана Котляревського**, зокрема шукаючи відповіді на питання, щодо яких ви сумнівалися, заповнюючи попередню таблицю. Під час читання також нотуйте інформацію, яка може бути вам корисною для роботи з деякими з наступних завдань.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

8 А Перепишіть наведений текст, передаючи числові позначення відповідними формами числівників, а на місці крапок у формах іменника «**раз..**» допишіть, за потреби, необхідне закінчення.

П'єсу «Наталка Полтавка» було написано 1819 року, однак уперше опубліковано у 1838 році. Вона складається з 2 дій. У 1 дії 7 яв, а в 2 — аж 11. Упродовж розвитку сюжету на сцені з'являється всього 6 дійових осіб: Наталка, возний Тетерваковський, виборний Макогоненко, Наталчина мати — Терпилиха, коханий Наталки — Петро та далекий Наталчин родич — бурлака Микола, а крім того, з розповідей героїв ми знаємо дещо про Наталчиного батька — покійного Терпила. Однак якщо ширше подивитися на зміст п'єси, то можна в ній побачити й 7, головну, дійову особу. І це — український народ, який хоче жити в мирі й злагоді, керуючись принципами правди й не чинячи нікому лиха. Можливо, саме тому на доволі невеликий обсяг п'єси слів або форм слів з коренем добр- понад 50. Ось деяка статистика: іменник у кличному відмінку «добродію» ужито 13 раз.., «добро» — 4 раз.., «доброта» — 1 раз.., «добре» як прислівник — 11 раз.., як іменник — 2 раз.. та як прикметник — також 2 раз.., «добрий» — 8 раз.., «добра» як прикметник — 3 раз.., а як іменник — 1 раз.., «добрим» — 2 раз.., «добрих» — 1 раз.., «доброго» як іменник — 2 раз.. і ще 2 раз.. як прикметник.

Можливо, саме через те, що світ, який нам показує Іван Котляревський, такий добрий, навіть попри те, що в ньому є й трішки лиха, — у ньому майже всі співають. Усього в п'єсі 22 пісні (хоча пронумеровано 19), які співаються сольно, дуетами й тріолетами і, звісно ж, хором, коли нарешті починає панувати злагода. Погодьмося, світ, де багато пісень, — це місце, де обов'язково має панувати щастя. І саме про це, можливо, перша п'єса нової української літератури.

8 Б Запропонуйте однокласнику чи однокласниці перевірити свої записи, натомість оцініть його чи її роботу. Обговоріть особливості поєднання числівників з іменниками.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

8 **В** Повправляйтеся в написанні іменних частин мови з орфограмами в різних частинах слова, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Дискусійний майданчик

9 Перегляньте перелік дійових осіб драми «Наталка Полтавка». Об'єднайтеся у дві групи, кожна з яких шукатиме аргументи для доведення однієї з таких позицій:

1. Дійові особи п'єси Івана Котляревського є типізованими.

2. Дійові особи п'єси Івана Котляревського є індивідуалізованими.

Під час обговорення використовуйте як докази приклади з уже прочитаного вами.

Прототип (від давньогрец. Πρῶτος — перший + τύπος — відбиток, відтиск; першообраз) — конкретна історична чи сучасна автору / авторці особистість, яка послужила моделлю для створення художнього образу. Водночас, працюючи над художнім образом, автор / авторка можуть наділяти своїх героїв рисами, які характерні для багатьох інших людей. У цьому разі говорять про **типізацію**, тобто про втілення в окремому художньому образі людини типових, узагальнених рис багатьох реальних людей. Саме завдяки цьому конкретні персонажі твору набувають глибшого значення. Так, Наталка з п'єси Івана Котляревського є типізованим образом простої української дівчини, наділеної багатьма чеснотами і водночас готової боротися за своє щастя.

Польове дослідження

10 **А** Ознайомтеся з наведеними нижче визначенням поняття «**комунікативний закон**» і переліком відповідних законів у інтерактивному електронному додатку. Обговоріть, як ви їх розумієте. Позначте ті, щодо яких потребуєте додаткової інформації.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

10 **Б** Перегляньте в **Хрестоматії** першу яву драми «**Наталка Полтавка**». Обговоріть, який комунікативний закон діє, коли Наталка ніби заочно спілкується зі своїм коханим Петром. Аргументуйте свою думку.

10 **В** Упродовж кількох наступних днів спостерігайте за тим, як відбувається комунікація в різних групах, із якими ви взаємодієте (у колі однокласників і однокласниць, у родині, у середовищі друзів тощо). Спробуйте на практиці переконатися, чи дійсно означені вище закони є законами, тобто такими характеристиками, які притаманні спілкуванню різних груп. Особливо показовими історіями зі своїх спостережень можете за бажанням пізніше поділитися з іншими.

10 **Г** Читаючи п'єсу «Наталка Полтавка», до п'яти законів, про які йдеться вище, доберіть щонайменше по одному прикладу комунікативних ситуацій, де, на вашу думку, чинність певного закону особливо яскраво помітна. Узагальніть свої висновки в таблиці за зразком. Оформлений матеріал розмістіть на спільній онлайновій платформі.

Закон	№ дії	№ яви	Між ким відбувається комунікація	У чому виявляється дія закону

Дискусійний майданчик

11 Ознайомтеся з текстом. Обговоріть, яка його тема й основна думка.

Розуміння будь-якого літературного художнього твору — це не просто зрозуміти цей текст, це передусім зрозуміти багато контекстів, у яких він існує та з якими пов'язаний. Наприклад, з'ясування історичного контексту написання якогось твору може допомогти зрозуміти, чому саме цей твір і саме на цю тему з'явився в певну історичну епоху. З іншого боку, знання цього контексту сприятиме виявленню чогось, що допоможе глибше зрозуміти відповідний текст як відображення певного історичного часу.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Своєю чергою **біографічний контекст**, тобто знання відомостей про життя автора чи авторки певного художнього твору, допоможе краще усвідомити, що стало мотивом до появи цього твору, чому було обрано саме цю тему й чому її було висвітлено саме так. Осмислення **культурного контексту** може забезпечити бачення твору на тлі розвитку культури загалом, простеження його зв'язків з іншими творами чи іншими видами мистецтва.

Нарешті **мовний контекст** може стати в пригоді, якщо ми захочемо побачити твір як живе втілення певної національної мови, як продукт мовної творчості окремого індивіда.

А є ж і ще один надважливий контекст, а саме **контекст читача чи читачки!** Адже глибина розуміння всіх інших контекстів, актуальних для розуміння художнього твору, значною мірою залежить від того, **хто** цей твір **читає**, що ця людина знає, наскільки вона освічена, щоб побачити глибину твору та його особливості, і, урешті-решт, що вона шукає в цьому творі — те, що там дійсно є, чи те, що вона хотіла б там побачити й вичитати.

Творча студія

12 А Оскільки нещодавно ви стали авторами й авторками художніх творів «Сім найпам'ятніших днів літа, яке минуло», допоможіть майбутнім дослідникам і дослідницям вашої творчості: напишіть коротку автобіографію, попередньо пригадавши, що це за жанр та які його мовні й структурні особливості. Це можуть бути офіційно-ділові документи, а можуть бути й художні автобіографії. Розмістіть свої тексти на спільній онлайновій платформі, пізніше обговоривши в класі, чи могли б ви, наприклад, колись стати прототипами якогось літературного персонажа.

12 Б Прочитайте тепер автобіографію дівчини, яка жила понад 200 років тому в славній Полтаві. Обговоріть, наскільки типовою для того часу могла бути така життєва історія. А чи може трапитися таке в наш час?

Автобіографія

Я, Наталка Терпилівна, народилася на межі 18 і 19 століть на Мазурівці в місті Полтаві, через яке тече річка Ворскла.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Мій батько, Терпило, мав у місті промисел, тож я і моя мати, Терпилиха, жили в достатку, однак, забагатівши, батько завів погані знайомства з іншими багатіями, як-от повитчиками, канцеляристами, купцями й цехмистрами, почав випивати і врешті, розтративши все надбане, помер. Так ми з матір'ю залишилися без шматка хліба на столі, тож змушені були спродати, що мали, й переїхати в село під Полтаву, де й нині живемо в невеликій хатинці.

Крім мене, мої батьки виховували сироту Петра, старшого за мене десь на три-чотири роки. Його прийняли й ростили як рідного, тож виріс він славним, гарним, добрим, проворним і роботящим. Із часом я його дуже полюбила, а він те саме почував до мене. Однак, нам не судилося бути разом, бо мій батько, коли все розтринькав, став злим, гримав на мене, а Петра так і зовсім вигнав з дому. З того часу я від свого коханого не маю жодної звісточки, однак вірю, що він обов'язково повернеться.

Зараз я багато працюю вдома, шию, готую, намагаюся утримувати і себе, і матір. Багато хто вважає, що я маю одружитися з якимось багатієм, щоб не бідувати. Деякі женихи навіть сваталися, але всім їм я давала гарбуза, бо серце моє належить коханому Петрові. Хоч зараз нам з матір'ю і важко, але я знаю, що все буде гаразд, бо, як будь-якій добрій, трудящій людині, нам обов'язково має усміхнутися щастя.

12 **В** Спираючись на форми дієслів, вилучені з попереднього тексту, перекажіть його. Обговоріть, як граматичні значення форм дієслів (вид, час, особа, рід тощо) допомагали вам у поновленні тексту. Поміркуйте, як розуміння ролі дієслів як «серцевини» речень може допомогти вам легко створювати власні тексти.

Народилася, тече.

Мав, жили. Забагатівши, завів, почав, випивати, розтративши, помер. Залишилися, змушені, були, мали, спродати, переїхати, живемо.

Виховували, прийняли, ростили, виріс, полюбила, почував, не судилося, бути, розтринькав, став, гримав, вигнав. Не маю, вірю, повернеться.

Працюю, шию, готую, намагаюся, утримувати. Вважає, маю, одружитися, не бідувати. Сваталися, давала, належить. Знаю, буде, має, усміхнутися.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

13 А Об'єднайтеся в три групи, кожна з яких працюватиме з формами дієслів з абзаців 2-4 попереднього тексту. Розподіліть між собою ці абзаци. Випишіть зі свого уривка форми дієслів у колонку 1 таблиці, зразок якої наведено нижче. А в колонці 2 запишіть початкову форму відповідного дієслова. Для прикладу в таблиці опрацьовано форми абзацу 1.

Форма дієслова в тексті	Початкова (неозначена) форма дієслова (інфінітив)
1	2
народилася	народитися
тече	текти

13 Б Спираючись на записи в таблицях, обговоріть, у чому спільність і відмінність форм, ужитих у тексті, та інфінітивних форм, які ви утворили. Поспостерігайте за змінами в будові цих форм, за звуковими змінами, що відбуваються, а також за граматичними значеннями пар форм. Узагальніть свої спостереження щодо інфінітива як початкової форми дієслів.

Неозначена форма дієслова, або **інфінітив** (від лат. infinitivus — «невизначений», «неозначений»), — це початкова форма дієслова, яка називає дію, процес, стан узагальнено, не указуючи на час, особу, рід, число чи відмінок. Це незмінювана форма дієслова, що відповідає на питання **що робити?** (недоконаний вид) або **що зробити?** (доконаний вид). Основа інфінітивів закінчується на суфікс **-ти** (інколи з постфіксом **-сь(-ся)**): родити, народити, родитися, народитися. У реченні інфінітив типово виступає підметом (чим подібний до іменника) або частиною складних присудків: Жити — це любити. А любити означає творити добро, рідше — іншими членами речення: Наталка пішла поговорити з матір'ю. Замість того, щоб дослухатися до доньки, мати, на жаль, мала бажання слухати виборного.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

13 **В** Проаналізуйте лексичне значення інфінітивів абзацу 2, ставлячи собі такі два питання:

1. Це дієслово позначає дію, процес або стан як щось цілісне, що досягло своєї внутрішньої межі й далі ніби вже не може змінюватися, розвиватися?
2. Це дієслово відповідає на питання що зробити?

Для прикладу:
якщо поміркувати над значенням інфінітива **народитися** з абзацу 1, то можемо відчути, що це дієслово дійсно позначає процес, який уже є цілісним, таким, що досяг своєї внутрішньої межі. На додачу, ця форма відповідає на питання **що зробити?**. І навпаки, дієслово **текти** з абзацу 1 указує на процес, що ще триває, не добіг свого логічного завершення, не досяг цілісності, крім того, ця форма відповідає на питання **що робити?**.

Запишіть усі слова, щодо яких ви дали ствердні відповіді на обидва питання. Порівняйте свої записи із записами інших. Обговоріть випадки, де ви не дійшли згоди, поміркуйте, із чим це може бути пов'язано.

Вид дієслів — це значення, яке притаманне всім дієслівним формам, указуючи

- **або** на внутрішню цілісність, завершеність, результативність дії, процесу чи стану й відповідаючи на питання **що зробити?**, наприклад: прочитати, насолодитися, полюбити;
- **або** на те, що дія, процес або стан ще тривають, не добігли своєї внутрішньої межі, і відповідаючи на питання **що робити?**: читати, насолоджуватися, любити.

Перші форми називають формами **доконаного виду**, другі — **недоконаного**. Окремі форми доконаного та недоконаного виду утворюють пари: прочитати — читати. Такі форми називають **парновидовими**. Інші таких пар не мають, як-от: парубкувати, бігати, грюкнути. Причина цього криється в їхньому лексичному значенні. Подібні дієслова називають **одновидовими**. А є ще такі слова, які водночас можуть виражати і доконаний і недоконаний вид дії, як-от дієслово модернізувати чи драматизувати. Їх називають **двовидовими**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

13 Г Розподіліться на дві групи, кожна з яких продовжить працювати з інфінітивами абзаців 3 та 4. Розподіліть інфінітиви свого абзацу по колонках 1 та 2 за зразком таблиці нижче. До кожної із записаних форм доберіть, де це можливо, протилежну за видовою ознакою форму. У колонці 3 запишіть характеристику дієслів за їхньою видовою специфікою.

Недоконаний вид	Доконаний вид	До якої групи належать?
1	2	3
народжуватися	народитися	парновидове
текти	витекти	парновидове

14 А Перечитайте пісню, яку співає Наталка на початку драми Івана Котляревського, звертаючи увагу на виділені в тексті дієслівні форми. Розподіліть між собою виділені словоформи й схарактеризуйте їх з погляду їхніх граматичних значень (вид, час, спосіб, особа, рід тощо).

Віють вітри, **віють** буйні, аж дерева **гнуться**;
О, як моє **болить** серце, а сльози **не ллються**. (2)
Трачу літа в лютім горі і кінця **не бачу**,
Тільки тогді і **полегша**, як нишком **поплачу**. (2)
Не поправлять сльози щастя, серцю легше **буде**,
Хто щасливим **був** часочок, по смерть **не забуде**.(2)
Єсть же люди, що і моїй **завидують** долі,
Чи щаслива та билинка, що **ростеть** на полі? (2)
Що на полі, що на пісках, без роси, на сонці?
Тяжко **жити** без милого і в своїй сторонці. (2)
Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? **Озовися!**
Як я, бідна, тут **горюю, прийди подивися**. (2)
Полетіла б я до тебе, та крилля **не маю**,
Щоб **побачив**, як без тебе з горя **висихаю**. (2)
До кого я **пригорнуся**, і хто **приголубить**?
Коли тепер того нема, який мене **любить**. (2)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

14 **Б** Поміркуйте, чому в тексті майже всі дієслова є формами недоконаного виду. А в яких випадках з'являються форми доконаного виду? Що вони допомагають виразити?

14 **В** Обговоріть, чи нормативними на сьогодні є дієслівні форми **єсть** і **ростеть**, які трапилися в пісні. Як уважаєте, чому Іван Котляревський їх уживає?

14 **Г** Працюючи ланцюжком, утворіть усі можливі форми дієслова **бути**. Зробіть висновки про його специфіку, зокрема видову.

Наукова лабораторія

15 **А** Змініть оригінальний текст пісні «Віють вітри, віють буйні», «перевівши» всі події, про які йдеться в ній, у минуле, а всі дії, які можна, перетворивши на доконані. Для прикладу перший куплет трансформовано:

Довіяли вітри, **довіяли** буйні, аж дерева **зігнулися**;
О, як моє **зболіло** серце, а сльози **не вилилися**. (2)

Поспостерігайте, наскільки змінилася «настроєвість» пісні, яка з'явилася в результаті вашого експерименту.

15 **Б** Зважаючи на довідкову інформацію нижче, проаналізуйте, якими способами ви утворили видові пари (де це було можливим), змінюючи пісню Наталки.

Видову пару, за спостереженнями науковців, має лише третина дієслів. Утворення видової пари найчастіше відбувається за допомогою **префіксів** (**по-**, **з-(с-)**, **на-**, **о-**) і **суфіксів** (**-ува-**, **-овува-**, **-ва-**, **-а-**, **-и-**), рідше — шляхом **зміни наголосу** (наріза**ти** — наріз**а**ти) або **чергування голосних звуків** (зачі**п**ати — зач**е**пити). А інколи видова пара — це дієслова, утворені **від різних основ**, як-от: брати — узяти, говорити — сказати, шукати — знакти, ловити — піймати. Форми доконаного виду утворюються від форм недоконаного найчастіше за допомогою суфіксів (підписати — підпис**ув**ати), натомість форми недоконаного — від доконаного — за допомогою префіксів (писати — **на**писати).

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Польове дослідження

16 **А** Проведіть у класі опитування, чи хтось із вас відвідував місто Полтаву (звісно, проводити таке опитування не треба, якщо ви всі полтавці або полтавки). Ті, кому трапилося вже побувати в Полтаві, можуть поділитися своїми враженнями, а ті, кому ще не випадало побувати в цьому місті, можуть пояснити, чому б вони хотіли відвідати його, якби в них була така нагода.

16 **Б** Перегляньте відеоролик «**Моя Полтава. 2. Іван Котляревський**» в інтерактивному електронному додатку до підручника. Під час перегляду занотуйте 10 фактів, які вам стали відомі про письменника або про його творчість і які вас особливо вразили. Обговоривши в класі, укладіть спільний список «**Цікаві факти про Івана Петровича Котляревського та його твори**».

Наукова лабораторія

17 **А** Ознайомтеся з наведеними в інтерактивному електронному додатку п'ятьма анотаціями публіцистичних або наукових статей. Визначте, яка тема анотованих статей і які проблеми в них порушені, попередньо давши визначення термінам «тема» та «проблема» та з'ясувавши між ними різницю (за потреби зверніться до **Довідника**).

Проблема (грец. Problema — завдання, щось, кинуте вперед) у тексті — певне гостре, неоднозначне, суперечливе питання в змісті тексту, на якому зосереджує свою увагу автор / авторка.

17 **Б** Спрогнозуйте, чому матеріали цих джерел інформації можуть бути корисними для глибшого розуміння змісту драми «Наталка Полтавка», зокрема образу возного Тетерваковського. Доповніть свій попередній спільний перелік «Цікаві факти про Івана Петровича Котляревського» новими фактами, що стали вам відомі після ознайомлення з анотаціями.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

17 **В** На підставі змісту анотацій поміркуйте, чому саме образ Тетеваковського викликає дискусії серед дослідників.

Практикум

18 Оберіть одну з анотацій і випишіть з неї форми дієслів. Узагальніть, які форми дієслів характерні для такого жанру, як анотація. Поміркуйте, чим це може бути зумовлено. Як ці знання можуть допомогти вам створювати анотації до текстів, які ви прочитали та про які хочете поділитися інформацією з іншими?

Форум читачів і глядачів

19 Об'єднайтеся в п'ять груп. Кожна з груп має опрацювати в **Хрестоматії** або за відповідними посиланнями одну зі статей, анотації яких ви щойно прочитали. За результатами роботи в групах підготуйте презентацію, зміст якої допоміг би іншим зрозуміти, чому, задавалося б, проста для сприйняття п'єса Івана Котляревського — це не тільки твір про любов, боротьбу за щастя, а ще й драма, у якій є багато прихованих смислів, які можуть зрозуміти тільки ті, хто цікавиться контекстом твору — історичним, культурним, біографічним. Крім цього, своєю презентацією ви зможете ще й ушанувати Івана Петровича Котляревського, адже щороку 9 вересня ми згадуємо про нього в день його народження, підтверджуючи тим самим пророчі слова Тараса Григоровича Шевченка, написані на смерть великого сина України 1838 року:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Презентацію розмістіть на онлайн-дошці, щоб інші могли з нею ознайомитися. Ознайомтеся з презентаціями інших груп. Використовуйте напрацьовані матеріали на наступних заняттях під час подальшої роботи з текстом драми «Наталка Полтавка».

Індивідуальне читання

20 **А** Пригадайте свої літні канікули й ті тексти, які вам удалося прочитати за цей час. Уявіть, що вас запросили на міжнародний читацький форум, де кожен учасник і кожна учасниця мають змогу висловитися у форматі **«Хвилина слави»**. Цей формат передбачає, що впродовж хвилини учасник чи учасниця має цікаво розповісти про останню прочитану ним чи нею книжку, щоб заохотити інших її прочитати. У кінці проводиться голосування, метою якого є визначення зацікавленості потенційних читачів книжками, про які вони щойно почули. Долучіться до конкурсу «Хвилина слави», розповівши про прочитане вами влітку так, щоб інші проголосували за вашу книжку.

20 **Б** Підбийте підсумки конкурсу «Хвилина слави», визначивши книжки, які набрали більшу кількість голосів. Поміркуйте, чому саме ці книжки найбільше зацікавили вас — нинішніх восьмикласників і восьмикласниць, до яких саме жанрів вони належать.

20 **В** Ознайомтеся з таблицею, дозаповнивши останній рядок у ній. Обговоріть кожен пункт таблиці, пригадуючи минулий навчальний рік, а також узагальніть те, що ви запропонували як відповідь на питання в останньому рядку таблиці.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ЗМІНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЧИТАННЯ

Питання	7 клас	8 клас
Коли читаємо?	Кожного дня	
Що читаємо?	Те, що до душі (читання для задоволення), а також те, що потрібно для життя (інструкції, довідники тощо)	
Коли плануємо, що далі будемо читати?	Наприкінці кожного тижня	Наприкінці кожного місяця
Коли в класі ділимося своїми враженнями й думками від прочитаного?	Наприкінці кожного тижня	Наприкінці кожного місяця, а також тоді, коли дуже хочемо поділитися з іншими (за домовленістю)
Як звітуємо про прочитане?	Ведемо щоденник читача та виконуємо різноманітні завдання, зокрема ділимося враженнями з іншими	
Навіщо кожному й кожній потрібно індивідуально читати?		

20 Г Опрацюйте список літератури, який розміщений в інтерактивному електронному додатку. Зверніть увагу, що до кожної книжки є анотація. Ознайомтеся з анотаціями до книжок, які вас зацікавили. Зробіть короткий список з 4–8 книжок, які хочете прочитати в першому семестрі, і виберіть 1–2 з них для читання у вересні.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.2

rnk.com.ua/108044
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.2.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Закон прискореного поширення негативної інформації	Факт і варіативність суджень	Способи дієслів. Дійсний спосіб. Часи дієслова. Теперішній час. Особові форми. Дієвідмінювання дієслів теперішнього часу. І і ІІ дієвідміни дієслів. Минулий час. Зміни дієслів у минулому часі	Типи проблем у художньому тексті	Пісня як позасюжетний елемент

Форум читачів і глядачів

1 Обговоріть у парі наведені нижче питання, що стосуються твору Івана Котляревського «Наталка Полтавка». Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

1. Яка тема драми?
2. Скільки сюжетних ліній у п'єсі?
3. Яка подія рухає сюжет п'єси?
4. Яка ідея твору?

Зображення Наталки Полтавки у харківському альманасі «Ранкова зірка» (1834)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творча студія

2

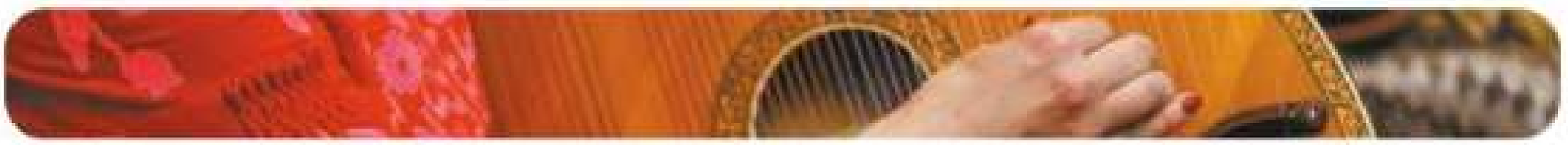
A Ознайомтеся з переліком пісень, які Іван Котляревський увів у драму «Наталка Полтавка» і, зважаючи на 1) назви цих пісень, 2) порядок їх використання у явах п'єси, а також на 3) те, хто виконує відповідні пісні, опишіть розвиток сюжету — від **зав'язки** (пісня Наталки «Віють вітри, віють буйні», з якої ми дізнаємося про розлуку дівчини з коханим Петром) і до **розв'язки** (остання хорова пісня «Начинаймо веселиться»). Запишіть свою розповідь, характеризуючи основні вчинки дійових осіб та їхні почуття. Послухати пісні можна в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Ява	Назва	Хто співає	Авторство
1	«Віють вітри, віють буйні»	Наталка	Маруся Чурай
2	«От юних літ не знал я любові»	Возний	Переробка пісні літературного походження
2	«Видно шляхи полтавськії...»	Наталка	Іван Котляревський
3	«Дід рудий, баба руда»	Наталка, Возний і Виборний	Народ
3	«Ой під вишнею, під черешнею»	Виборний	Народ
3	«Всякому городу нрав і права»	Возний	Переробка пісні Григорія Сковороди
3	«Ой доля людськая, доля єсть сліпая...»	Виборний і Возний	Переробка пісні літературного походження
4	«Ой мати, мати! Серце не вважає»	Наталка	Іван Котляревський
4	«Чи я тобі, дочко, не добра желаю»	Терпилиха	Іван Котляревський
6	«Ей, Наталко, не дрочися!»	Виборний, Терпилиха й Наталка	Іван Котляревський
7	«Чого ж вода каламутна...»	Наталка	Маруся Чурай
1	«Гомін, гомін по діброві»	Микола	Народ
2	«Сонце низенько, вечір близенько»	Петро	Народ (переробка Котляревського)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Ява	Назва	Хто співає	Авторство
4	«Вітер віє горою»	Микола	Народ (переробка Котляревського)
5	«У сосіда хата біла»	Петро	Народ
8	«Та йшов козак з Дону, та з Дону додому»	Петро	Народ
10	«Що за того Петруся»	Микола	Народ (переробка Котляревського)
10	«Поблукавши, мій Петрусь»	Микола	Народ (переробка Котляревського)
10	«Підеш, Петре, до тієї, яку тепер любиш»	Наталка і Петро	Іван Котляревський
10	«Ворскло річка невеличка»	Микола	Народ (переробка Котляревського)
11	«Ой я дівчина Полтавка»	Наталка	Іван Котляревський
11	«Начинаймо веселиться»	Хор	Іван Котляревський

2 **Б** Визначте елементи сюжету п'єси «Наталка Полтавка». Коротко опишіть зміст кожного з елементів. Дайте назву кожній частині.

Елементи сюжету	Зміст	Умовна назва
Експозиція		
Зав'язка		
Розвиток дії		
Кульмінація		
Розв'язка		

2 **В** Яку роль відіграють пісні в драмі «Наталка Полтавка»? Висуньте гіпотезу, чому, на вашу думку, І. Котляревський використав цей композиційний прийом? Схарактеризуйте, скільки дій, скільки яв у п'єсі «Наталка Полтавка» та в чому полягають особливості її композиції.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

3 **А** Знайдіть і випишіть із тексту дієслова, які використані в неозначеній формі або у формах дійсного способу. Чи всі можливі форми дійсного способу були використані в тексті? Які саме форми були використані?

Т е р п и л и х а (с чувством). Наталко, схаменись! Ти у мене одна, ти кров моя: чи захочу я тебе погубити? Убожество моє, старость силують мене швидше замуж тебе оддати. Не плач, дочко! Я тобі не ворог. Правда, Петро добрий парубок, та де ж він? Нехай же прийде, нехай вернеться до нас; він не лежень, трудящий, з ним обідніти до злиднів не можна. Але що ж! Хто відає — може, де запропастився, а може, і одружився де, може, забув і тебе. Тепер так буває, що одну нібито любить, а о другій думає.

Н а т а л к а. Петро не такий; серце моє за його ручається, і воно мені віщує що він до нас вернеться. Якби він знав, що ми тепер так бідні — о, з кінця світа прилинув би до нас на помощ.

Спосіб виражає відношення названої дієсловом дії або стану до реальності. Розрізняємо три способи дієслова: **дійсний**, **умовний** і **наказовий**. У **дійсному способі** дієслово називає реальну дію, яка відбувалася, відбувається чи буде відбуватися: вчив, вчу, буду вчити (недоконаний вид) або вивчив, вивчу (доконаний вид). У дійсному способі розрізняємо граматичні форми часу: форми **теперішнього** часу (вчу, вчимо), форми **минулого** часу (вчив, вчили; вивчив, вивчили), форми **давноминулого** часу (вчив був, вчили були), форми **майбутнього** часу (буду вчити, будемо вчити; вивчимо).

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

3 Б Утворіть усі можливі форми дійсного способу для одного дієслова доконаного виду й одного дієслова недоконаного виду. Назвіть особливості парадигми дієслова доконаного виду порівняно з парадигмою дієслова недоконаного виду. Дізнайтеся більше про форми дійсного способу в **Довіднику**.

Форум читачів і глядачів

4 Обговоріть розв'язку твору. Чи можливі були інші варіанти? Обговоріть у класі всі інші фінали твору. Поміркуйте, як кожен інший варіант змінює чи уточнює ідею твору? Оформіть ваші міркування в таблицю, першим зазначивши оригінальний фінал п'єси Івана Котляревського.

Варіанти фіналу твору	Ідея твору

Практикум

5 Дайте характеристику дійовим особам за допомогою цитат / реплік із тексту. Доберіть якомога більш влучну характеристику персонажа, сформулювавши її одним словом.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

6 Виберіть із запропонованого переліку проблем ті, які наявні у творі «Наталка Полтавка». За потреби доповніть власний список. Обґрунтуйте, за допомогою яких епізодів твору автор розкриває ці проблеми. Визначте типи проблем, які опинилися у вашому списку.

Людина і її соціальний статус	Жінка і суспільство	Вірність і зрада
Відповідальність за свої вчинки	Митець і суспільство	Духовне і матеріальне
Моральні пріоритети в державі	Зіткнення нового і старого	Соціальна нерівність
Забруднення водойм та повітря	Кохання і сімейне щастя людини	Стосунки між батьками та дітьми
Булінг	Роль освіти у формуванні особистості	Почуття власної гідності як невід'ємна ознака людини

Зміст кожного художнього твору може бути окреслений не лише темою, а й проблемами, які порушує автор / авторка. Проблеми — це питання, які автор / авторка ставить перед читачами, героями, часом. Можна говорити про різні типи проблем: соціальні, етичні, екологічні, культурні, психологічні.

Польове дослідження

7 Ознайомтесь із коміксом «Наталка Полтавка», створеним на інтернет-ресурсі «Українська література в коміксах». Чи всі особливості персонажів зображено в коміксі? Чи точно відображено сюжет? Власні міркування запишіть.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творча студія

8 **А** Поміркуйте, як пов'язані з темою час і місце, зображені в п'єсі? Уявіть, що дії п'єси відбуваються в наш час і в місті (або селі), у якому ви живете. Як би змінився сюжет на тлі XXI століття? Як би змінилися характери персонажів і їхні діалоги?

8 **Б** Створіть власний комікс осучасненої версії «Наталки Полтавки». Самостійно або в команді намалюйте відповідних персонажів за допомогою програми для малювання або ШІ-редакторів. Напишіть діалоги, які відображатимуть і сюжет оригінальної п'єси, і специфіку вашої сучасної інтерпретації.

Практикум

9 **А** Відновіть текст довідки про оперу Миколи Лисенка «Наталка Полтавка», поставивши дієслова, що в дужках, у формі 3-ої особи множини теперішнього часу. Чим можна пояснити використання саме цієї особової форми, а не будь-якої іншої?

9 **Б** Випишіть виділені дієслова у два стовпчики: I дієвідміна або II дієвідміна. На що впливає вміння співвідносити дієслово з певною дієвідміною?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Оперу на 3 дії «Наталка Полтавка» українського композитора Миколи Лисенка, створену за однойменною п'єсою Івана Котляревського, **(вважати)** однією з найпопулярніших українських опер.

Музика й п'єса **(розкривати)** красу душі української людини, її шляхетність, моральну чистоту, духовну силу, мужність, які **(втілювати)** Наталка і Петро. Іван Котляревський і Микола Лисенко **(показати)** моральну перевагу простих людей над представниками влади — сільськими багатіями й приказними. Чарівні пісні **(робити)** близькими і зрозумілими думки й почуття героїв. Вони **(служити)** і тлом, на якому **(розгортатися)** події.

Обробка народних пісень, створені Лисенком розвинені арії, увертюри й оркестрові антракти **(зберігати)** вірність духу п'єси Котляревського. Музику Лисенка **(відзначати)** мудра простота, ясність і гармонійна єдність усіх елементів.

Теперішній час означає дію, яка відбувається постійно або в момент мовлення. Дієслова в теперішньому часі завжди недоконаного виду і змінюються за особами й числами. **Особові форми** — це такі форми дієслова, у яких можна визначити особу: (1-ша особа (дію виконує той, хто говорить), 2-га особа (дію виконує той, з ким говорять), 3-я особа (дію виконує той, про кого говорять). Граматична категорія особи виражає відношення дії до мовця. Особові форми, крім граматичного значення особи, виражають граматичне значення числа:

Особа	1 дієвідміна	2 дієвідміна
1 особа	я пиш-у / ми пиш-емо	я крич-у / ми крич-имо
2 особа	ти пиш-еш / ви пиш-ете	ти крич-иш / ви крич-ите
3 особа	він (вона, воно) пиш-е / вони пиш-уть	він (вона,воно) крич-ить / вони крич-ать

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 **В** Повправляйтеся в правильному утворенні та написанні форм теперішнього часу, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Форум читачів і глядачів

Театральна трупа «Наталки Полтавки», очолювана Кропивницьким, Єлисаветград (1882)

10 П'єса починається появою Наталки, яка співає та говорить до себе. Як співвідноситься пісня з проблемами п'єси? Що ми дізнаємося про передісторію Наталки й Петра зі слів Наталки? Знайдіть у тексті розповідь про їхнє минуле. Порівняй свої припущення із оповіддю в тексті.

Творча студія

11 Об'єднайтеся в групу та створіть інтелект-карту, давши відповіді на запитання:

- Хто головний герой?
- Як герої співвідносяться між собою?
- Яка їхня функція в сюжеті?
- Яким чином персонажі допомагають розкрити тему п'єси?

Наукова лабораторія

12 **А** У яві II знайдіть доказ того, що Наталка несвідомо розуміє наслідки дії законів комунікації, зокрема закону прискореного поширення негативної інформації.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Закон прискореного поширення негативної інформації: інформація негативного змісту має тенденцію до швидшого поширення, аніж позитивна. Дія цього закону пов'язана з підвищеною увагою людей до негативних чинників, оскільки позитивне швидко сприймають за норму й перестають обговорювати.

12 Б Наведіть приклади з власного досвіду спілкування, коли спрацьовував закон прискореного поширення негативної інформації. Поміркуйте, як знання законів комунікації може сприяти ефективному спілкуванню. Запишіть свої міркування.

Дискусійний майданчик

13 Нижче наведена репліка возного. Чи погоджуєтесь ви з його думкою, що брехня може бути во благо? Обґрунтуйте свою позицію та доведіть свою правоту й хибність протилежної думки.

Зображення дійових осіб п'єси ілюстратором Анатолієм Базилевичем

В о з н и й. Блаженна ложь, когда бивається в пользу ближніх, а то біда — теє-то як його — що часто лжем ілі ради своєй вигоди, ілі на упад другіх.

Н а т а л к а. Хотя б і протопопшею, то бог з ним!

Творча студія

14 А Об'єднайтеся в групи з трьох осіб. Складіть перекази п'єси від першої особи (на вибір: від імені Наталки, від імені Петра, від імені возного), використавши наведені нижче дієслова. Власний переказ запишіть і потім озвучте для спільного ознайомлення.

Хотіти, сидіти, воркотіти, проходити, виходити, носити, чесати, любити, (з)вабити, просити, квапити, робити.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

14 **Б** Які особові форми згаданих вище дієслів трапилися у вашому тексті: 1 особа, 2 особа чи 3 особа? Поясніть, чому саме ці форми вам були необхідні для побудови речень. Порівняйте свій текст з двома іншими текстами однокласників та однокласниць, з якими ви працювали в групі, і з'ясуйте, чи ті самі особові форми були використані ними. Чим ви можете це пояснити?

14 **В** Прочитайте тексти одне одного й обговоріть їх, використовуючи наведені нижче критерії.

Текст переказу	Критерії обговорення тексту	
Охоплення подій п'єси	Які події охоплено	Які події залишилися поза увагою
Ставлення дійових осіб одне до одного	Висловлене ставлення до всіх згаданих у переказі учасників подій	Висловлене ставлення до окремих згаданих у переказі учасників подій або воно відсутнє взагалі
Стилізація мовлення дійової особи	У переказі наявні особливості мовлення дійової особи (які саме)	У переказі частково наявні особливості мовлення дійової особи або вони відсутні взагалі

14 **Г** Порівняйте власні перекази з переказами, зробленими іншими групами. Що спільного, а що відмінного виявилося в переказах від імені Наталки, Петра або возного.

Форум читачів і глядачів

15 **А** Обговоріть художні конфлікти п'єси (зовнішній і внутрішній). Чи у всіх персонажів є внутрішній конфлікт? Чому так? Обґрунтуйте свою відповідь цитатами із тексту.

15 **Б** Пригадайте відомі вам з попереднього досвіду аналізу драматичних творів способи завершення конфлікту у творі. Визначте, яким способом розв'язано конфлікт у драмі І. Котляревського «Наталка Полтавка». Занотуйте свою відповідь.

конфлікт вичерпаний (фізичне зникнення об'єкта кофлікту: персонаж гине)	конфлікт знятий (втручання обставин, ситуація розв'язується і все з'ясовується)
конфлікт вирішений (сторони домовилися між собою, поступилися)	підміна об'єкта конфлікту (негативний герой змінюється (розкаюється і прозріває) і стає позитивним

Творча студія

16 **А** Уявіть, якою ви бачите Полтаву на початку XIX століття. Опишіть її місцевість, людей, яких ви бачите на вулицях тодішнього містечка. Якими ви бачите посадовців цього міста, наприклад, виборного та возного? Щоб довідатися більше про ці посади, зверніться до відповідних тлумачних або енциклопедичних словників.

16 **Б** Пригадайте, що вам відомо про возного Тетерваковського на підставі прочитання тексту п'єси. Що ви думаєте про цю людину? Яким ви його собі уявляєте?

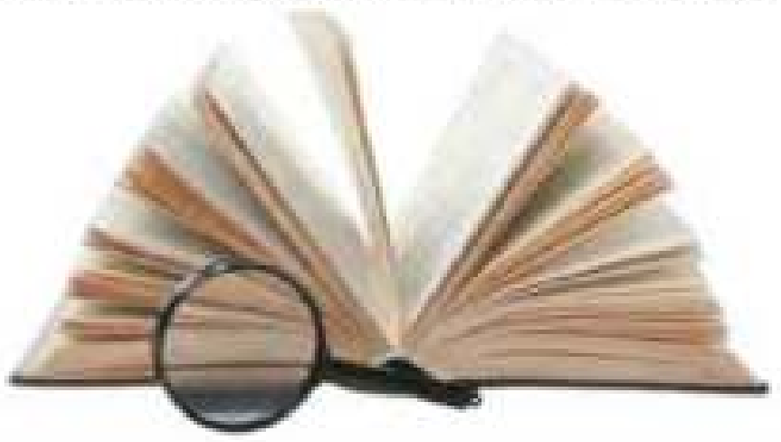
16 **В** У **Хрестоматії** ознайомтеся з твором видатного українського філософа Григорія Сковороди «Всякому городу нрав і права» та піснею з тією ж назвою, яку Котляревський «уклав в уста» возному Тетерваковському. Як різниця в змісті цих двох текстів допомагає нам краще побачити сутність образу возного?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

17 **А** Перечитайте дві репліки Тетерваковського: одну, яку він виголошує на початку твору, а іншу — в кінці драми. Об'єднайтесь у дві групи: перша обстоює позицію, що возний Тетерваковський не змінився у фіналі п'єси і його вчинок не є щирим, інша — що він змінився і цей вчинок є першим кроком у нове життя. Сформулюйте аргументи, щоб переконати групу опонентів.

Початок	Кінець
В о з н и й. Не віриш? Так знай же, що я тебе давно уже — тее-то як його — полюбив, як тільки ви перейшли жити в нашее село. Моїх діл околичності, возникающії із неудобних обстоятельств, удерживали соділати признаніє пред тобою; тепер же, читая — тее-то як його — благость в очах твоїх, до формального опреділенія о моєй участі, открой мні, хотя в терміні, партикулярно, резолюцію: могу лі — тее-то як його — без отсрочок, волокити, проторов і убитков получити во вічное і потомственное владініе тебе — движимое і недвижимое імініе для душі моєй — з правом владіти тобою спокойно, безпрекословно і по своєй волі — тее-то як його — розпоряджать? Скажи, говори, отвічай, ответствуй, могу лі бить — тее-то як його — мужем пристойним і угодним душі твоєй і тілу?	**В о з н и й** (вишед вперед на сцену). Размишлял я предовольно, і нашел, что великодушной поступок всякії страсті в нас пересиливаєть. Я — возний і признаюсь, что от рожденія моєго расположен к добрим ділам; но, за недосужностію по должності і за другими клопотами, доселі ні одного не зділал. Поступок Петра, толіко усердний і без примісу ухищренія, подвигаєть мене на нижеслідующее... (К Терпилихе). Ветхая деньми! благословиши лі на благое ділo?

Варіативність суджень передбачає наявність кількох чи багатьох варіантів тлумачення того самого факту (наприклад, якогось вчинку).

17 **Б** Пригадайте який-небудь твір, у якому негативний персонаж (тобто антагоніст) змінився би та став на бік позитивних персонажів. Поміркуйте про причини такої зміни. На підставі обговорення різних ситуацій, у яких антагоністи зазнають змін, визначте кілька найбільш поширених причин.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Польове дослідження

18 А Яку роль відіграє в наведеній нижче репліці возного виділений вислів? Для чого персонаж уживає його в мовленні? Порахуйте, скільки разів у тексті п'єси возний уживає цей вислів. Про що це свідчить? Поясніть значення слова «ім'ярек».

В о з н и й. «Добродію»! «Добродію»! Я хотів би, щоб ти звала мене — *теє-то як його* — не вишепом'янутим ім'ярек.

18 Б Дослідіть власне мовлення й мовлення однокласників і однокласниць. За яким словом або висловом можна впізнати когось з вас? Об'єднайтеся в пари й обговоріть, які слова або вислови найчастіше вживає кожний або кожна з вас. Про що це свідчить?

Практикум

19 А Який художній прийом використано в наведеній репліці? Як називаються виділені слова? Що саме возний називає «винужденим подарочком»? Як визначається такий художній прийом?

Н а т а л к а. Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви *пан*, а я *сирота*; ви *багатий*, а я *бідна*; ви *возний*, а я *простого роду*; та й по всьому я вам не під пару.

19 Б Що спільного у всіх наведених нижче репліках Терпилихи й виборного? Який комунікативний намір вони демонструють? Як називається прийом, який вони застосовують? На чому він побудований? Які мовні засоби використовують персонажі для досягнення мети?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Т е р п и л и х а. Лучче б була я умерла: не терпіла б такої біди, а більше через твою непокорность.

<...>

Т е р п и л и х а. Ти на те ведеш, щоб я не дождала бачити тебе замужем, щоб через твоє упрямство не дожила я віку: бідность, сльози і перебори твої положать мене в домовину. (Плачет).

<...>

В и б о р н и й. І Наталка так обезглузділа, що любить за пропастившогося Петра? І Наталка, кажеш ти, добра дитина, коли бачить рідну свою при старості, в убожестві, всякий час з заплаканими очима і туж-туж умираючу од голодної смерті, — не зжалиться над матір'ю? А ради кого? Ради пройдисвіта, ланця, що, може, де в острозі сидить, може, умер або в москалі завербовався!..

<...>

Т е р п и л и х а. Дочко моя! Голубко моя! Пригорнись до мого серця, покорность твоя жизні і здоров'я мені придаєть. За твою повагу і любов до мене бог тебе не оставить, моє дитятко!

Практикум

20 А Прочитайте анонс вистави «Наталка Полтавка», який розміщено на сайті Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка. Під час читання утворіть відповідні форми часу та поясніть свій вибір форми дієслова.

20 Б Випишіть форми минулого часу та схарактеризуйте їх за граматичними значеннями. Скористайтеся матеріалами **Довідника**.

Минулий час означає дію, яка відбулася до моменту мовлення. Дієслова минулого часу змінюються за числами (хотів, хотіли), а в однині й за родами (хотів, хотіла, хотіло). Вони можуть мати доконаний (зробив, приїхав) і недоконаний (робив, їхав) вид.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Українська мова має ще аналітичну форму **давноминулого часу**, яка складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова бути: ходив був, ходила була, ходили були. Давноминулий час означає дію, яка відбулася до певної дії в минулому, про яку повідомляється в момент мовлення.

Дискусійний майданчик

21 Обговорюючи своє скрутне становище, Терпилиха й Наталка не погоджуються щодо ролі батька в тому, що вони опинилися в такій ситуації. Яку позицію обстоює Терпилиха, а яку Наталка? Якби вам довелось узяти участь у їхній розмові, із ким би ви погодились? Запишіть свої аргументи й візьміть участь у дискусії, обстоюючи думку Терпилихи або Наталки.

Т е р п и л и х а. **Що ж робить? Три роки уже, як ми по убожеству своєму продали дворик свій на Мазурівці, покинули Полтаву і перейшли сюди жити; покойний твій батько довів нас до сього.**

Н а т а л к а. **І, мамо!.. Так йому на роду написано, щоб жити багатим до старості, а умерти бідним; він не виноват.**

Практикум

22 А Нижче наведено репліки Петра, які він говорить собі й Наталці. Знайдіть у словах персонажа суперечність. Як ви її поясните? Запишіть свої міркування.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Петро (один).

Горько мені слухати, що Терпилиху зоветь другий, а не я, тещею. Так Наталка не моя? Наталка, котору я любив більше всього на світі; для которої одважовав жизнь свою на всі біди, для которої стогнав під тяжкою роботою, для которої скитався на чужині і зароблену копійку збивав докупи, щоб розбагатіть і назвать Наталку своєю вічно! І коли сам бог благословив мої труди, Наталка тогді достається другому! О злая моя доле! Чом ти не такая, як других?

* * *

П е т р о. Возний — пан, чиновний і багатий, а я не маю нічого. Вам з матір'ю треба подпори і защити, а я через себе ворогів вам прибавлю, а не помощ подам.

22 **Б** Прочитайте уривок з діалогу Наталки й возного. У чому полягає словесна маніпуляція возного? Яким чином Наталка протидіє маніпулюванню? Знайдіть у яві XI інші приклади маніпулювання і протидії йому. Запишіть свої міркування.

В о з н и й. Однако ж, вашеці проше, ви рушники подавали, сиріч — тее-то як його — ти одружилася зо мною.

Н а т а л к а. Далеко іще до того, щоб я з вами одружилася! Рушники нічого не значать.

22 **В** Пригадайте, що таке стереотипи. Які слова виборного доводять, що він перебуває під впливом стереотипів? Запишіть свої міркування.

В и б о р н и й. Час би, Наталко, взятись за розум: ти уже дівка, не дитя. Кого ж ти дожидаєшся? Чи не із города ти таку примху принесла з собою? О! там панночки дуже чваняться собою і вередують женихами: той не гарний, той не багатий, той не меткий; другий дуже смирний, інший дуже бистрий; той кирпатий, той носатий, та чом не воєнний, та коли і воєнний, то щоб гусарин. А од такого перебору досидяться до того, що послі і на їх ніхто не гляне.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

22 Г Наведена репліка Терпилихи — це факт чи судження? Обґрунтуйте свою позицію із посиланням на текст. Запишіть свої міркування.

Т е р п и л и х а. Не багаті! Та така бідність, таке убожество, що я не знаю, як дальше і на світі жити!

Польове дослідження

23 А Чи погоджуєтесь ви з позицією Терпилихи щодо дочірніх зобов'язань Наталки? Запишіть по 5 ситуацій, коли батьків треба слухати беззастережно й коли варто відстоювати власну позицію. Чи належить ситуація, описана в п'єсі, до першої чи другої групи? Обґрунтуйте письмово власну відповідь.

Т е р п и л и х а. Не дуже довіряй своєму серцю: сей віщун часто обманює. Придивися, як тепер робиться в світі, та і о Петрі так думай. А лучче, якби ти була мені покорна і мене послухала.

23 Б З'ясуйте, що думають про стосунки між дітьми та батьками ваші однокласники та однокласниці, які приклади ситуацій навели вони в кожній групі. Узагальніть ситуації, коли батьків треба слухати беззастережно й коли варто відстоювати власну позицію.

Дискусійний майданчик

24 Чи погоджуєтесь ви з уявленнями Наталки? Чи маєте іншу думку? Обґрунтуйте свою позицію. Візьміть участь у дискусії на тему «Як матеріальна рівність або нерівність молодят може вплинути на майбутнє їхньої сім'ї?».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Н а т а л к а. ...Скажіте мені перше, для чого люди женяться?

В и б о р н и й. Для чого? Для того... а ти буцім не знаєш?

Н а т а л к а. Мені здається, для того, щоб завести хазяйство і сімейство; жити люб'язно і дружно; бути вірними до смерті і помагати одно другому. А пан, который жениться на простій дівці, чи буде її вірно любити? Чи буде їй щирим другом до смерті? Йому в голові і буде все роїтися, що він її виручив із бідності, вивів в люди і що вона йому не рівня; буде на неї дивитися з презирством і обходитися з неповагою, і у пана така жінка буде гірше наймички... буде крепачкою.

Практикум

25 Відновіть текст допису на сторінці Довженко-центру на фейсбуці, який розміщений в інтерактивному електронному додатку, поставивши дієслова, що в дужках, у формі минулого часу. Поясніть чергування звуків у формах минулого часу.

Плакат до фільму «Наталка Полтавка» (1936), Петрофф Ньюман

НАТАЛКА ПОЛТАВКА В АМЕРИЦІ

День народження Івана Котляревського — привід згадати першу кіноопери в українському кіномистецтві. Оперу Миколи Лисенка **(екранізувати)** Іван Кавалерідзе і **(залучити)** до зйомок справжніх оперних співаків.

«Уся країна знає і любить «Наталку Полтавку», але не кожен **(могти)** побачити її на сцені у складі найкращих виконавців», — **(писати)** Іван Кавалерідзе в журналі 1936 року.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Із 4 грудня 1936 року в нью-йоркському кінотеатрі «Рузвельт» та деяких інших кінотеатрах США **(відбутися)** прем'єра фільму, показ якого **(тривати)** понад три тижні. «Наталку Полтавку» **(демонструвати)** українською мовою.

«Ні один критик не **(могти)** сказати, що **(скучати)**, коли **(дивитися)** фільм і **(слухати)** незрозумілу йому мову. Що ж казати про українців, котрі масово **(йти)** до кінотеатру, щоб побачити відому їм «Наталку Полтавку» у виконанні оперних співаків. Усі вони **(радіти)**, **(сміятися)** і **(плакали)** від радості», — **(зазначати)** оглядач газети «Українські щоденні вісти. Нью-Йорк» (1936).

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.3

rnk.com.ua/108045
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.3.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Закон довіри до простих висловлювань	Факти й наукові (зокрема історичні) факти	Майбутній час. Складна та складена форми майбутнього часу. Дієвідмінювання дієслів майбутнього часу. Види помилок	Типи проблем у нехудожньому тексті. Формальне (аргументативне) та вільне есе	Лібрето

Наукова лабораторія

1 А Прочитайте, знайдіть у наведеній репліці Наталки Полтавки дієслова, укажіть час дієслів. Пригадайте, яку дію означає майбутній час. Чи серед вибраних вами дієслів із тексту є дієслова майбутнього часу? За якими ознаками ви їх визначаєте? Звірте свої міркування з матеріалами **Довідника**.

Артеменко Катерина в ролі Наталки Полтавки у виставі Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка

Н а т а л к а. Не плачте, мамо! Я покоряюсь вашій волі і для вас за первого жениха, вам угодного, піду замуж; перенесу своє горе, забуду Петра і не буду ніколи плакати.

1 Б Знайдіть у п'єсі по 5 дієслів доконаного і недоконаного виду й утворіть від них усі можливі форми 1 особи майбутнього часу.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Майбутній час означає дію, яка відбувається після мовлення про неї. Майбутній час має три форми:

- **просту** доконаного виду (виконаю);
- **просту** недоконаного виду (виконуватиму);
- **складену** недоконаного виду (буду виконувати).

Практикум

2 А Дослідіть мовлення Наталки в ситуації, коли вона перебуває наодинці з собою і розмірковує над перспективами подальшого життя. Чи є дії Наталки продуманими, цілеспрямованими й рішучими? Відшукайте й зачитайте відповідні уривки тексту п'єси.

2 Б Дієслова якого часу вживає героїня п'єси? Запишіть у зошит дієслова майбутнього часу з реплік Наталки, зазначте форму виписаних дієслів майбутнього часу (просту доконаного виду, просту недоконаного виду, складену недоконаного виду).

Дискусійний майданчик

3 Об'єднайтеся в малі групи. Доберіть приклади з тексту п'єси, які ілюструють риси характеру Наталки, перераховані нижче. Представте класу результати своєї роботи. Обговоріть приклади, наведені різними групами.

- чесність і сердечна чистота
- працьовитість і кмітливість
- рішучість і винахідливість
- любов до матері
- шанобливе ставлення до старших
- освіченість і чемність

Зображення дійових осіб п'єси ілюстратором Анатолієм Базилевичем

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

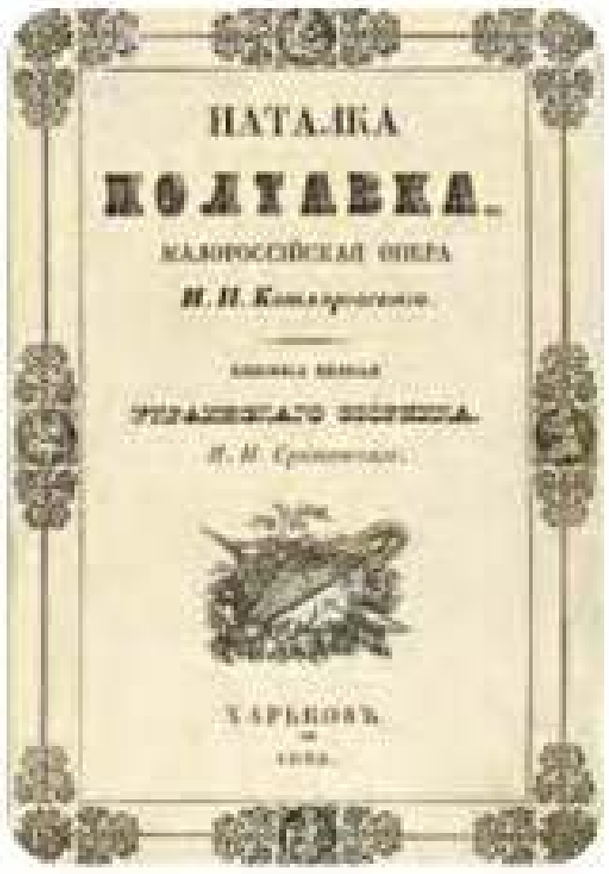
Польове дослідження

4 Підготуйте у зручному для вас форматі (текст, таблиця, схема) перелік емоцій і почуттів, які виражають дійові особи в п'єсі «Наталка Полтавка». Зберіть дані однокласників та однокласниць і спільно створіть діаграму емоцій і почуттів, проявлених дійовими особами. Яке почуття найсильніше і чому?

Практикум

5 Прочитайте статтю польської дослідниці Дагмари Фризович (Dagmara Fryzowicz) «Деякі мовні особливості п'єси Івана Котляревського «Наталка Полтавка» у **Хрестоматії** та законспектуйте, чим відрізняється мовлення дійових осіб п'єси від мовлення сучасних українських мовців.

НАТАЛКА
ПОЛТАВКА.
КАЗАКОССЙСКАЯ ОПЕРА
ХАРЬКОВЪ

Першодрук драматичного твору Івана Котляревського «Наталка Полтавка»

Форум читачів і глядачів

6 А Прочитайте в ролях фрагмент із п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка». Обміркуйте, який комунікативний намір мають у цьому діалозі кожен із його учасників. Чи результативною для возного була ця розмова й чому?

В о з н и й. Ізложенниї в ответних річах твоїх резони суть — теє-то як його — для любові ничтожні. Уязвленное частореченною любовію серце, по всім божеським і чоловіческим законам, не взираєть ні на породу, ні на літа, ні на состояніє. Оная любов все — теє-то як його — ровняєть. Рци одно слово: «Люблю вас, пане возний!» — і аз, вишеупом'янутий, виконаю присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Н а т а л к а. У вас єсть пословиця: «Знайся кінь з конем, а віл з волом»; шукайте собі, добродію, в городі панночки; чи там трохи єсть суддівен, писарівен і гарних попівен? Любую вибирайте... Ось підіть лиш в неділю або в празник по Полтаві, то побачите таких гарних, що і розказати не можна.

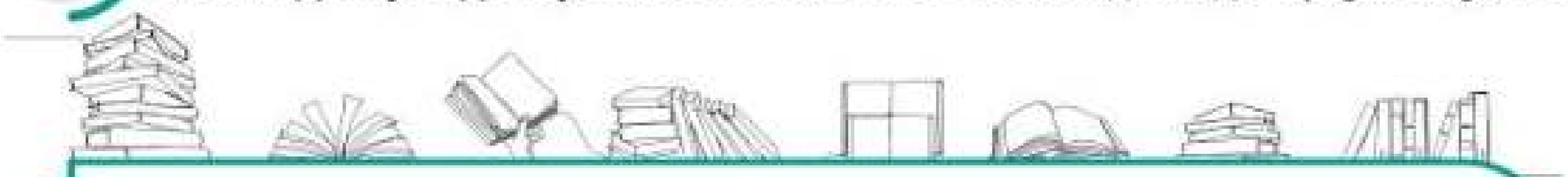
В о з н и й. Бачив я многих — і ліпообразних, і багатих, но серце моє не імієть — тее-то як його — к ним поползновенія. Ти одна заложила ему позов на вічнії роки, і душа моя єжечасно волаєть тебе і послі нишпорной даже години.

Н а т а л к а. Воля ваша, добродію, а ви так з-письменна говорите, що я того і не зрозумію; та і не вірю, щоб так швидко і дуже залюбитись можна.

В о з н и й. Не віриш? Так знай же, що я тебе давно уже — тее-то як його — полюбив, як тільки ви перейшли жити в нашее село. Моїх діл околичності, возникающії із неудобних обстоятельств, удерживали соділати признаніє пред тобою; тепер же, читая — тее-то як його — благость в очах твоїх, до формального опреділенія о моєй участі, открой мні, хотя в терміні, партикулярно, резолюцію: могу лі — тее-то як його — без отсрочок, волокити, проторов і убитков получити во вічное і потомственное владініє тебе — движимое і недвижимое імініє для душі моєй — з правом владіти тобою спокойно, безпрекословно і по своєй волі — тее-то як його — розпоряджать? Скажи, говори, отвічай, ответствуй, могу лі бить — тее-то як його — мужем пристойним і угодним душі твоєй і тілу?

6 **Б** Чи легко було вам збагнути висловлені Тетерваковським наміри? Чи всі слова є зрозумілими? Які утруднення під час сприймання мовлення вам довелося відчути?

6 **В** Поміркуйте, як працює в наведеному уривку комунікативний закон **довіри до простих висловлювань**. Відповідь аргументуйте.

Закон довіри до зрозумілих висловлювань: чим простіше мовець висловлює свої думки, тим краще його розуміють і більше йому вірять.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

6 Пригадайте, як сприймаються співрозмовниками репліки Тетерваковського. Чи лаконічно висловлює свої думки в розмові з іншими персонажами? Як цей фактор упливає на поведінку, емоції героїв, зокрема виборного? Чому Макогоненко змушений ставити низку запитань у дії першій яві III п'єси: «А ви ж їй що? А вона ж вам що?».

Польове дослідження

7 Олесь Гончар писав: «Звернення І. Котляревського до живої народної мови — за тих конкретно-історичних обставин — було актом громадянської мужності, явищем винятково прогресивним». Дізнайтеся з додаткових надійних джерел інформації історичний контекст написання автором п'єси «Наталка Полтавка», переконайтеся, на яких конкретних історичних фактах ґрунтується вислів О. Гончара.

Науковим фактом називається неодноразово підтверджений результат спостереження. **Історичний факт** — реальна, невигадана історична подія, що відбулася в певний час і в певному місці.

Творча студія

8 Уявіть, що ви є режисером / режисеркою осучасненої п'єси «Наталка Полтавка». Режисерський задум полягає у введенні в склад дійових осіб нашого / нашої сучасника / сучасниці, який уві сні попадає в п'єсу й бере участь у розгортанні подій.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Перечитайте наведений уривок п'єси. Оцініть думки виборного, возного та Петра про комедію як жанр драматургії. Чи погоджуєтеся ви з їхнім трактуванням комедії? Для чого І. Котляревський вводить у п'єсу таку розмову дійових осіб? Додайте до діалогу репліки уявного персонажа із сьогодення. Представте свою роботу учасникам інших груп.

В и б о р н и й. Та тут диво, добродію; сей парняга був у театрі та бачив і комедію і зачав було мені розказовати, яка вона, та ви перебили.

В о з н и й. Комедія, сиріч, лицедійство. (К Петру). Продолжай, вашець...

П е т р о. На комедії одні виходять — поговорять, поговорять та й підуть; другі вийдуть — те ж роблять; деколи під музику співають, сміються, плачуть, лаються, б'ються, стріляються, колються і умирають.

В и б о р н и й. Так таке то комедія? Єсть же на що дивитись, коли люди убиваються до смерті; нехай їй всячина!..

В о з н и й. Они не убиваються і не умирають — тес-то як його — настояще, а тілько так удають іскусно і прикидаються мертвими. О, якби справді убивалися, то б було за що гроші заплатити!

Практикум

9 А Дослідіть мовлення возного Тетерваковського. Випишіть слова, які належать до професійної лексики, термінів, жаргонізмів. Чому їх так часто використовує возний? Які слова є надлишковими (плеоназмами) у його репліках упродовж п'єси?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 **Б** Проаналізуйте ситуації спілкування за участі Тетерваковського. Чи завжди сказане возним свідчить про його справжні думки й почуття? Чому в розмові з Наталкою він намагається лестити дівчині, а з виборним реакцію Наталки на свої зізнання в коханні оцінює фразеологізмом «кирпу гне»? Підтвердьте свої міркування цитатами з висловами Тетерваковського.

Возний — нар. артист України Тарас Жирко

9 **В** Порівняйте, яким ви сприйняли возного Тетервакоського на початку читання й на фінальному етапі читання. Чи здатний возний висловлюватися точно та лаконічно, з дотриманням комунікативного закону **довіри до простих висловлювань**? Чи зазнав цей образ певної трансформації наприкінці п'єси? Зверніть увагу, чи позначилося це на його мовленні, та прокоментуйте.

9 **Г** Прочитайте в інтерактивному електронному додатку висловлення Тараса Жирка, народного артиста України, виконавця ролі возного в Національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка. Як слова актора вплинули на ваше сприйняття образу Тетерваковського?

Возний — нар. артист України Тарас Жирко

10 **А** Прослухайте / перегляньте оперу Миколи Лисенка за п'єсою «Наталка Полтавка» в інтерактивному електронному додатку до підручника. Дослідіть, чим твір Миколи Лисенка відрізняється від твору Івана Котляревського.

Доведіть, що Микола Лисенко:

- перетворив оригінальні пісні з п'єси на арії;
- написав оркестрові супроводи до народних танців у виставі;
- створив фонову музику до деяких частин;
- додав увертюру та музичні антракти.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

10 Б Прочитайте в **Хрестоматії** лібрето (літературну основу) опери Миколи Лисенка «Наталка Полтавка». Доведіть, що він не перевантажує лібрето додатковими сюжетними лініями, новими персонажами. Обговоріть, як лібрето допомагає глядачам спостерігати за виставою.

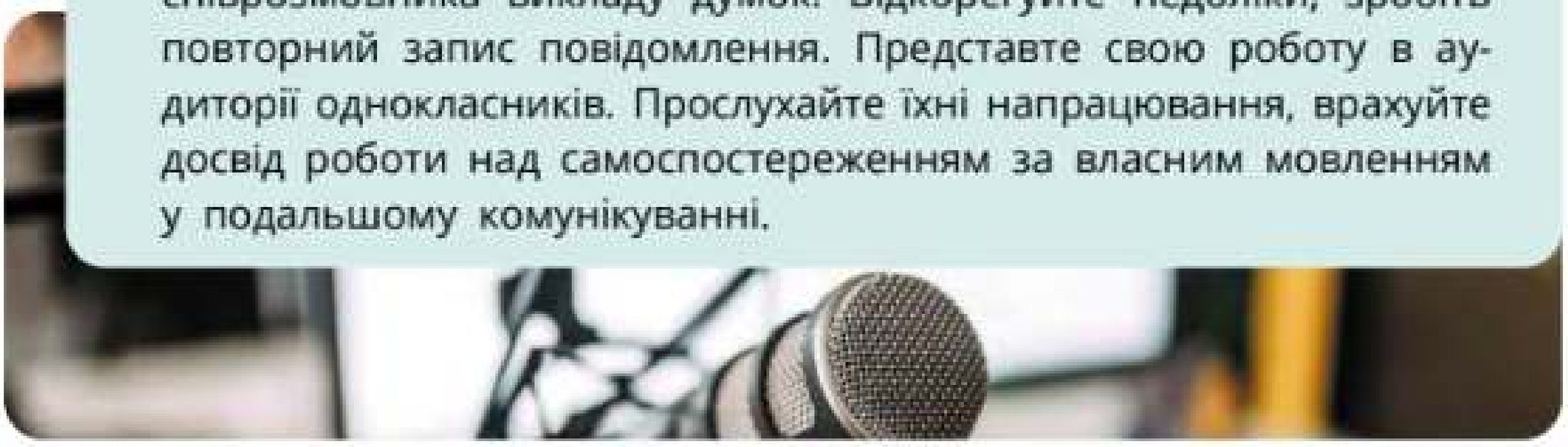

Микола Лисенко

Творча студія

11 Як часто ви звертаєте увагу на особливості мовлення інших людей? Наскільки критично ви ставитеся до власного мовлення, зауважень інших осіб стосовно вашого мовлення? Здійсніть самоспостереження за власним мовленням. Підготуйте невелике повідомлення, адресатом якого є будь-який персонаж твору. У повідомленні використайте дієслова майбутнього часу.

Зробіть аудіозапис. Проаналізуйте власне мовлення, фокусуючи увагу на моментах, які потребують додаткового вправляння, зокрема зосередьтеся на вмінні точного й зрозумілого для співрозмовника викладу думок. Відкорегуйте недоліки, зробіть повторний запис повідомлення. Представте свою роботу в аудиторії однокласників. Прослухайте їхні напрацювання, врахуйте досвід роботи над самоспостереженням за власним мовленням у подальшому комунікуванні.

Форум читачів і глядачів

12 А Прочитайте в **Хрестоматії** статтю журналіста й літературного оглядача та майбутнього голови Директорії Української Народної Республіки Симона Петлюри, опубліковану в «Літературно-науковому віснику» в 1902 році. Що вражає у змісті публікації? Які проблеми порушено в ній? Поміркуйте, чи можуть у художньому творі висвітлюватися ті самі проблеми, які висвітлюються в нехудожньому, зокрема творі наукового або публіцистичного стилю?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творам наукового та публіцистичного стилів притаманна різноманітна **проблематика**: **політична** (наприклад, становлення української держави), **соціальна** (наприклад, економічна нерівність різних верств населення), **культурна** (наприклад, «шароварщина» й автентичність), **освітня** (наприклад, інновації в освіті) тощо.

12 Б Виділіть і назвіть мікротеми статті. Схарактеризуйте взаємозв'язок між темою, мікротемами та основною думкою статті.

12 В Підготуйте коментар до наведеного нижче фрагменту статті Симона Петлюри. Представте його перед однокласниками та однокласницями.

Встановлення монументу відтерміновувалося через протидію офіційної влади Російської імперії, що мала надати дозвіл. Зрештою цей дозвіл було отримано, однак зробити надпис українською мовою на постаменті так і не дозволили, з приводу чого Микола Міхновський написав гнівного листа тодішньому міністру внутрішніх справ.

Пам'ятник Івану Котляревському в Полтаві

Практикум

13 А Уявіть себе редактором / редакторкою однієї з газет початку XX століття. Ви маєте створити оголошення про відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. Подбайте про правдоподібність вашого оголошення та скористайтеся фактами, наведеними в статті Симона Петлюри. Використайте дієслова у простій і складеній формах майбутнього часу.

13 **Б** Повправляйтеся в правильному утворенні та написанні форм майбутнього часу, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Дискусійний майданчик

14 Дізнайтеся про інтерес до п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського за межами України в XIX — на початку XX століття. Прочитайте в **Хрестоматії** уривок з допису «Котляревський у перекладах» на сторінці Полтавського літературно-меморіального музею І. Котляревського у фейсбуці про переклади пісень з п'єси «Наталка Полтавка» й статтею з інтернет-журналу «Локальна історія» про те, як у 1936 році у США знімали фільм «Наталка Полтавка». На основі отриманої інформації обговоріть, чому твір Івана Котляревського є символом української культури.

Практикум

15 **А** Поміркуйте над поставленими запитаннями, обговоріть з однокласниками та однокласницями відповіді.

- Наскільки важливо розвивати вміння розмірковувати над тим, що відбувається довкола?
- Чому важливо вміти писати есе?
- Чи привертає есе увагу до вирішення важливих життєвих проблем?
- Як впливає вміння писати есе на формування власної думки про все, що вас оточує: ставлення до себе, до інших осіб, подій і явищ?
- Які есе вам уже вдалося написати? Чи задоволені ви результатами своєї роботи?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Есе умовно можна поділити на дві групи:

- формальні (або аргументативні);
- вільні.

Структура формального есе чітко визначена наявністю:

- тези (основна думка твору, чітка позиція автора / авторки твору, відповідь на означену проблему);
- аргументів (докази, факти, цитати; підтвердження та переконання щодо проблемного питання);
- висновків (підсумовування сказаного попередньо).

Формальне есе — це есе, у якому автор / авторка погоджується або не погоджується з проблемним питанням та пропонує підтвердження своєї думки. У вільному есе автор / авторка на власний розсуд висловлює свою позицію, погляди, ставлення.

15 **Б** Обговоріть з однокласниками та однокласницями можливі теми для написання есе після прочитання п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка». Оберіть одну з них і напишіть есе.

15 **В** Дослідіть і проаналізуйте, які помилки було допущено. За потреби скористайтеся класифікацією помилок, розміщених у **Довіднику**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.4

rnk.com.ua/108046
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.4.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Закон дзеркального розвитку спілкування	Афіша	Умовний спосіб. Творення дієслів умовного способу. Частка як частина мови. Роль частки у творенні форм умовного способу. Групи часток за значенням. Правопис часток	Проблема та проблематика твору	Драма-феєрія

Польове дослідження

1 Розпитайте в батьків про їхні дитячі мрії та інші обставини щодо вибору професії. Попросіть їх заповнити таку анкету. Дослідіть, які дієслова вжито в запитаннях і відповідях анкети.

I. Якби я став / стала тим, ким хотів / хотіла бути у 6 років, то був би ...

II. Якщо я слідувала б / слідував би за своєю шкільною мрією про професію, то стала б / став би ...

III. Коли б я дотримався / дотрималася поради своїх батьків щодо вибору професії, працював би / працювала б ...

IV. Якби мені запропонували б змінити професію, то я ...

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Узагальніть відповіді й обговоріть у класі, чому мрії щодо вибору професії можуть змінюватися, як на це впливають обставини та оточення, чому часом у дорослому житті доводиться змінювати професію. Яким чином вибір професії та самореалізація впливає на те, наскільки людина задоволена своїм життям?

Практикум

2 **А** Продовжте речення «**Якби я був / була чарівником / чарівницею, то ...**». Дослідіть, які форми дієслів ви використали у своїх висловленнях. Чи можна визначити їхній час? Яку дію вони називають: бажану (яка може відбутися за певних умов) чи реальну? Опрацюйте в **Довіднику** інформацію про умовний спосіб дієслова та використайте складені вами речення як приклади для ілюстрації теоретичного матеріалу.

Умовний спосіб виражає дію, можливу за певних умов або бажану. Форми умовного способу утворюються додаванням до форм минулого часу частки **би** (**б**). Дієслова умовного способу, як і минулого часу, змінюються за числами, а в однині — за родами. Форми умовного способу найчастіше вживаються у складних реченнях, що виражають умову: Якби мені черевики, то пішла б я на музики (Т. Шевченко).

2 **Б** Повправляйтеся у використанні дієслів умовного способу. Розкажіть про свої мрії та бажання, використовуючи такі опорні дієслова «хотіла б я / хотів би я», «хотілось би мені» «стала б я / став би я», «зробила б я / зробив би я», «знайшла б я / знайшов би я», «відкрив би я / відкрила б я». Поясніть, спираючись на відповідні правила, вживання часток **б** та **би** в утворенні дієслів умовного способу.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

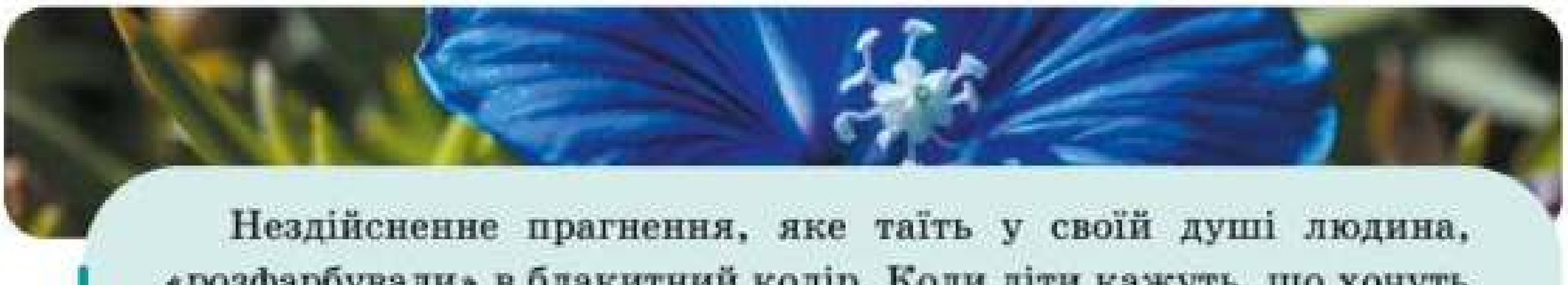
3 Обговоріть у групах: який спосіб досягнення мрії найефективніший? Виберіть одну з позицій або запропонуйте власний спосіб і аргументуйте вибір.

- Мріяти та чекати, коли все здійсниться.
- Використовувати техніки візуалізації й аутотренінгу для того, щоб наближати здійснення мрії.
- Розподілити мрію на менші цілі, скласти план дій і покроково наближатися до втілення бажаного.
- Шукати різні способи досягнення мети.
- Передбачати можливі труднощі на шляху до мрії та способи їх подолання.

Практикум

4 Прочитайте текст і дослідіть значення вислову «блакитна мрія». Скориставшись результатами опитування батьків (див. вправу 1), поміркуйте, чи можна використати вислів «блакитна мрія», говорячи про дитячі мрії ваших батьків про майбутню професію.

Нездійсненне прагнення, яке таїть у своїй душі людина, «розфарбували» в блакитний колір. Коли діти кажуть, що хочуть стати, наприклад, космонавтами, вони навіть не думають, що це їхня «блакитна мрія».

Символ блакитної квітки спочатку зародився в німецькому фольклорі. У казках, якщо пастух прикріплював до сорочки чарівну блакитну квітку, набував здатність бачити підземні скарби.

Уже пізніше образ блакитної квітки стали застосовувати письменники як символ нездійсненного й недосяжного. Згідно з однією з версій, це стійке словосполучення прийшло в інші мови з твору німецького письменника й філософа Фрідріха фон Гарденберга, який публікувався під псевдонімом Новаліс.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

У своїй книзі «Генріх фон Офтердінген» Новаліс описує головного героя як дуже романтичного юнака. Генріх приписує сновидінням велике значення й вірить, що вони визначають навколишню реальність людини й допомагають побачити майбутнє. Коли юнак бачить уві сні прекрасну блакитну квітку, то трактує її як символ свого щастя. Він відправляється на пошуки квітки. Чим більше Генріх шукає її, тим сильніше розкривається його талант. Письменник не закінчив твір, але передбачалося, що юнакові, який буде все більше вдосконалюватися в поезії, вдасться знайти рослину, тому у творі Новаліса блакитна квітка — символ творчої самореалізації.

Існує й інша думка, яка пов'язує походження фразеологізму «блакитна мрія», його значення та зв'язок з літературою, але вже бельгійською, а саме з твором Моріса Метерлінка. У 1905 році він написав п'єсу «Синій (Блакитний) птах». У багатьох народів гонитва за синім птахом — це пошук щастя.

У п'єсі Метерлінка головним героям так і не вдається зловити чарівну пташку, яка «або зовсім не існує, або змінює забарвлення, як тільки її садять у клітку». Звідси й «блакитна мрія», тобто ідеалістична. Якраз у німецькій і французькій мовах синій і блакитний кольори — це символи нездійсненного, нереального.

(За матеріалами my.osvita.net)

Форум читачів і глядачів

5 Прочитайте в **Хрестоматії** перелік дійових осіб п'єси Моріса Метерлінка «Синій птах». Використовуючи метод мозкового штурму, спробуйте дати відповіді на питання:

- Чому, на вашу думку, поміж персонажів немає птаха?
- Чому ролі окремих дійових осіб, за задумом автора, мають виконувати ті самі актори?

Занотуйте всі ідеї, які виникнуть під час обговорення. Під час подальшого читання й аналізу твору повертайтеся до цих питань, доповнюйте або коригуйте версії.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

5 Б Прочитайте перші чотири картини п'єси бельгійського драматурга Моріса Метерлінка «Синій птах». Почніть створювати мапу мандрівки Тільтіля й Мітіль різними світами за картинами. Після прочитання кожної з картин п'єси «Синій птах» заповнюйте таблицю.

ВІДМІННОСТІ МІЖ РОДАМИ

Картина	Дійові особи	Настрій, емоції, якими наповнена картина*	Які питання порушує автор у цій частині твору?
Перша. **Хижка лісоруба**			
Друга. **У Феї**			
Третя. **Країна спомину**			
Четверта. **Палац ночі**			
П'ята. **Ліс**			
Шоста. **Перед завісою**			
Сьома. **Цвинтар**			
Восьма. **Перед завісою з прегарними хмарками**			
Дев'ята. **Сади блаженств**			
Десята. **Царство майбуття**			
Одинадцята. **Прощання**			
Дванадцята. **Прокидання**			

* Для заповнення цієї колонки скористайтеся переліком назв емоцій.

НАЗВИ ЕМОЦІЙ

→ **Гнів**. Роздратування, гіркота, злість, обурення, лють, ненависть.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Страх. Стурбованість, занепокоєння, настороженість, напруженість, хвилювання, тривога, переляк, сум'яття, паніка, жах.

Сум. Смуток, хандра, туга, пригніченість, горе, скорбота, відчай.

Відраза. Неприязнь, обридливість, гидування.

Радість. Задоволення, умиротворення, втіха, веселість, насолода, щастя, захват, тріумфування, блаженство, ейфорія.

Інтерес. Цікавість, жвавість, захопленість, збудження, ентузіазм, азарт, драйв.

Здивування. Подив, острах, захват, потрясіння, приголомшеність, шок, остовпіння.

Наукова лабораторія

6 Пригадайте вивчене про службові частини мови та їхні функції. Увідповідніть назву частини мови з її роллю в мовленні. У чому полягають особливості частки як службової частини мови?

Прийменник	1	А	надає реченню чи окремим словам у реченні додаткових смислових відтінків або служить для творення окремих граматичних форм і нових слів
Сполучник	2	Б	виражає залежність одного повнозначного слова від іншого у словосполученні / реченні
Частка	3	В	слугує для зв'язку однорідних членів речення та частин складного речення

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

7 Прочитайте в **Хрестоматії** після переліку дійових осіб авторські ремарки щодо костюмів. Не читаючи поки що тексту п'єси, підтвердіть або спростуйте такі твердження:

1. Головними героями п'єси є Тільтіль і Мітіль.
2. Вбрання дійових осіб указує на їхній зв'язок із відомими народними або літературними казками.
3. За костюмами окремих дійових осіб можна передбачити, чи вони належать до позитивних, чи до негативних героїв.
4. Блакитний колір відіграє важливу роль у вбранні дійових осіб.

Фрагменти з вистави «Синій птах»

Наукова лабораторія

8 У ремарках щодо вбрання дійових осіб трапляються такі вказівки «різнобарвні плаття, але по-феєричному ідеалізовані», «легендарне вбрання із казок про фей». А жанр п'єси «Синій птах» визначають як «драму-феєрію». Узагальніть інформацію з наведених в інтерактивному електронному додатку мікротекстів і сформулюйте узагальнене визначення поняття драма-феєрія та запишіть ознаки цього жанру. Під час читання й аналізу твору «Синій птах» заповнюйте таблицю прикладами з тексту, які доводять тезу про те, що ця п'єса є класичним зразком драми-феєрії.

Драма-феєрія: жанрові особливості	Приклади з п'єси «Синій птах»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

9 Ознайомтеся з інформацією про переклади п'єси М. Метерлінка. Зверніть увагу на варіанти назви твору. Який із них видається вам найприйнятнішим? Обґрунтуйте.

Твір одразу ж після появи привернув увагу перекладачів. Уже в 1918 році у видавництві «Криниця» вийшла друком «Синя пташка» в перекладі видатного вітчизняного мовознавця Євгена Тимченка. Це видання, котре стало бібліографічною рідкістю, має неабияку цінність. Переклад зроблений на високому рівні, вдало передано стилістичні особливості оригіналу, проте з невідомих причин не відтворено картину дев'яту з 4 дії («Сади блаженств»), до того ж мова перекладу є застарілою.

У радянській Україні феєрія не виходила друком, хоч і перекладалася. Відомо про переклад Максима Рильського для постановки в Київському театрі юного глядача 1938 року, котрий не був надрукований, а також про відтворення української п'єси під назвою «Синя пташка» Н. Андріановою у 1965 році, яка вийшла накладом 60 примірників для внутрішнього користування в Головному управлінні театрів і музичних установ.

У незалежній Україні феєрія виходила в перекладі С. Грицюка під назвою «Синій птах» (Київ, видавництво «Котигорошко», 1997). Цей нібито «переклад з французької» є калькованим перекладом із російської за варіантом М. Любімова, із великою кількістю русизмів і деяких неточностей, що їх припустився російський перекладач. Зазначимо, що практика перекладу не з мови оригіналу застаріла, у світі не використовується. Останнім часом (2006 рік) версія «Синього птаха» вийшла друком у переказі Ю. Надзбручанця знов-таки з російського переказу Л. Яхніна. Отже, скрізь зберігається епітет «синій».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Нещодавно нову версію перекладу представив Дмитро Чистяк (2007 р., 2011 р.), який відтворив назву п'єси як «Блакитний птах». Свого часу М. Метерлінк переклав роман «Генріх фон Офтердінген» Новаліса, у якому головний герой шукає блакитну квітку щастя. І, за думкою Д. Чистяка, прагнув продовжити цей символічний образ у своїй п'єсі.

Виникає питання: який епітет-кольоратив може адекватно передати символіку твору? Одразу з'являються труднощі, оскільки у французькій мові як «синій», так і «блакитний», «голубий» передаються лиш одним словом — bleu. Аналогічно — в англійській мові (blue; це ж слово означає «сумний»; «синій» може бути dark blue, а блакитний — light blue) і німецькій (blau). Англійське navy blue означає «темно-синій» (навіть дуже насичений колір), що відповідає польському granatowy.

Які ще можна обрати українські аналоги слова «синій», «блакитний»? Синього птаха можна назвати й «лазуровим», але цей епітет став надто солодкавим від надуживаності. До того ж це слово не стало б цілком зрозумілим персонажам-дітям. Є слово «блаватний» (аналог із волошкою — блаваткою), але воно менш відоме читачеві. Хоча легко уявити колір волошки: це якраз така синява, яка потрібна героям Метерлінка. Інші синоніми — «ясно-синій», «волошковий», «блакитнявий» — більш вузькі в значенні.

10 Ознайомтеся в **Хрестоматії** з інформацією про переклади п'єси М. Метерлінка. Зверніть увагу на варіанти назви твору: «Синій птах» та «Блакитний птах». Який із них видається вам найприйнятнішим? Обґрунтуйте.

Моріс Метерлінк

Творча студія

11 А Розгляньте афішу вистави й дайте відповідь на питання:

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

1. Чому автори обрали таку назву?
2. Чому виставу пропонують до перегляду саме в час Різдвяних свят?
3. Про що свідчить формулювання «за мотивами п'єси М. Метерлінка»?
4. Чому автори постановки обрали саме такий жанр?
5. Які ключові елементи твору розкриває анотація, наведена на афіші?
6. Чи схожий зображений на афіші птах із тим, якого ви уявляли під час читання п'єси М. Метерлінка?

Афіша — це рекламне або довідкове (первинно паперове) видання з інформацією щодо певного культурного заходу (події), призначене для розклеювання. Як засіб масової комунікації, у технічному відношенні афіша — це шрифтова композиція, в якій вказується число, час і місце проведення якого-небудь громадського заходу. Головна характеристика афіші — це безпосередня передача повідомлення. Також її важливими якостями виступають великі розміри та доступність широким масам населення.

11 **Б** В інтерактивному електронному додатку розгляньте афіші до художніх фільмів, створених за п'єсою «Синій птах». Поміркуйте, чому автори цих афіш відмовилися від зображення птаха.

11 **В** Об'єднайтеся з однокласниками та однокласницями в групи і запропонуйте ваш варіант (макет) афіші для вистави «Синій птах».

Форум читачів і глядачів

12 Прочитайте в **Хрестоматії** V–VII картини п'єси бельгійського драматурга Моріса Метерлінка «Синій птах». Продовжте створювати мапу мандрівки Тільтіля й Мітіль різними світами за картинами та заповнювати таблицю «Структура, емоційне забарвлення та основні питання п'єси "Синій птах"».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

13 Прочитайте в особах діалог Тільтіля з Мітіль на цвинтарі в сьомій картині п'єси (від слів «Ніч. Місячне сяйво. Сільський цвинтар» до слів «Бо тоді вони самі виходять на чисте повітря»). Зверніть увагу на подібність їхніх реплік за будовою й довжиною речень, уживанням коротких та неповних речень тощо. Доведіть, що під час розмови діти ніби віддзеркалюють фрази одне одного. Знайдіть у п'єсі діалоги інших дійових осіб, у яких виявляється дія комунікативного **закону дзеркального розвитку спілкування**.

Закон дзеркального розвитку спілкування: у процесі спілкування співрозмовники імітують стиль один одного. Така імітація відбувається автоматично, підсвідомо. Дія закону віддзеркалення починається тоді, коли хтось із учасників спілкування відхиляється від його норм. У разі породження конфлікту дію цього закону можна нейтралізувати: якщо хтось починає кричати, а йому демонстративно відповідають тихо й повільно, то співрозмовник (за законом віддзеркалення) стане говорити тихіше.

Польове дослідження

14 А Аби побачити приховане й поринути в інший світ, Тільтіль і Мітіль мали чарівний діамант, одним рухом якого могли перетворити неживе на живе. Утім письменник використовує фантазію та художні прийоми, за допомогою яких перетворює реальний світ на художній світ п'єси.

Оберіть будь-яку картину п'єси, де наявні такі перетворення і проаналізуйте її, даючи відповіді на такі питання:

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

- Які реальні предмети виконуватимуть роль декорацій у сценах цієї картини?
- Яким є простір, де перебувають дійові особи: замкнений, обмежений певним інтер'єром чи місцевістю або невизначений у своїх межах?
- Яким є освітлення місця подій?
- Наскільки докладно автор описує в ремарках усі обставини та деталі подій, що відбуваються?
- Які з елементів простору роблять світ, у якому перебувають персонажі, схожим на реальність, а які навпаки — віддаляють його від реальності?

14 Б Розподіліть запропоновані деталі художнього світу п'єси «Синій птах» з четвертої картини «Палац Ночі» у дві групи. Доповніть таблицю подібними художніми деталями з інших картин п'єси. Зробіть висновок, як авторові вдається створити такий переконливий художній світ.

Елементи реальності	Елементи фантастичного світу

Зала, оздоблена мармуром, деревом і золотом; бронзові колони; двері відмикаються ключами; невизначене джерело світла; птахи живляться місячним промінням; Ніч нездужає; Сон має сестру; за дверима відкривається безодня; усі лиха світу ув'язнені в камерах за зачиненими дверима; хвориби хворіють; сад усередині палацу; птахи гублять пір'я; пес ганяється за птахами; піймані птахи помирають від денного світла; пес харчується тваринною їжею.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

15 А За підрахунками літературних критиків, у драмі «Синій птах» 67 дійових осіб. Усіх їх можна об'єднати в кілька груп:

- реальні особи (живі в реальному часі, минулому чи майбутньому),
- казкові мешканці інших світів,
- душі навколишніх предметів і тварин,
- уособлення абстрактних понять.

Поміркуйте, чи всі ці дійові особи виконують у творі ті самі функції, чи їхні ролі різняться. Обговоріть це в групах.

15 Б Прочитайте до кінця в **Хрестоматії** п'єсу Моріса Метерлінка «Синій птах». Завершіть створення мапи мандрівки Тільтіля й Мітіль різними світами та заповнення таблиці «Структура, емоційне забарвлення та основні питання п'єси "Синій птах"».

Практикум

16 Прочитайте фрагмент п'єси. Доберіть із дужок ту частку, яка підходить за контекстом, і вкажіть її групу за значенням, використовуючи матеріал таблиці з класифікацією часток у **Довіднику**. Зробіть висновок, чи можуть частки, які належать до тієї самої групи, мати синонімічні значення.

Входить старенька Сусідка, схожа на Фею з першої дії. Вона шкандибає, спираючись на костур.

С у с і д к а. Христос народився! Доброго здоров'я!

Т і л ь т і л ь. Та це (ж, якраз, чи не) Фея Берилюна!

С у с і д к а. Прийшла (лише, оце, хіба) попросити у вас вогню на святкову юшку... Така зрання холоднеча... Здоровенькі були, дітки! Як ся маєте?..

Т і л ь т і л ь. Пані Феє Берилюно, я не знайшов Блакитного Птаха...

С у с і д к а. Що (то, це, ось) він каже?..

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

М а т и Т і л ь. Ой, і не питайтеся, пані Берленґо... **(Бозна, казна, аби)**-що верзуть... Як **(оце, ото, ось)** прокинулись, то **(й, як, якраз)** завели такої... Мабуть, із'їли щось несвіже...

С у с і д к а. То ти **(хіба, чи, справді)** не впізнаєш мене, Тільтілю?.. Це **(ж, авжеж, тож)** я, тітонька Берленґо, твоя сусідонька...

Т і л ь т і л ь. Так, пані... Ви — Фея Берилюна... Ви не гнівaєтесь?..

С у с і д к а. Бери... Як?

Т і л ь т і л ь. Берилюна.

С у с і д к а. Берленґо, ти хотів сказати «Берленґо», **(еге ж, авжеж, атож)**?..

Т і л ь т і л ь. Берилюна чи Берленґо, то вже як **(собі, власне, оце)** хочете, пані... Та Мітіль усе знає...

М а т и Т і л ь. Найгірше, що й Мітіль — тієї ж...

Б а т ь к о Т і л ь. Дарма! Дарма!.. Минеться. От я їм дам кілька стусанів, то...

С у с і д к а. Не варто, це вже зайве... Я знаю таке — їм щось намарилось... Як вони спали, на них упав місячний промінь — **(тільки й того, лишень)**... З моєю хворою онукою таке часто коїться...

М а т и Т і л ь. До речі, як ведеться вашій онуці?..

С у с і д к а. Всяко. Вже й підвестись не може... Лікар каже, що то нерви... А я знаю, що б їй допомогло... Сьогодні знову мене просила на Різдво собі... **(Оце ж, Ото ж, От)** забрала собі в голову...

М а т и Т і л ь. Так, знаю, того Тільтілевого птаха... То як, Тільтілю, даси ти його врешті-решт отій небозі?..

Т і л ь т і л ь. Що, мамо?..

М а т и Т і л ь. Свого птаха... Нащо він тобі здався?.. Ти й не глянеш на нього... А дівчинка **(так, теж, ще й)** давно за ним побивається!..

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Т і л ь т і л ь. **(Авжеж, еге ж, атож)**, мого птаха... Де ж це він?.. А! Ось клітка!.. Мітіль, поглянь: он клітка!.. Та, що її ніс Хліб... Так, так, та сама... Та в ній **(тільки, лише, до того ж)** один птах... Чи він з'їв другого?.. Стривай!.. **(Таж, Тож, Аж)**... він блакитний!.. То це моя горлиця!.. Але вона блакитніша, ніж тоді, як ми пішли. То це ж і є той Блакитний Птах, що ми його шукали!.. Ми так далеко ходили, а він був тут!.. Дива, та й годі!.. Мітіль, бачиш птаха?.. Що б то Душа Світла сказала?.. Зніму клітку... (Стає на стільця, знімає клітку й передає Сусідці) **(Ось, От, Онде)** пані Берленґо!.. Він іще не досить блакитний, та ще поблакитнішає, ось побачите... Хутенько віднесіть його онучці...

С у с і д к а. Що?.. **(Справді, Точно, Якраз)**?.. Ти мені його віддаси зараз і задарма?.. Боже! От уже ж вона зрадіє!.. Дай **(хоч, лиш, тільки)** я тебе поцьомаю!.. (Цілує Тільтіля.) Біжу!.. Біжу!..

Т і л ь т і л ь. Так! Так! Біжіть чимскоріш... Деякі птахи змінюють колір...

Дискусійний майданчик

17 Прокоментуйте твердження «Казка, яка змушує по-новому поглянути на навколишній світ». Чи можна його використати для характеристики п'єси «Синій птах» М. Метерлінка? Аргументуйте свою позицію.

Практикум

18 **А** Поясніть у наведених реченнях написання часток, використовуючи правила, наведені в таблиці «Написання часток».

Ну ж бо, вставай!.. Я відповідаю за них, і мені суворо заборонили розкривати їх **бозна-кому, надто ж** — дитині... Цієї миті таке собі Бісеня в чорній сорочині, розштовхуючи всіх і горланячи **казна-що**, підбігає до Тільтіля й ошаліло гасає довкруж нього, огріваючи його цілою зливою невідворотних носаків, стусанів і товчеників.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Тож ми зацікавлені, **щоби** за **будь-яку** ціну Людина не знайшла Блакитного Птаха. Вони могутніші й жахливіші, ніж **будь-коли**. Тобі я зробила більше послуг, аніж **будь-кому**... Тому, гадаю, **будь-яке** вагання — це не лише глупство, а навіть злочин! Душа Світла казала, що він тут, а вона ніколи не говорить **абищо**... **Дехто** все те має, а хто не має, може дивитися на інших... **У декого** вони є, а в інших нема... Аж ось **хтось** тричі сильно стукає в двері праворуч...

Та незабаром упіймає, якщо не витворимо **якогось** дива. Звідти **тут-таки** вислизають з півдесятка Примар різної чудернацької форми й умить розбігаються навсібіч. Там таке страхіття, що, якби ти **все-таки** зажадав одімкнути цю браму, я попрошу тебе почекати, поки сховаюсь на той час у своїй вежі без вікон... **Отож** зважі вирішуй сам... Однак все складається **якнайліпше**: ви стрінете їх у Країні Спомину на шляху до Блакитного Птаха. Отже, ми маємо докласти всіх зусиль, аби подорожувати **якнайдовше**... Архітектура й убранство зали нагадують **щонайпишніші** та **якнайчуттєвіші** полотна майстрів венеціанського чи фламандського Відродження (Веронезе чи Рубенса). **Тут-таки** всі душі Дерев **чимдуж** біжать до стовбурів, які за ними зачиняються. Ми **чимскоріш** маємо впіймати Блакитного Птаха. Тільки сьогодні на світанку, коли я набиралася сил у Зорі, в мені **мовби** небесний промінь сяйнув...

Треба рушати **зараз же**! **Як же ж** ти виріс і зміцнів, Тіль-тільчику!.. **Ні-бо**, ні, я не казав цього... **Стривай-но**, ось вилізу на цей корінь. **Дай-но**, я тебе поцілую за це!.. Навпаки: це надзвичайно вигідно — вони відразу ж відростають, **тим-то** в мене завжди чисті й нові пальці... їй, одначе, заборонено вступати до Вашого палацу, **тим-то** вона й послала сюди дітей. **Бозна-що** верзуть, про якусь мандрівку... Бачили Душу Світла, дідуся з бабусею, що вмерли й добре почуваються... Отам, на цвинтарі, за **цим ось** муром.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

НАПИСАННЯ ЧАСТОК

Окремо	З дефісом	Разом
Якщо між часткою і словом, до якого вона стосується, стоїть інша частка. **ні про що, аби до кого**	Частки **бо**, **но**, **то**, **от**, **таки**, якщо частка стоїть безпосередньо після слова, до якого відноситься. **вивчив-таки, слухай-но**	Словотворчі частки **аби**, **де**, **чи**, **ся(сь)**, **що**, **як**, **ані**, **ні**, **чим**. **абиде, щодня**
Якщо частки складаються з двох слів. **хоча б, навряд чи**	Частки **казна**, **хтозна**, **будь**, **небудь**. **казна-звідки, хтозна-чому**	Частки **би(б)**, **же(ж)**, **ось**, **он**, **то** у складі сполучників і сполучних слів. **щоб, якби, немовби**
Формотворчі частки **би(б)**, **же(ж)**, **ось**, **он**. **сказав би, зроби ж**		Слова **отже**, **осьде**, **онде** (залежно від змісту речення можна писати й окремо)

18 Б Повправляйтеся в правильному написанні часток, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Наукова лабораторія

19 Обговоріть, у якому місці головним героям відкриваються такі пункти. Аргументуйте свою думку, спираючись на текст п'єси.

- цінність родинних зв'язків;
- важливість Лих у світовому балансі;
- утвердження радості буття;
- протиставлення природи людині;
- людські вади і спокуси як шлях до спустошення внутрішнього світу.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

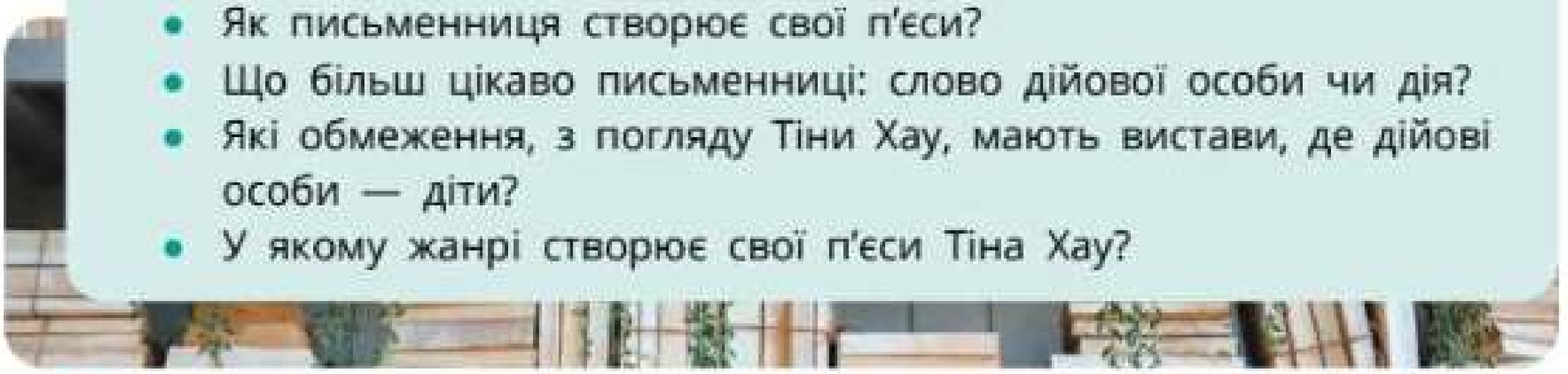
Проблемою твору називаємо питання, яке ставлять або вирішують у творі. Причому письменник не зобов'язаний давати відповіді на всі питання. Іноді важливо поставити питання — відповідь на нього дасть хтось інший. Сукупність питань, які вимагають дослідження і розв'язання, називається проблематикою твору.

Індивідуальне читання

20 **А** Підготуйтеся презентувати прочитану в попередньому місяці книжку у форматі мандрівки її сторінками. Роздрукуйте та заповніть розміщений в інтерактивному електронному додатку шаблон «Моя читацька мандрівка», який допоможе вам вибудувати матеріал вашої презентації.

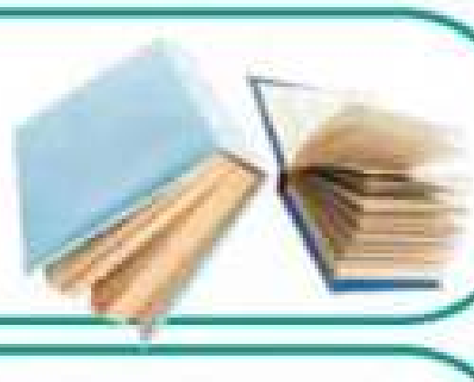
20 **Б** Прочитайте в **Хрестоматії** інтерв'ю з американською драматургинею Тіною Хау. Запишіть короткі відповіді на такі питання:

- Як письменниця пояснює, чому вона стала драматургинею?
- Що надихає письменницю на створення нової п'єси?
- Як письменниця створює свої п'єси?
- Що більш цікаво письменниці: слово дійової особи чи дія?
- Які обмеження, з погляду Тіни Хау, мають вистави, де дійові особи — діти?
- У якому жанрі створює свої п'єси Тіна Хау?

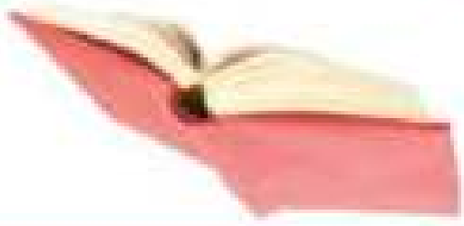

20 **В** Об'єднайтесь у дві групи і виконайте завдання в інтерактивному електронному додатку, призначені для учасників відповідної групи.

Група 1. Ті, хто вже остаточно визначився з вибором щодо книжки для індивідуального читання в наступному місяці.

Група 2. Ті, хто потребує ще часу та підтримки, аби визначитися з вибором книжки для індивідуального читання в наступному місяці.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.5

rnk.com.ua/108047
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.5.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Закон притягування критики. Закон спотворення інформації («зіпсованого телефону»)	Афоризм як форма судження	Наказовий спосіб. Творення форм наказового способу. Роль часток у творенні форм наказового способу. Способи творення дієслів. Безособові дієслова	Проблема як елемент композиції наукової статті	«Нова драма» в історії драматургії

Форум читачів і глядачів

1 Дослідіть елементи сюжету п'єси «Синій птах», ураховуючи, що події відбуваються у двох світах: реальному й казковому. Ознайомтеся з елементами сюжету, який розгортається в казковому світі та з'ясуйте елементи сюжету, який розгортається в реальному світі, зважаючи на те, що реальність зображена в першій і дванадцятій картинах.

«Таємничий сад» (1911), Маргарет Макдональд Макінтош

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ДВОПЛАНОВІСТЬ СЮЖЕТУ П'ЄСИ «СИНІЙ ПТАХ»

(співіснування реального з казковим)

Елементи сюжету	Реальний світ	Казковий світ
Експозиція	…	Чарівне перетворення старої сусідки Берленго на фею Берюліну
Зав'язка	…	Пояснення феєю «справжнього» стану деяких речей
Розвиток дії	…	Подорож дітей чарівною країною
Кульмінація	…	Прощання дійових осіб
Розв'язка	…	Повернення дітей додому

Наукова лабораторія

2 Перечитайте картину І дії першої драми-феєрії «Синій птах» від слів «У двері хижки постукали» до слів «Тепер поверни його… Ще один оберт — і…». Працюючи в парі, обговоріть, якою є мета приходу Феї. Як можна схарактеризувати її фрази, де йдеться про необхідність вирушати на пошуки Блакитного Птаха (прохання, спонукання, наказ тощо). За допомогою яких форм дієслова це висловлено?

Тільтіль (Гледіс Хулетт) і Мітіль (Ірен Браун) спостерігають за різдвяною вечіркою на протилежному боці вулиці в бродвейській виставі «Синій птах» (1910)

Наказовий спосіб виражає спонукання до дії, прохання, наказ, благання тощо. Дія реально ще не існує й не існувала, але той, хто говорить, сподівається, що вона повинна відбутися. Дієслова наказового способу не мають форм часу, але вони змінюються за особами в однині та множині.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

3 **А** Утворіть форми дієслів наказового способу за зразком: **нагадувати**, **ховати**, **знайти**, **нагадати**, **сховати**.

Початкова форма дієслова	Форми наказового способу				
	Однина 2 особа	Однина 3 особа	Множина 1 особа	Множина 2 особа	Множина 3 особа
шукати	шукай	хай (нехай) шукає	шукаймо	шукайте	хай (нехай) шукають

3 **Б** Повправляйтеся в утворенні форм дійсного, умовного і наказового способів, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Творча студія

4 Уявіть, що зелений капелюшок з чарівним діамантом опинився у вас на голові. Пофантазуйте, про що можуть повідати вам душі предметів, що оточують, рослини, тварини, які істини вони хочуть вам відкрити. Напишіть коротке есе або оповідання. Розмістіть текст на онлайновій платформі для того, щоб однокласники та однокласниці ознайомилися з ним. Ознайомтеся з текстами однокласників та однокласниць. Напишіть коментар до тексту, який викликав у вас найсильніші почуття.

Практикум

5 Прочитайте цитати з драми-феєрії «Синій птах». Прокоментуйте, як утворені виділені форми дієслова. Які частки для цього використано? Зробіть висновки про способи творення форм наказового способу дієслова. Порівняйте свої висновки з матеріалами **Довідника**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Фея. ... Та не **забудьте:** ви маєте повернутися за чверть до дев'ятої... Це надзвичайно важливо... Не **спізнюйтесь**!.. **Будьте** пильні: не встигнете, то й пропадете... До зустрічі!.. (Підкликає Кицю, Пса, Душу Світла та інших.) **Ходімо** сюди... А діти **хай** собі **йдуть** туди...

...

Пес. Дурниці!.. Людина — над усе!.. їй треба підкорятися й виконувати всі її накази... Лише в цьому — істина... Я тільки її визнаю... Хай живе Людина!.. Жити й умерти задля Людини!.. Людина — Бог!..

...

Фея. Годі вже!.. Нехай Хліб на сьогодні передасть клітку Тільтілю...

...

Н і ч (по-материнському). Послухай мене, дитинко... Вислухай і повір мені, дитинко: краще покинь усе, не йди далі, не випробовуй Долі, не відчиняй цих дверей...

...

М і т і л ь. Ні! Ні!.. Не роби цього!.. Я хочу піти!.. Я боюся, братику!.. Дуже-дуже!..

Т і л ь т і л ь. Не хочеш, то не дивися!.. Заплющ очі...

...

Вода. Любіть водограї, дослухайтеся до струмків... Я завжди буду поруч... Як сядете ввечері біля джерельця в лісі (а їх тут чимало), спробуйте збагнути, що воно силкується сказати...

Форум читачів і глядачів

6 Сформулюйте та запишіть тему й ідею драми-феєрії «Синій птах». Обговоріть свої записи з однокласником або однокласницею. Представте результати своєї роботи класові.

Наукова лабораторія

7 А Пригадайте, як поводиться з дітьми Пес від того моменту, коли вони починають розуміти його мову. Як ставляться до нього діти? З яких епізодів п'єси ми можемо це розуміти?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

7 Б Прочитайте в особах фрагмент II картини п'єси (від слів «Киця. Сюди. Я знаю всі закутки палацу» до слів «Душа Світла стала на бік Людини — то наш найлютіший ворог... Ось і вони...»). Поміркуйте, як інші персонажі ставляться до Пса та Хліба. Якими фразами характеризують їхню зовнішність, риси характеру та поведінку? Чи можна назвати таке ставлення упередженим? Чому? Звідки персонажі беруть інформацію про костюми одне одного? Наведіть відповідні репліки з тексту. Ознайомтеся з інформацією про **закон притягування критики** та **закон спотворення інформації**. Знайдіть у п'єсі діалоги інших дійових осіб, у яких виявляється дія цього закону комунікації.

Закон притягування критики: що більше людина виділяється в оточенні, то більше про неї лихословлять і критикують її вчинки. Дію цього закону пояснюють психологічно: все, що привертає увагу, стає предметом обговорення; концентруються ж переважно на недоліках людей, що певним чином виділилися, з метою знизити їх до свого рівня.

Закон спотворення інформації («**зіпсованого телефону**»): будь-яка інформація, яку передають у групі спілкування, спотворюється в процесі передавання. Міра спотворення інформації прямо пропорційна кількості осіб, які її передають. Причини спотворення — суб'єктивна інтерпретація інформації кожною особою, яка її отримує, а також дія «правила коментування», тобто особистісного ставлення до змісту інформації.

Дискусійний майданчик

8 Пригадайте приклади дії закону притягування критики та закону спотворення інформації з власного життєвого досвіду. Поміркуйте, як урахування цих законів може допомогти в ефективному спілкуванні. Запишіть власні міркування. Обговоріть свої міркування з однокласниками або однокласницями.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творча студія

9 Об'єднайтеся в групи й підготуйтеся до сценічного читання картини XII «Прокидання». Розподіліть ролі, з'ясуйте значення незрозумілих слів. Чи трапилися в уривку репліки з прихованим змістом? Обговоріть, у чому саме полягає цей прихований зміст. Проведіть репетицію виразного читання уривка та представте класу результати своєї роботи.

«Блакитний птах» (1912–1913), Жан Мецінгер

Форум читачів і глядачів

10 А Поміркуйте, у чому полягає конфлікт драми-феєрії М. Метерлінка. Доведіть, що цей конфлікт є внутрішнім, ураховуючи, що п'єса належить до творів «нової драми».

«Нова драма» — історико-літературне поняття, яке служить для позначення періоду в історії європейської драматургії кінця XIX — початку XX століть. Біля витоків «нової драми» стояли Г. Ібсен, Б. Шоу, М. Метерлінк. В основу «нової драми» покладено новий тип драматичного конфлікту. Це не протистояння характерів, як це було в традиційній драмі, а внутрішній світ особистості, її переживання й відчуття.

10 Б Доведіть, що п'єса має відкритий фінал, тобто розв'язання конфлікту відбувається поза межами тексту, і подальша доля героїв залишається невідомою.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

11 В інтерактивному електронному додатку до підручника прочитайте ремарку з драми-феєрії «Синій птах». Запишіть виділені дієслова в початковій формі. Зробіть їх словотвірний розбір. З'ясуйте, яким способом утворене кожне дієслово. Підготуйте повідомлення «Способи творення дієслів». Порівняйте ваші висновки з матеріалами **Довідника**.

Форум читачів і глядачів

12 Прочитайте в **Хрестоматії** фрагмент статті літературознавця Юрія Ковбасенка про художні образи. Поміркуйте, яку проблему порушує в цій статті автор.

Формулювання проблеми є важливим етапом у написанні наукової статті. Наукова стаття зазвичай складається з кількох розділів, першим з яких є вступ. У вступі автори коротко знайомлять читача й читачок з темою досліджень, сучасним станом наукових знань у галузі згідно з даними наукової літератури. У вступі автори формулюють проблеми, тобто ставлять питання, на які намагалися знайти відповіді у своєму дослідженні, про що розповідають в інших розділах своєї статті.

Практикум

13 А Прочитайте цитати з художніх творів українських поетів. Прокоментуйте, що означає вислів «синій птах» або «синя птиця» в кожному з цих уривків.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Неначе й серце на прогоничі
Замикаю як фортецю,
А синій птах, злетівши поночі,
Завидна в руки не дається!
Сава Голованівський

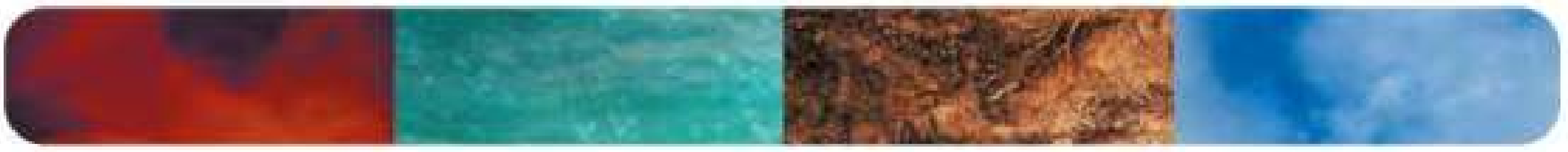
Я підставлю під зливу лиця
І піду крізь липневі вітри,
Як ходила колись на птицю,
Синю птицю дитячих мрій.
Ніна Лівицька-Холодна

Ти надто близько, щоб мені насниться,
Ти надто поруч, щоб в мій сон прийти.
І нашого кохання синя птиця
Збентежено співає з висоти.
Валентина Малишко

13 Б Проаналізуйте символи твору «Синій птах». Установіть відповідність між дійовою особою й символом, який вона втілює. Обґрунтуйте свою думку, використавши цитати з тексту.

Пес	1 А	символ відчайдушності
Вогонь	2 Б	символ слабкості духу
Кішка	3 В	символи самозакоханості та самозадоволення
Блаженства	4 Г	втілення відданості, готовності до самопожертви
Хліб	5 Ґ	утілення улесливості, підступності, зрадництва
Душа Світла	6 Д	символ незнання
Двері	7 Е	утілення справедливості, символ пізнання нового

Наукова лабораторія

14 Пригадайте, що таке афоризм. Прочитайте цитати з драми-феєрії Метерлінка. Чи можна назвати їх афоризмами. Чому ви так уважаєте? Обговоріть з однокласниками й однокласницями, чи є наведені цитати судженнями. Зробіть висновки про афоризм як форму судження. Ознайомтеся з матеріалом **Довідника** з цього питання.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

1. Вони живуть у вашій пам'яті, отже, не вмерли... Мертві, про яких згадують, живуть щасливо. Так, начебто вони й не вмирали.

2. Хто мене любить і кого люблю я, ті завжди мене знайдуть.

3. Щастя не в сміху.

Практикум

15 Оберіть один із наведених у попередній вправі висловів і напишіть есе на таку тему. Обміняйтеся з однокласником або однокласницею текстами та здійсніть редагування написаного.

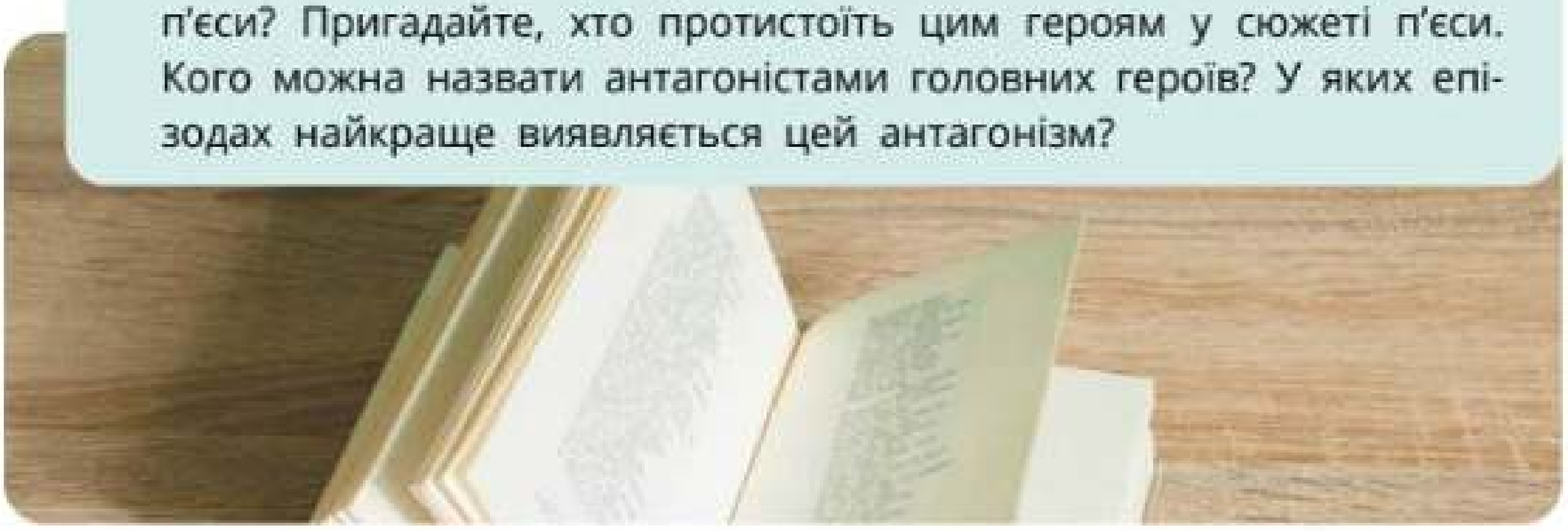
Форум читачів і глядачів

16 Розгляньте кадр фільму «Синій птах» (режисер Уолтер Ленг, США, 1940). Обговоріть, якої картини драми-феєрії М. Метерлінка стосується епізод, відтворений на кадрі. Опишіть, яких персонажів ви бачите. Як автори фільму відтворили місце та час дії? Чи вдалося це їм, на вашу думку?

Кадр з фільму «Синій птах» (1940)

Кого ви бачите на цьому зображенні? Хто є головними героями п'єси? Пригадайте, хто протистоїть цим героям у сюжеті п'єси. Кого можна назвати антагоністами головних героїв? У яких епізодах найкраще виявляється цей антагонізм?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

17 **А** Прочитайте ремарку з драми-феєрії «Синій птах». Поміркуйте, з якою метою автор використовує такі розлогі ремарки. Чи допоможуть такі ремарки режисеру й акторам під час постановки п'єси? Представте свої міркування однокласникам та однокласницям.

17 **Б** Проаналізуйте виділені дієслова, поясніть, хто виконує дію, яку вони позначають.

Тільтіль **виконує** наказ Душі Світла. Сцену тут-таки **заливає** несказанно чисте й ніжне божественне рожеве світло. Грубі прикраси на першому плані та щільні пурпурові портьєри **спадають** і **зникають**, а за ними **постає** казковий сад погідного ладу. Він подібний до зеленого храму зі зграйними прямими алеями, могутніми буйними осяйними деревами, висадженими в певному порядку. П'янка цнота квіток, яра свіжість вод, які **струменіють**, **плинуть** і **б'ють** звідусіль — усе наче **розносить** ген аж за обрій звістку про щастя. Бенкетний стіл канув, мов камінь у воду. Від світлоносного повіву на сцену парча, оксамит, вінці, а також смішні маски Товстих Блаженств **злітають** у височінь, **рвуться** на шмаття й **опадають** до ніг ошелешених бенкетарів. Вони так само у змиг ока **зморщуються**, мов проколоті міхурі, **перезираються**, **мружаться** від незвичного, зарізкого для них світла. Поставши нарешті насправжки, тобто бридкими голими зів'ялими нікчемами, нажахані й осоромлені, Блаженства несамовито **верещать**, і в тому лементі найбільше чути крик Заливного Сміху. Лише Блаженство Нічого Не Розуміти **зберігає** спокій, коли його приятелі **гасають** по сцені в пошуку схованки, **туляться** по закутках, сподіваючись, що їх не видно. Та у сліпучому саду немає тіней. Тому більшість із відчаю **зважується** прослизнути за темну завісу в кутку праворуч, яка **прикриває** вхід до печери Лих. Щоразу, коли котресь наполохане Блаженство **підіймає** завісу, з глибин печери **долинає** лайка, погрози й прокляття. Присоромлені Пес, Хліб і Цукор, похнюпивши голови, **підходять** до дітей і **ховаються** за їхніми спинами.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

17 В Прочитайте в інтерактивному електронному додатку до підручника репліки з п'єси. Випишіть виділені дієслова у відповідні колонки, поясніть, чи можна з'ясувати, хто виконує дію, яку вони позначають. З'ясуйте, чому такі дієслова називають безособовими. Сформулюйте, які форми мають безособові дієслова. Порівняйте результати своєї роботи з матеріалами **Довідника**.

Теперішній час / Майбутній час	Минулий час
3 особа, однина	с. р., однина

Т і л ь т і л ь. Бо їдять, коли їм заманеться...

Х л і б (у розпачі, марно намагаючись залізти до діжі). Немає ради!.. Він з'їсть мене першим!..

К и ц я. ... Краще б йому не знати, про що йтиметься...

Т і л ь т і л ь (надзвичайно обережно прочиняє двері й боязко просовує туди голову). Брр! Оце так холоднеча!.. Навіть очі обпікає!..

Т і л ь т і л ь (відбиває удари й борониться, як може). До мене!.. Тіло! Тіло!.. Не стає сили!.. їх забагато!.. Ведмідь!

Д і д у с ь Т і л ь. Еге ж, ти чимало в нас нашкодив!.. А онде слива, на яку ти любив залазити, як мене не було вдома...

Н і ч. Нащо тобі воно?.. Кажу ж тобі: Блакитний Птах ніколи сюди не залітав... Та як собі хочеш... Відчиняй, коли тобі аж так кортить...

К и ц я. ... Таж якщо, на лихо, їм пощастить упіймати справжнього Блакитного Птаха, нам тільки й зостанеться, що зникнути...

М і т і л ь (обіймає Кицю). Тілетто! Небого моя!.. Скажи мені, де тобі болить... Поплачемо разом...

К и ц я. Чи ж мені тепер ідеться про дахи?.. Мова про нашу таємницю!.. Це вже початок кінця!.. Мені пощастило вислизнути на хвильку, щоби попередити вас...

К и ц я. ... Є лише один-єдиний вихід: оскільки це діти, їх треба добряче налякати, щоб їм і на думку не спало відмикати важезну дальню браму...

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Н і ч. ... Ну ж бо, хутчіш, Зірочки!.. Не час іще для танців... Небо **затягло** важкими хмарами... Ну ж бо, мерщій назад!.. Бо зараз принесу сонячного променя...

Д у б. Це Пес?.. Проженіть його! Нам тільки зрадників **бракувало**!..

Т і л ь т і л ь. Що таке?.. Куди це він гне?.. Мені вже **набридло**... Хай уже дає свого Блакитного Птаха...

Т і л ь т і л ь. ... А мені й на думку не **спадало**, що вони такі лихі...

Д у ш а С в і т л а. Отам, на цвинтарі, за цим-ось муром. **Ішлося** про те, що хтось із мерців сховав Птаха в могилі... Тільки б довідатись, хто саме... **Доведеться** оглянути кожного...

Ч а с (буркоче до дітей, які проходять повз нього до виходу). Поодинці!.. Знову їх **набралося** більше, ніж треба!..

Д у ш а С в і т л а. Так, ось-ось **проб'є** годину, що про неї **йшлося**... Ми повернемось у Мовчання. Не зможемо вже з ними розмовляти...

М а т и Т і л ь. ... Тобі щось **наснилося**?..

Безособові дієслова позначають дії, що відбуваються без участі діяча, самі по собі, а також стан людини або природи: морозить, нудити, вечоріти, світати, холоднішати, сутеніти та ін. Безособові дієслова не змінюються за особами й не поєднуються з особовими займенниками.

Форум читачів і глядачів

18 Розгляньте фотографії в матеріалі, розміщеному в електронному інтерактивному додатку, з бельгійського драматичного фільму 2011 року «Синій птах» режисера Ґуста ван ден Берге, заснованого на п'єсі Моріса Метерлінка 1908 року. Фільм був знятий у Того та отримав спеціальну відзнаку на міжнародному кінофестивалі в Генті 2011 р. Фільм також був показаний на Каннському кінофестивалі 2011 року. Висуньте гіпотезу, у чому полягала режисерська інтерпретація п'єси Метерлінка. Свої міркування запишіть.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.6

rnk.com.ua/108048
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.6.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль	Літературний конкурс «Коронація слова»	Правопис НЕ з дієсловами. Правопис НЕ і НІ з різними частинами мови	Вияв та формулювання проблеми як умова створення тексту	Соціально-психологічна п'єса

Дискусійний майданчик

1 Об'єднайтеся в групи. Доберіть приклади з тексту п'єси, які ілюструють характерні риси головних героїв п'єси — Тільтіль та Мітіль. Представте класу результати своєї роботи. Обговоріть приклади, наведені різними групами.

сміливість | відсутність заздрості | бережливість | акуратність | допитливість | відповідальність | повага одне до одного | наполегливість | упевненість у собі | збереження пам'яті про померлих | ввічливість та уважність до старших | поцінування краси | здатність самостійно приймати рішення

Творча студія

2 Перечитайте уривок із розмови феї Берилюни й Тільтіля з картини першої. На думку літературознавців, М. Метерлінк в уста феї вклав свою ідею про проблеми людства, пов'язані з розвитком цивілізації.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Як відомо, у часи М. Метерлінка соціальних мереж ще не було й він не міг викласти ці думки від свого імені в дописі в інтернеті. Напишіть повідомлення від імені М. Метерлінка, спираючись на розмову феї з Тільтілем, у якому розкажіть про його ідею втрати людством здібності до «ясновидіння» як проблему сучасності.

Кадр з фільму «Синій птах» (1940), реж. Уолтер Ленг, США

Ф е я. У вас є пиріжки?.. Де ж вони?

Т і л ь т і л ь. В палаці багатих діток... Погляньте... Там так гарно!..

Тягне Фею до вікна.

Ф е я (при вікні). Так їх їдять інші!..

Тільтіль. Так... Але ж нам усе видно...

Ф е я. І ти на них **не сердишся**?..

Тільтіль. Чого б це?

Ф е я. Бо вони все поїдять самі. Як на мене, дуже погано, що вони з тобою **не діляться**...

Т і л ь т і л ь. Та ні, вони ж багаті... Ох, як у них лепсько, еге ж?..

Ф е я. Не краще, ніж у тебе.

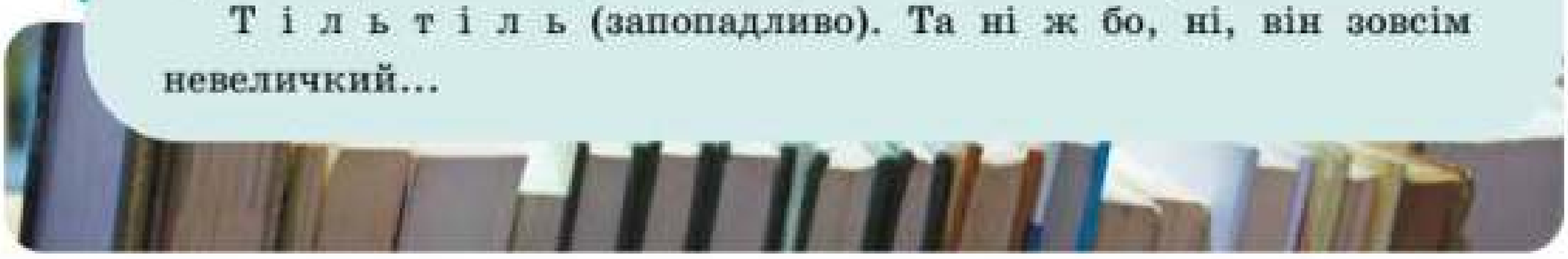
Тільтіль. Пхе!.. У нас так темно, затісно, та й пиріжків нема...

Ф е я. Скрізь однаково — ти просто **недобачаєш**...

Т і л ь т і л ь. Е, ні, я дуже добре бачу, в мене прекрасний зір. Я бачу, котра година на церковному годиннику, а татко — ні...

Ф е я (знову зненацька розсердившись). Кажу ж тобі: ти нічого **не бачиш**!.. От який я маю вигляд?.. Якою я тобі здаюся?.. (Тільтіль зніяковіло мовчить.) То як? Відповідай! От я й дізнаюся, чи добре ти бачиш... Вродлива я чи бридка?.. (Тільтіль і далі розгублено мовчить.) **Не хочеш** відповісти?.. Юна чи стара?.. Рум'янощока чи блідолиця?.. А може, в мене горб?..

Т і л ь т і л ь (запопадливо). Та ні ж бо, ні, він зовсім невеличкий...

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Ф е я. А з виразу твого обличчя, здається, величезний... Ніс у мене гачком, а ліве око виколоте?..

Т і л ь т і л ь. Ні-бо, ні, я **не казав** цього... А хто це вам його виколов?..

Ф е я (ще дужче дратуючись). Таж воно не виколоте!.. Нечемо! Нікчемо!.. Воно ще гарніше за інше: більше, ясніше, кольору небесної блакиті... А моє волосся ти бачиш?.. Воно золотиться, мов стигла пшениця!.. Або наче золоті самородки!.. Таке густе, що й голові важко... Розсипається навсібіч!.. Поглянь на руки! Бачиш його?.. (Виймає з-під капелюшка два рідкі пасемця сивого волосся.)

Т і л ь т і л ь. Так. Я бачу кілька волосинок.

Ф е я (обурена). Кілька волосинок?.. Снопи!.. Віхті!.. Оберемки!.. Золоті потоки!.. Я знаю: люди звичайно кажуть, що нічого того **не бачать**!.. Але ж ти, гадаю, **не належиш** до цих сліпих злюк?..

Т і л ь т і л ь. Ні, ні. Я добре бачу ті пасемця, що виглядають...

Ф е я. Але ж треба з не меншим завзяттям бачити й інші, приховані... Які дивні ці люди... Відтоді, як феї вимерли, вони нічого не бачать і навіть про це **не здогадуються**... Добре, що при мені завжди те, що ладне засвітити згаслі очі...

Практикум

3 Прокоментуйте правопис виділених слів у наведеному в попередній вправі уривку. Підготуйте таблицю «Правопис НЕ з дієсловами». Порівняйте результати своєї роботи з матеріалами **Довідника**.

Творча студія

4 А Об'єднайтеся в пари й підготуйтеся до читання за ролями діалогу між Феєю та Тільтілем. Зверніть увагу на невербальні засоби, які доречні в поведінці дійових осіб.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Презентуйте діалог Феї та Тільтіля однокласникам та однокласницям. Перегляньте діалоги, представлені іншими учнями та ученицями. Оцініть акторську майстерність одне одного за такими показниками:

- Темп мовлення, паузи
- Доречність міміки
- Виразність інтонацій
- Доречність жестів

4 Б Доведіть, що спілкування Феї та Тільтіля було ефективним, тому що вони діяли відповідно до закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль.

Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль: ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям. Тобто, щоб досягти комунікативного успіху, необхідно застосовувати весь арсенал вербальних і невербальних засобів, дотримуватись законів, правил, конвенцій спілкування, норм етикету тощо.

4 В Пригадайте ситуації, коли вам доводилося для комунікаційного успіху перебудовувати своє мовлення в процесі діалогу, коли ви усвідомили, що адресат вас не розуміє або не проявляє інтересу до вашого повідомлення. Опишіть одну з таких ситуацій, проаналізувавши, що ви зробили, щоб досягти комунікативної мети.

Польове дослідження

5 Пригадайте інші художні твори українських або зарубіжних авторів (п'єси, повісті, оповідання, романи, художні фільми), де головними персонажами є діти, які діють у двох світах: реальному світі та фантастичному. Складіть список з кількох таких творів. Можливо, ви пригадаєте прочитану колись казку «Королівство Ану» Галини Малик або казку «Пітер Пен» шотландського письменника Джеймса Баррі тощо. Здійсніть порівняльний аналіз характерних рис Тільтіль і Мітіль та героїв одного зі згаданих вами творів.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Розмістіть свій список та порівняльний аналіз на онлайновому ресурсі для спільного перегляду. Прокоментуйте ту роботу однокласника або однокласниці, яка вас найбільш зацікавила.

Практикум

6 Прочитайте уривок із драми-феєрії «Синій птах». Обговоріть у парі наведені нижче питання, що стосуються твору. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

- Де й коли відбувається дія цього фрагмента?
- Які емоції викликають у вас ці події?
- Як поводяться дідусь і бабуся з онуками?
- Що означають слова дідуся «Так, тут усе незмінне...»?
- За що Тільтіль отримує стусана від дідуся? Як він на це реагує?
- Чому саме таку реакцію викликає в Тільтіля дідусів стусан?

М і т і л ь. А де мої троє **небіжчиків**-братиків?..

По цих словах семеро діток, **неоднакових** на зріст, вибігають із хатки одне за одним — такою собі вервечкою.

Б а б у с я Т і л ь. Ось вони!.. Тільки їх згадаєш, тільки за них зайде мова, а вони вже й тут, пустуни...

Тільтіль і Мітіль біжать назустріч дітям. Радісні цілунки, танці, кружляння, вереск, штовханина.

Т і л ь т і л ь. Агов, П'єро!.. (Беруться за чуби.) А! Поборюкаємося, як колись?.. Гей, Робере!.. Здоров, Жане!.. А де твоя дзиґа?.. А ось Мадлен і П'єретта, Полін і Рикетта...

М і т і л ь. Ой! Рикетто! Рикетто!.. Вона все ще лазить навкарачки!..

Б а б у с я Т і л ь. Так, більше **не росте**...

Т і л ь т і л ь (помітивши песика, котрий дзявкає коло них). Та це ж Кікі, якому я втяв хвостика Полініними ножицями... Він такий самий...

Д і д у с ь Т і л ь (повчально). Так, тут усе **незмінне**...

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Т і л ь т і л ь. А в Поліни й досі на носі прищик!..

Б а б у с я Т і л ь. Так, **ніяк** ото не зникне — **нема** ради...

Т і л ь т і л ь. Ой! Які вони гарненькі!.. Пухкенькі й рум'яненькі!.. Які в них повненькі щічки!.. Схоже, їх добре годують...

Б а б у с я Т і л ь. Відтоді, як вони — **Неживі**, їм значно краще... Нема чого боятися: **ні тобі турбот, ані хвороб**...

Годинник у хатинці б'є вісім разів.

Б а б у с я Т і л ь (вражена). Що воно таке?..

Д і д у с ь Т і л ь. Далебі не знаю... Мабуть, годинник...

Б а б у с я Т і л ь. Не може бути... Його **ніколи не чути**...

Д і д у с ь Т і л ь. Бо ми не думаємо про час... Хтось подумав про час?..

Т і л ь т і л ь. Так, це я... Котра година?..

Д і д у с ь Т і л ь. Навіть не знаю. Давненько я не рахував годин. Годинник пробив вісім разів... Мабуть, це те, що нагорі звуть восьмою годиною...

Т і л ь т і л ь. Душа Світла чекає нас за чверть дев'яту... Так звеліла Фея... Це надзвичайно важливо... Я побіжу...

Б а б у с я Т і л ь. Ви ж не збираєтесь піти **не повечерявши**!.. Мерщій, мерщій виносьте з хати стола!.. У мене смачнючий капусняк і добрий сливовий пиріг...

Виносять стола, ставлять біля дверей, приносять страви, тарілки тощо. Всі допомагають одне одному.

Т і л ь т і л ь. Таж Блакитний Птах у мене. Та й відколи я не їв капусняку? Віддавна! Відколи в дорозі... По готелях таким не частують...

Б а б у с я Т і л ь. Ось! Усе готово!.. Дітки! До столу!.. Як поспішаєте, не гайте часу...

Запалюють лампу, наливають суп. Старі й онуки сідають до столу вечеряти. Весела штовханина, лемент, стусани, сміх.

Т і л ь т і л ь (уминаючи за обидві щоки). Яка смакота!.. Господи, яка смакота!.. Хочу ще! Ще!..

Лунко стукає дерев'яною ложкою по тарілці.

Д і д у с ь Т і л ь. Те-те! Вгамуйся!.. Такий самий бешкетник... От розіб'єш тарілку, тоді начувайся!..

Т і л ь т і л ь (підводиться на лавці). Хочу ще! Ще!..

Дотягується до каструлі з супом і тягне її до себе. Та казанок ураз перекидається, суп розливається по столу й на коліна старим і малим. Обпечені діти верещать.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Б а б у с я Т і л ь. От і маєш!.. Казала ж тобі!..

Д і д у с ь Т і л ь (дає Тільтілю пам'ятного стусана). Ось, маєш!..

Т і л ь т і л ь (отетерів, тоді — прикладає руку до щоки й радо вигукує). О! Саме такі стусани ти й давав мені, як був живий... Дідусю, отримувати від тебе стусани так приємно!.. Дай-но, я тебе поцілую за це!..

Д і д у с ь Т і л ь. Та добре вже... Я можу ще дати пам'ятного, як тобі це до смаку...

Годинник б'є пів на дев'яту.

Т і л ь т і л ь (рвучко підводиться). Пів на дев'яту!.. (Кидає ложку.) Мітіль, ми спізнимось!..

Б а б у с я Т і л ь. Побудьте ще трішки!.. Ще кілька хвилин!.. Біжите як на пожежу!.. Ми ж так рідко бачимося!..

Т і л ь т і л ь. **Ні, нам не можна**... Душа Світла така добра... А я їй обіцяв... Ходімо, Мітіль, ходімо!..

Д і д у с ь Т і л ь. Ці живі завжди метушаться, кудись поспішають!..

Т і л ь т л ь (прихопивши клітку й поспіхом цілуючи всіх). Бувай, дідусю!.. Бувай, бабуню!.. Бувайте, братики, сестроньки! П'єро! Робере! Полін! Мадлен! Рикетто! Кікі!.. Я відчуваю: нам тут більше лишатися не можна... Не плач, бабуню, ми часто будемо заходити до вас...

Б а б у с я Т і л ь. Заходьте хоч би й щодня!..

Т і л ь т і л ь. Так, так! Ми будемо приходити якнайчастіше...

Б а б у с я Т і л ь. Тільки й радості, тільки й свята — приймати ваші думки...

Д і д у с ь Т і л ь. У нас інших розваг **немає**...

Т і л ь т і л ь. Мерщій! Мерщій! Клітку!.. Птаха!..

Д і д у с ь Т і л ь. Ось він!.. Але я в ньому **не певен**... Як він полиняє...

Т і л ь т і л ь. Бувайте! Бувайте!..

Практикум

7 А Розгляньте слова, виділені в тексті в попередній вправі. З'ясуйте, до яких частин мови вони належать. Прокоментуйте правопис виділених слів.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Підготуйте таблицю «Правопис НЕ та НІ з різними частинами мови». Порівняйте результати своєї роботи з матеріалами **Довідника**.

7 **Б** Повправляйтеся в написанні НЕ і НІ з різними частинами мови, використовуючи вправи Мовного практикуму в електронному додатку до підручника.

Дискусійний майданчик

8 **А** Прочитайте уривок розмови Тільтіля з ненародженими дітьми з X картини «Царство Майбутнього» й обговоріть, до якої думки схиляється автор, вводячи в п'єсу цей епізод:

- Кожна людина талановита від народження, і, головне, при житті розкрити свій талант.
- Талановитим треба народитися, не всі здатні бути талановитими.

8 **Б** В інтерактивному електронному додатку до підручника перегляньте фотографії з вистави «Синій птах» (Луганський академічний обласний театр ляльок, режисер Олексій Кравчук, художниця Віра Задорожня, 2013) з фрагментами картини X «Царство Майбутнього». Як у виставі використано світло? Чи допомагає це передати загальний настрій епізоду та п'єси взагалі? Як саме? Поділіться своїми міркуваннями з однокласниками та однокласницями.

Форум читачів і глядачів

9 Розгляньте, як композиція п'єси пов'язана зі сценами з **теперішнього**, **минулого** та **майбутнього**. Обговоріть:

- Чому батьки з'являються в п'єсі лише в тих картинах, які представляють **теперішнє** в житті дітей?
- Для чого автор п'єси відправляє своїх маленьких героїв у **минуле** та **майбутнє**?
- Чому для автора так важливо, щоб люди пам'ятали предків і несли відповідальність перед нащадками? Символом чого виступають Тільтіль і Мітіль у творі?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ ЩОДО ПРОЯВУ ЧАСУ

Картина	Час
І. Хижка лісоруба	теперішнє
...	минуле та майбутнє
XII. Прокидання	теперішнє

Дискусійний майданчик

10 Леся Українка, як і Моріс Метерлінк, шукала шляхи оновлення драматургії, віддаляючись від соцально-побутових п'єс і створюючи соціально-психологічні. Вона, як і Моріс Метерлінк, створила п'єсу-феєрію. Прочитайте в **Хрестоматії** статтю Олени Демчак про п'єси Лесі Українки.

Обговоріть, яка проблема є в центрі цієї статті? Як сформульовано запитання, на яке авторка статті шукає відповідь. Хто пропонує відповіді на поставлене запитання? Чи є ці відповіді переконливими для вас? Чому?

Соціально-психологічна п'єса зображує конфлікти особистості й суспільства крізь призму людських емоцій і чуттєвих переживань. На перший план виходить внутрішній світ героїв.

Як ви розумієте значення слів «п'єси вважалися не сценічними». Як ви вважаєте, чи була п'єса М. Метерлінка в часи її написання сценічною? Обговоріть свої думки з однокласниками та однокласницями.

Індивідуальне читання

11 А Підготуйтеся презентувати прочитану в попередньому місяці книжку. Перегляньте список порад, перш ніж брати участь в обговоренні.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ПОРАДИ ДЛЯ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПРОЧИТАНОЇ КНИЖКИ

- Прочитайте всю книгу, перш ніж презентувати її.
- Підготуйте 3–4-хвилинний виступ:
  - укажіть назву та автора книги;
  - укажіть, чи є книга художньою або нехудожньою;
  - укажіть жанр книги.

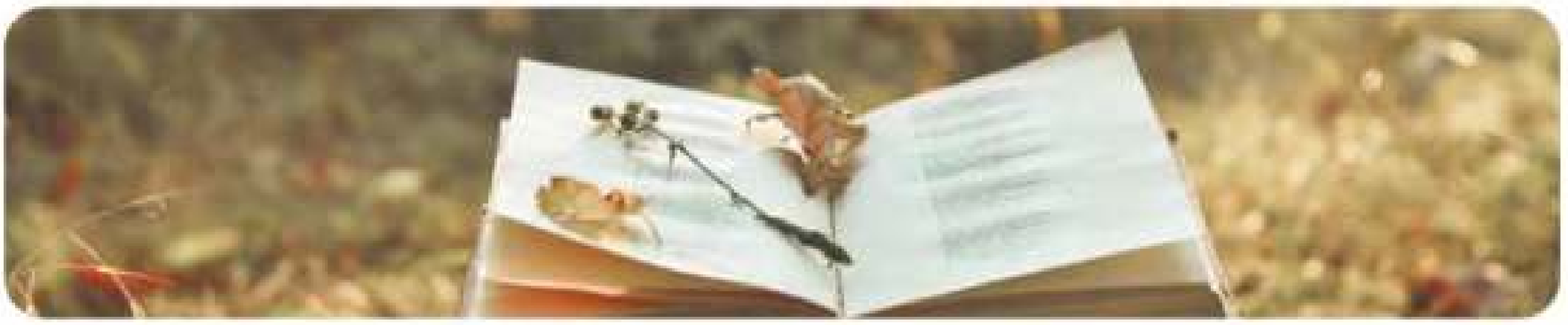
Якщо це **художня література** і належить до роду «епос» чи драма»,

коротко опишіть:
- сюжет книги, не розкриваючи кінцівки;
- розкажіть про головного(их) героя(їв).

Якщо це **художня література** і належить до роду «лірика»,

Відгук на поетичну збірку:
1. Які почуття у вас викликали вірші, вміщені у збірці?
2. Чи змусили вірші вас побачити щось по-іншому? Поясніть.
3. Який вірш вам подобається в збірці найбільше?
4. Які слова допомагають вам побачити картини у вашій уяві?
5. Яка частина вірша вас найбільш вразила?

Якщо це **нехудожня література**,

- укажіть головну думку книги, надайте додаткову інформацію;
- прочитайте та поясніть улюблений уривок із книги;
- поділіться тим, що вам сподобалося / не сподобалося в книзі;
- зробіть припущення, кому ця книга може сподобатися чи ні.

Заздалегідь проговоріть те, що ви збираєтеся сказати. Будьте готові відповісти на запитання про книгу. Принесіть з собою книгу, щоб показати її в класі.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

11 **Б** Прочитайте в **Хрестоматії** інтерв'ю з драматургинею Мариною Смілянець. Запишіть короткі відповіді на такі питання:

- Які були в майбутньої письменниці дитячі мрії щодо професії?
- Коли виник інтерес до драматургії?
- Для глядачів якого віку пише Марина Смілянець свої п'єси?
- Який жанр переважає в її творчості?
- Що вас найбільш зацікавило в її розповіді про життя та творчість?
- Що корисного ви знайшли для себе в цьому інтерв'ю?

Коронація слова — міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей. Метою конкурсу є підтримка новітньої української культури, пошук нових імен, видання найкращих романів, стимулювання й підтримка сучасного літературного процесу кіно й театру, і як наслідок — наповнення українського ринку повнокровною конкурентоспроможною літературою, а кіно й театру — якісними українськими фільмами й п'єсами.

(За матеріалами Вікіпедії)

11 **В** Перечитайте анотації до книжок у списку, поданому в електронному додатку до Модуля 1.1. Оберіть книжку для читання, ураховуючи відгуки однокласників та однокласниць. Якщо ви обрали художній прозовий твір, то почніть готувати інформацію про біографію головного героя. Якщо ви обрали поетичну збірку або нехудожній твір, то пошукайте в надійних джерелах інформацію про біографію автора книжки. Роздрукуйте «Графічний організатор біографічних нотаток», розміщений в електронному додатку, для підготовки біографії персонажа або письменника.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 1.7

rnk.com.ua/108049
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 1.7.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Закон мовленнєвого посилення емоцій	Правдивість, правдоподібність персонажа (дійової особи)	Сполучник як службова частина мови. Правопис сполучників. Розрізнення сполучників й однозвучних слів	Постановочний план вистави	Інтерпретація художнього твору, зокрема драматичного твору

Практикум

1 **А** Прочитайте уривок п'єси «Синій птах». Виокреміть службові частини мови. Обговоріть їхню роль у цьому уривку. Погрупуйте сполучники за функцією в реченні. Більше про сполучник як службову частину мови дізнайтеся в **Довіднику**.

Д у б. Навіщо ж ти прийшов сюди й нащо випустив наші душі з домівок?..

Т і л ь т і л ь. Вибачте, що я Вас потурбував, пане. Та Киця казала, що Ви скажете нам, де Блакитний Птах...

Д у б. Так, я знаю: ти шукаєш Блакитного Птаха, себто велику таємницю всіх речей і щастя, щоб Люди закабалили нас іще дужче...

Т і л ь т і л ь. Ні-бо, пане, я шукаю його для онуки Феї Берилюни — вона дуже хвора...

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Д у б (перебиває його). Годі!.. Я не чую Тварин... Де вони? Це їх стосується так само, як і нас... Нам, Деревам, не слід перебирати на себе всю відповідальність за ті круті заходи, які ми сьогодні застосуємо... День, коли Люди довідаються про наші нинішні дії, стане днем жахливої кари... Отже, наше рішення має бути одностайне, й наше мовчання так само...

Я л и н а (дивиться понад верхівками інших дерев). Тварини надходять... їх веде Кріль... Ось душі Коня, Бика, Вола, Корови, Вовка, Барана, Кабана, Півня, Кози, Віслюка й Ведмедя...

Сполучник — службова частина мови, що поєднує однорідні члени речення та частини складного речення. Залежно від синтаксичної функції сполучники поділяються на **сурядні** (і (й), та, та й, а, але, або тощо) та **підрядні** (коли, що, якби, наскільки, хоч, мов, тощо). За походженням сполучники поділяються на **первісні**, що морфологічною будовою не пов'язані з іншими частинами мови (і, а, чи, та), і на **похідні** від інших частин мови (щоб, якби, проте, однак, буцімто).

Кадри з фільму «Синій птах» (1918), США

1 Б Повправляйтеся в розрізненні сполучників й однозвучних слів, а також у написанні сполучників, використовуючи вправи Мовного практикуму в електронному інтерактивному додатку до підручника.

Монета до 100-річчя виходу у світ п'єси Моріса Метерлінка «Синій птах»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

2 Учені спостерігали за мовленням дітей і дійшли висновку, що в перші три роки життя дитина будує своє мовлення без сполучників. Поміркуйте й обговоріть, чому поява сполучників в усному мовленні дитини на 4 році життя свідчить про стрибок у розумовому розвитку.

Творча студія

3 Ознайомтеся з етапами літературного проєкту.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЄКТ

	Етапи проєкту	Зміст діяльності
1	**Підготовчий етап**	• об'єднатися в групу (команду); • обговорити мету проєкту; • визначити обов'язки членів групи; • скласти план роботи над проєктом, ураховуючи тривалість проєкту; • визначити, які матеріали, джерела тощо потрібно знайти й використати для проєкту.
2	**Етап реалізації проєкту**	• обрати координатора групи, відповідального за узагальнення результатів роботи команди; • організувати роботу групи за планом для досягнення мети проєкту.
3	**Заключний етап**	• оцінити завершеність проєкту, доопрацювати, що треба; • продумати способи презентації результатів; • представити проєкт.
4	**Післяпроєктний етап (рефлексія)**	• насолодитися вдалим проєктом (недовго); • обговорити в команді, над чим варто краще попрацювати під час роботи над наступним проєктом (довго й сумлінно); • занотувати висновки.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Підготовчий етап проєкту

4 Візьміть участь у проєкті, **метою** якого є створення режисерської **інтерпретації п'єси «Синій птах»**.

Інтерпретація художнього твору — це:

1. роз'яснення змісту та форми твору з метою зробити твір зрозумілішим;
2. характерне виконання літературного твору (драматичного, ліричного, епічного) або музичного твору, коли реалізується один з можливих варіантів передачі змісту твору.

Об'єднайтеся в групу для виконання проєкту, у якому передбачається таке:

- пошук варіантів передачі змісту п'єси «Синій птах»;
- створення постановочного плану вистави;
- представлення постановочного плану вистави;
- рефлексія щодо виконаної роботи.

5 Працюючи в групі, ознайомтеся в **Хрестоматії** з анонсом вистави режисера Івана Уривського «У Театрі на Подолі представили нове прочитання п'єси "Хазяїн"». Обговоріть:

- Як ви розумієте зміст сказаного в анонсі про режисера вистави Івана Уривського: «Він з повагою ставиться до текстів, не переробляючи їх, але водночас розказує модернову історію, яка дивує навіть тих, хто знайомий з п'єсою»?
- Як наведені в анонсі фотографії зі сценами з вистави доводять, що режисер розказує «модернову історію»?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

6 Почніть працювати над створенням сучасної інтерпретації п'єси «Синій птах». Прочитайте поради режисера щодо створення **постановочного плану вистави** та сформулюйте завдання, які вам треба розв'язати, щоб створити свій постановочний план п'єси.

Постановчий план вистави — це створений режисером за певним драматичним твором проєкт майбутньої вистави. Керуючись ним, режисер у співдружності з колективом театру здійснює постановку цієї п'єси на сцені.

Порада режисера:
«Щоб створити щось нове, багато дивіться та багато читайте!»

Почніть з режисерського аналізу п'єси. Він має охопити таке коло питань, як обґрунтування вибору п'єси, вивчення специфіки відображеного в п'єсі життя та творчості драматурга, а також ґрунтовне дослідження твору. Якщо ви виконали всі завдання, які було запропоновано в модулях 1.4–1.6 цього підручника під час роботи з п'єсою М. Метерлінка «Синій птах», то можна стверджувати, що ви готові до здійснення такого режисерського аналізу.

Після здійснення режисерського аналізу переходьте до **розкриття режисерського задуму вистави**. Режисерський задум передбачає опис власного варіанту передачі змісту та форми драматичного твору. Це може бути розповідь про конкретне уявлення окремих сцен або цілісного уявлення всієї майбутньої вистави.

Далі переходьте до опису шляхів **втілення режисерського задуму вистави**. Це розповідь про те, які потрібні декорації, костюми, грим та зачіски, реквізит, світло, музично-шумове оформлення, хореографічні та вокальні номери (якщо такі задумані).

7 Перегляньте етапи проєкту в завданні 3 та почніть створювати «**Щоденник проєкту**», у якому поступово фіксуйте всі рішення, події, пов'язані з проєктом, за наведеним зразком. Заведіть для цього окремий спільний зошит. Визначте відповідальну особу або двох осіб за ведення щоденника, а також обговоріть порядок допомоги їм у цьому додатковому для них завданні як членів команди, які будуть виконувати ще й інші функції.

ЩОДЕННИК ПРОЄКТУ

Очікуваний кінцевий продукт:

Члени команди:

План роботи над проєктом (дати):

Підготовчий етап:

Етап реалізації проєкту:

Заключний етап:

Післяпроєктний етап (рефлексія):

Завдання для кожного / кожної члена / членкині команди:

Опис подій проєкту

Дата	Що відбулося	Який наступний крок

Етап реалізації проєкту

8 Розподіліть між учасниками групи пункти режисерського аналізу, пригадайте вивчений матеріал у модулях 1.4–1.6, доберіть додатковий матеріал і напишіть на окремих аркушах тексти до своїх пунктів аналізу. Об'єднайте написані тексти, прочитайте і відредагуйте так, щоб вийшов цілісний текст аналізу. За потреби прочитайте в **Хрестоматії** приклад режисерського аналізу добре відомої вам п'єси «За двома зайцями».

РЕЖИСЕРСЬКИЙ АНАЛІЗ П'ЄСИ

- актуальність п'єси
- автор і епоха
- специфіка зображуваного в п'єсі життя
- подійний ряд
- конфлікт
- дія — протидія
- тема
- ідея
- композиція п'єси
- жанрові і стильові особливості п'єси

9 Прочитайте поради режисерки щодо пошуку власного варіанту передачі змісту та форми драматичного твору «Синій птах». Користуючись її порадами, визначтеся з тією ідеєю, яку використаєте для свого режисерського задуму.

Порада режисерки: **«Щоб створити виставу, треба бути відповідальним. Вистава — це спільна творчість багатьох людей»**

Використайте метод мозкового штурму для генерування ідей щодо інтерпретації п'єси М. Метерлінка «Синій птах». Ви можете:

- не втручатися або втручатися в текст (наприклад, відкинути якісь епізоди);
- зменшити або збільшити кількість дійових осіб;
- змінити місце подій;
- дати інші імена дійовим особам;
- зробити дійових осіб іншими за віком;
- запропонувати нестандартні декорації;
- вигадати цікаві костюми;
- запропонувати хореографічні номери або зонги;
- використати в якийсь незвичний спосіб світло;
- використати спецефекти;
- задумати виставу просто неба;
- тощо.

Пам'ятайте, що основна мета роботи в групі — висловити максимальну кількість ідей. На формулювання кожної окремої ідеї відводьте 2–3 хв й усі ідеї записуйте. Критика ідей на етапі їхнього породження заборонена. Працюйте 20 хв. Потім обговоріть усі ідеї, визначаючи сильні та слабкі сторони. Визначтеся з тією ідею, яку використаєте для свого режисерського задуму.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

10 Домовтеся про епізоди та дійових осіб у вашій інтерпретації п'єси. Використайте описаний у вправі 8 подійний ряд і побудуйте схему, на якій позначте, які дійові особи пов'язані з певною подією, яка в них функція для розвитку сюжету й розв'язання конфлікту. Обговоріть, чому ви внесли або не внесли зміни в задум драматурга. Таке обговорення дозволить вам визначити головне завдання, мету, заради якої створюється спектакль.

Сформулюйте й запишіть мету вистави: «Наша вистава дозволить глядачеві / глядачці зрозуміти, що ....».

Представте свою схему однокласникам та однокласницям. Якщо внесли зміни, то поясніть, від яких епізодів та дійових осіб ви відмовилися у власній інтерпретації. Чи ввели нових персонажів? Хто це? Поясніть, як мета вашої вистави пов'язана із жанром вистави.

11 Використайте вибудовану вами у вправі 10 схему подій і дійових осіб і обговоріть, які саме вчинки дійових осіб у зазначених епізодах впливають на досягнення мети вистави. Таке обговорення дозволить вам визначити **наскрізну дію вистави**, тобто суму вчинків дійових осіб вистави на шляху до певної цілі.

Опишіть наскрізну дію: «Щоб глядач / глядачка нашої вистави зрозумів / зрозуміла, що ..... (мета вистави), треба щоб... ».

12 Обговоріть **атмосферу вистави**, тобто емоційне забарвлення вистави (кожної дії, сцени, епізоду). Яке музичне та кольорове оформлення ви використаєте, щоб створити бажану атмосферу? Якими будуть декорації? Використайте вибудовану вами у вправі 10 схему подій і дійових осіб і розфарбуйте відповідними кольорами епізоди, а також позначте на схемі бажане музично-шумове оформлення та декорації. Якщо у вас є на меті певні режисерські прийоми (хореографічні номери або зонги; спецефекти тощо), то опишіть їх у відповідному місці.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

13 Розподіліть між учасниками групи дійових осіб і дайте всім розгорнуту характеристику (вік, чим цікавиться, які є звички, як одягається, як поводиться з іншими та наодинці, до чого прагне, які має цілі). Обговоріть і узгодьте загальне бачення дійових осіб. Не забувайте про їхню правдоподібність.

Правдивість, правдоподібність дійової особи в художньому просторі вистави — це все те, що в діях персонажів у виставі «виглядає правдивим» в очах глядачів.

14 Поміркуйте, чи треба вам відповідно до вашого задуму осучаснювати мовлення дійових осіб. Відредагуйте, за потреби, діалоги та монологи. Під час редагування пам'ятайте про закон мовленнєвого посилення емоцій.

Порада режисерки: **«Дбайте про емоційність мовлення дійових осіб!»**

Закон мовленнєвого посилення емоцій: Емоційні вигуки людини посилюють емоцію, яку ця людина переживає в цей час. Встановлено, що вигуки посилюють відповідну емоцію в півтора-два рази.

15 Створіть режисерську розповідь про один з епізодів вистави, тобто розкажіть, як цей епізод бачить глядач / глядачка. У розповіді мають знайти відображення:

- декорації;
- зовнішній вигляд дійових осіб;
- діалоги, а можливо, й монологи з описом особливостей поведінки.

16 Якщо ви виконали вправи 10–15, то ви здійснили опис режисерського задуму вистави. Об'єднайте всі попередні напрацювання та перевірте за наведеним списком, чи всі матеріали ви маєте для представлення режисерського задуму.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

РЕЖИСЕРСЬКИЙ ЗАДУМ ВИСТАВИ

- надзавдання вистави та наскрізна дія вистави
- жанр вистави
- атмосфера вистави, режисерські прийоми
- розгорнута характеристика персонажів
- робота над авторським текстом
- режисерська розповідь

17 Тепер зосередьтеся на шляхах утілення режисерського задуму вистави. Опис шляхів втілення режисерського задуму є останньою частиною постановочного плану вистави. Розподіліть пункти списку та опишіть, які потрібні для вашої вистави:

- декорації;
- костюми;
- грим та зачіски;
- реквізит;
- світло;
- музично-шумове оформлення;
- хореографічні та вокальні номери (якщо такі задумані).

Обговоріть тексти одне одного й відредагуйте неправильне чи сумнівне (не забувайте про грамотність написаного).

Заключний етап

18 Оцініть ваш проєкт за наведеним переліком критеріїв. Об'єктивно оцінюйте свій творчий продукт, дивлячись на нього ніби очима майбутніх читачів / глядачів. За потреби доопрацюйте свій проєкт, якщо за певним критерієм він, на думку групи, є ще не завершеним:

- створений текст є постановочним планом вистави;
- створений постановочний план дозволяє уявити, у чому полягають особливості нового прочитання драматичного твору;
- уточнені або додані діалоги та монологи відповідають задуму вистави;
- у репліках простежується закон мовленнєвого посилення емоцій;
- текст постановочного плану вистави записаний грамотно.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

19 Обговоріть, у який спосіб ви представлятимете свій проєкт. Оберіть певний варіант із-поміж наведених нижче або вигадайте власне рішення. Представте свій проєкт.

1. Розмістити текст постановочного плану на онлайн-ресурсі.
2. Зробити відеопрезентацію і розмістити її на онлайн-ресурсі.
3. Підготувати презентацію за допомогою відповідного застосунку й ознайомити з нею інші групи.

Післяпроєктний етап (рефлексія)

20 Обговоріть у групі, що вам удалося в процесі роботи над проєктом, а над чим варто попрацювати наступного разу.

1. Завдяки чому вдалося досягти результату?
2. Що було найскладнішим?
3. Що сподобалось у спільній роботі, а що не сподобалося?
4. Чи були серед подій, які зафіксовані в «Щоденнику проєкту», такі, які можна назвати комічними чи драматичними?
5. Чого нового вдалося навчитися в процесі виконання проєкту?

Практикум

21 Визначтеся шляхом жеребкування, який з постановочних планів, створених однокласницями та однокласниками в інших групах, ви аналізуватимете. Проаналізуйте план за такими критеріями:

- актуальність інтерпретації;
- трактування дійових осіб;
- продуманість плану;
- режисерські прийоми.

Надайте авторам постановочного плану зворотний зв'язок в усній або письмовій формі.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

22 Поміркуйте, у кого з однокласників або однокласниць ви хочете взяти інтерв'ю про участь у проєкті. Подумайте й запишіть 7 запитань. Перевірте, чи враховують ці запитання таке:

- як виникла ідея інтерпретації п'єси;
- яку участь брав той або та, у кого беруть інтерв'ю, у створенні постановочного плану вистави;
- які були труднощі в спільній роботі;
- як співавтори допомагали одне одному.

Заздалегідь ознайомте того, у кого братимете інтерв'ю, з запитаннями і домовтеся про час інтерв'ю. Зробіть відео- або аудіозапис інтерв'ю. Розмістіть інтерв'ю на онлайновій дошці для спільного прослуховування або перегляду.

МІРИЛО ПОСТУПУ

23 Роздрукуйте таблицю очікуваних результатів до Розділу 2 за групами умінь: «Усна взаємодія», «Письмова взаємодія», «Робота з текстом», «Дослідження мовлення», розміщену в електронному додатку до підручника. Оцініть кожний результат за критеріями «Упевнено роблю» або «Навчаюся». Розмістіть таблиці з самооцінюванням у власному портфоліо.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Розділ 2

З видимого пізнавай невидиме

(Григорій Сковорода)

1 У цьому розділі ви читатимете:

- українські народні пісні «Цвіте терен, цвіте терен», «Місяць на небі, зіроньки сяють», поезію Сапфо, Овідія, В. Шекспіра, М. Старицького, Т. Шевченка, М. Петренка, Л. Костенко, В. Симоненка, І. Малковича;
- інтерв'ю з письменниками;
- есе та інші тексти однокласників та однокласниць;
- анотації до книжок;
- енциклопедичні статті, уривки наукових статей;
- рецензії;
- навчальні тексти, словникові статті.

Якщо ми говоримо, у якому із домів ми почуваємося найкомфортніше, то, як на мене, письменник найкраще почувається у домі мови. Однак нести цей дім, як черепаха свою шкаралущу, не зовсім просто і не завжди зручно, бо дім мови надто хисткий і його опори підвладні різним стихійним та ерозійним процесам. Утрата дому — це метафорична смерть, це почуття плинності під ногами земної тверді. Та тільки слова, зчеплені одне до одного в речення, утворюють ілюзію непорушності цієї будівлі.

Василь Махно

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2 У цьому розділі ви писатимете:

- есе;
- вірші;
- презентаційний текст;
- повідомлення для читацького блогу та журналу;
- літературознавчу статтю;
- переказ змісту прочитаного для різних категорій читачів;
- енциклопедичну статтю;
- публічний виступ у форматі TED Talks;
- план-конспект.

3 У цьому розділі ви обговорюватимете:

- які є ознаки інтимної лірики?
- чому почуття кохання прагне втілення у висловленні?
- чим приватна інформація відрізняється від публічної?
- чому поети звертаються до написання гімнів у різних видах лірики: і в громадянській, і в інтимній?
- чи можливий перехід дієприкметників в інші частини мови?
- які є ознаки філософської лірики?
- які проблеми є мовознавчими?
- чому походження елегії є літературознавчою проблемою?
- як знання культурного та історичного контексту впливає на розуміння твору?
- чи у кожного митця є «програмний твір»?
- які є аргументи «за» перетворення класичних творів на медіатексти маскультури?
- яку поезію можна назвати медитативною?
- яке сприйняття поезії справляє сильніше враження — читання чи прослуховування, прослуховування поезії чи пісні?

4 У цьому розділі ви досліджуватимете:

- характерні ознаки та функції частин мови у мовленні (дієслова у формах дієприкметника та дієприслівника, прислівника);
- характерні ознаки інтимної та філософської лірики;
- лексичні засоби створення підтексту;
- різні види перекладів;
- достовірні джерела інформації про граматику.

Модуль 2.1

rnk.com.ua/108384
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.1.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Інтимізація (спілкування)	Приватна та публічна інформація	Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченні з дієприкметниковими зворотами. Відмінювання дієприкметників	TED Talks як особливий вид публічних промов	Інтимна (любовна) лірика

Дискусійний майданчик

1 А Розгляньте світлини мистецьких творів на стор. 123 і пофантазуйте, яка історія кохання криється за кожною з них. Що могло передувати подіям, зображеним на картині, що може бути після? Це щаслива історія чи ні?

1 Б Обговоріть гуртом, чому тему кохання називають вічною.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

«Сільське кохання» (1882),
Жуль Бастьєн-Лепаж

«Поцілунок» (1965),
Рон Хікс

«Танець у Буживалі» (1883),
П'єр Огюст Ренуар

«Поцілунок на дорозі» (1965),
Рон Хікс

Форум читачів і глядачів

2 **А** Прочитайте в **Хрестоматії** мовчки українську народну пісню «Цвіте терен, цвіте терен». Як ви вважаєте, яка емоція є домінувальною в цьому фольклорному творі? Чи щасливе кохання в ній оспівують? Визначте тему вірша.

2 **Б** В інтерактивному електронному додатку прослухайте українську народну пісню «Цвіте терен, цвіте терен» у виконанні Українського національного хору ім. Г. Верьовки. Напишіть одним реченням, яким «уроком» емоційного досвіду збагатила вас пісня.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

3 Обговоріть, чому побутує думка про те, що від любові до ненависті один крок. Чи можете ви навести кілька власних аргументів для підтвердження цієї думки? Прочитайте статтю в розділі «Життя», опубліковану на сайті газети «Українська правда», та знайдіть аргументи науковців. Чи можна наведену в статті інформацію вважати достовірною?

Виявляється, коли людина переживає почуття ненависті, у її мозку вмикаються ті ж відділи, що і при відчутті абсолютної любові, повідомляє The Independent.

Професор Семір Зекі з Лондонського університету та Джон Ромайя з Нейробіологічної лабораторії Wellcome дізналися, що за ненависть відповідають визначені відділи підкірки — «шкаралупа» й «острівна» частина мозку.

Перший відділ працює на презирство й роздратування, а другий коригує реакцію на подразники, що вибивають із щиросердної рівноваги.

Дослідники вивчали почуття ненависті, спрямоване на інших людей. В експерименті брали участь добровільно 17 осіб.

Професор пояснив, що «шкаралупа» може брати участь у підготовці до агресивних вчинків навіть у романтичному контексті. Наприклад, коли існує небезпечний суперник, «острівна» частина однаково сильно реагує на сприйняття як улюбленої, так і ненависної особи.

Тепер це пояснює, чому ненависть і романтична любов штовхають людей на надзвичайні вчинки, подвиги або злочин.

У закоханого відключаються великі відділи кори головного мозку, що відповідають за розумове сприймання, а в ненависника — лише мала частка цих відділів.

Коли закоханий дивиться на об'єкт пристрасті зі сліпим обожнюванням, то ненависник міркує раціонально, прикидаючи, як нашкодити недругові.

(Джерело: «Українська правда»)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

4 **А** Занотуйте в комірках таблиці, з чим у вас асоціюється слово «кохання», доберіть слова для опису цього стану. Обговоріть у класі свої напрацювання. Складіть загальний перелік слів, записаних у другій комірці таблиці.

З чим асоціюється почуття кохання?	Яким я відчуваю стан закоханої людини?

4 **Б** Чи є у вашому перелікові слова **захопливий**, **збентежений**, **піднесений**, **окрилений**, **омріяний**, **спантеличений**, **стурбований**, **осяяний**, **довготривалий**, **усміхнений**, **усамітнений**, **непідвладний**, **несподіваний**? Дослідіть, ознаки яких частин мови мають ці слова.

ОЗНАКИ ДІЄПРИКМЕТНИКА

Ознаки дієслова	Ознаки прикметника
• вид: доконаний / недоконаний • час: теперішній / минулий • здатність приєднувати до себе залежні слова	• здатність виражати ознаку предмета • змінюється за родами, числами, відмінками

4 **В** Зробіть словотвірний аналіз слова «дієприкметник». Як ви вважаєте, чому дієприкметник вважають особливою формою дієслова. Заповніть комірки таблиці.

Що я вже знаю про дієприкметник?	Що хочу дізнатися та засвоїти?

4 **Г** Складіть і озвучте власний план вивчення дієприкметника. Обговоріть із однокласниками й однокласницями, чи всі категорії дієприкметника були враховані вами в зафіксованому плані.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

5 Пригадайте з власного читацького досвіду літературні твори, у яких порушено тему кохання. Організуйте в захищеному цифровому середовищі бліц-турнір, у якому кожен лаконічно анотує та презентує вибраний твір. Здійсніть аналітичний огляд, чи всі твори мають щасливе закінчення. Зробіть висновок, чому кохання є життєвим випробуванням.

Практикум

6 Підготуйтесь до виразного читання народної пісні «Цвіте терен, цвіте терен». Роздрукуйте або збережіть у текстовий редактор на телефоні чи планшеті текст пісні, прочитайте мовчки та зробіть примітки щодо інтонаційних засобів, які, на вашу думку, будуть доречними для певних рядків поезії. Прочитайте твір уголос та за потреби скорегуйте нотатки. Виразно прочитайте текст пісні слухачам, намагаючись донести її емоційне напруження.

Наукова лабораторія

7 А Прочитайте тексти 1 і 2. Яка тема поєднує їх? Які специфічні мовні засоби свідчать про приналежність текстів до певного стилю мовлення? Якого чи яких саме?

1. Кохання — це складна нейрохімічна та нейроендокринна картина, яка з'являється внаслідок дії хімічних речовин, з'єднаних з певними рецепторами, та подальших процесів, що відбуваються водночас у різних тканинах, органах та системах.

(За матеріалами О. Маслова)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2. Кохання — одне з найскладніших почуттів і, можливо, одне з найважливіших для людини. Існує безліч різних теорій кохання.

Психологиня Елейн Хетфілд зазначає різницю між любов'ю взаємною та нерозділеною. Взаємне кохання супроводжується почуттям ейфорії та задоволеності, а нерозділене — фрустрації та розпачу. На думку психологині, для виникнення кохання необхідна наявність низки факторів, зокрема, потрібен певний час — готовність закохатися; момент зустрічі людей, як правило, схожих між собою.

Тривалі й міцні стосунки зазвичай виникають між урівноваженими людьми. Імпульсивна, неспокійна людина, яка швидко закохується, здебільшого не здатна на тривалий зв'язок.

(За матеріалами О. Юрценюк)

7 Б Випишіть із текстів речення з дієприкметниками. Підкресліть головні та другорядні члени речення. З'ясуйте синтаксичну роль дієприкметників.

У реченні дієприкметник найчастіше виконує функції **означення**: Ти — як срібна лілія, на шибі Вранці намальована морозом! (М. Рильський). Інколи дієприкметник є **частиною іменного складеного присудка**: Народжена бути вільною.

Практикум

8 Прочитайте літературознавчі терміни, пригадайте їхнє значення та випишіть ті, які з них можуть бути вам у пригоді під час обговорення змісту та форми народної пісні «Цвіте терен, цвіте терен».

лірика	автор/авторка	уособлення	епітет
ліричний герой	ритм	рима	паралелізм
риторичні запитання	зменшувально-пестливі слова	сонет	риторичне звертання
антитеза	риторичний вигук	метафора	інверсія
алітерація	асонанс	гіпербола	пісня
верлібр	фольклор	рефрен	порівняння

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

9 В Україні та за її межами набрав популярності бренд прикрас «Цвіте терен». Ознайомтеся з інформацією та зробіть висновок, чи доречно засновники бренду використали назву пісні. Свою думку обґрунтуйте.

«Цвіте терен» — бренд керамічних прикрас ручної роботи. Для виготовлення прикрас ми використовуємо натуральні мінерали та намистини, виготовлені вручну з порцеляни в керамічній майстерні. З любов'ю до української культури в її традиційному виконанні ми постійно шукаємо інтерпретації національних символів. Згодом кожен наповнює їх власним значенням, відчуваючи свою унікальність.

(За матеріалами kapsula.com.ua)

«Цвіте терен» — це українська народна пісня, яку виконувала моя бабуся зі своїми сестрами, коли я була ще малою. Обираючи назву для бренду, я хотіла пов'язати прикраси з українською культурою, тому пригадала свій найсильніший спогад дитинства.

Наша знакова колекція «МИРНІ» має просту форму пташки, але люди вкладають у неї свої особисті значення: мир, свободу, спогади дитинства. Клієнти постійно діляться з нами своїми історіями, пов'язаними з теренівськими прикрасами та своїми почуттями, які викликають пташки: згадки про дім, символ багаторічної дружби, вдячність коханій людині, оберіг на фронті, віру в перемогу.

(Із інтерв'ю із засновницею бренду Олею Остапенко)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

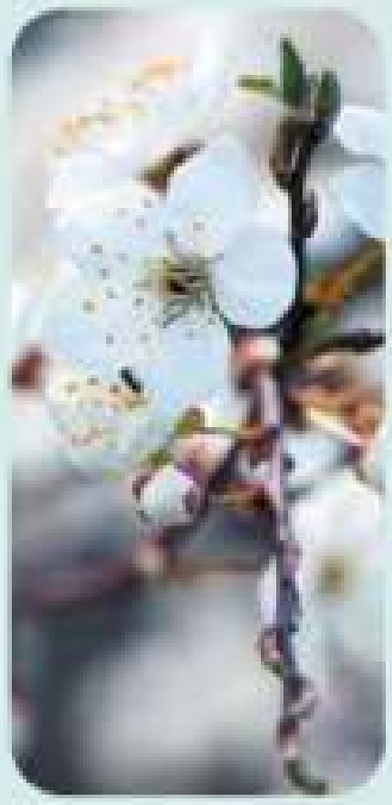
Творча студія

10 Як ви вважаєте, чому почуття кохання прагне втілитись у висловленні? Хтось говорить ці слова багатьом людям по кілька разів на день і таким чином просто інформує про своє гарне ставлення до них і до всього світу в той момент. Комусь зізнатися в коханні дуже важко, бо йому здається, коли вже вимовив «головні слова», то повинен нести відповідальність за них і їхнього адресата все життя. Напишіть есе про те, чи легко зібрати сили й дібрати слова для освідчення у своїх почуттях.

Практикум

11 А У парі обговоріть наведені питання. Визначте ті, з відповідями на які виникли утруднення. Поцікавтеся, якими були відповіді на ці питання в інших пар.

- Хто є автором твору «Цвіте терен, цвіте терен»?
- Як ви уявляєте ліричного героя? Назвіть особливості його образу. Про кого йдеться у вірші?
- Що символізує терновий цвіт, що опадає?
- Прокоментуйте слова «Хто з любов'ю не знається, той горя не знає». Чому в тексті пісні стверджується, що любов — це нещастя й страждання, але й звучить думка, що без любові, навіть нерозділеної, людина не пізнає справжнього щастя? Чи не є суперечливими ці твердження?

11 Б Знайдіть у тексті «Цвіте терен, цвіте терен» характерні ознаки фольклору — повтори, звертання, риторичні питання, зменшувально-пестливі слова. Створіть таблицю та впишіть у її комірки зафіксовані приклади названих художніх засобів.

11 В Як ви вважаєте, які із зазначених вами художніх засобів сприяють створенню ситуації, у якій автор / авторка і читач / читачка перебувають у стані близького спілкування: читач / читачка «бачить» автора / авторку, розуміє його / її ідею, співпереживає героям і розділяє їхні почуття. Такий процес називається інтимізацією.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Інтимізація (спілкування) — це особливість мови художньої літератури, коли в читача / читачки виникає почуття дружнього спілкування з автором / авторкою. Засоби інтимізації — звертання, риторичні запитання, окличні речення.

Дискусійний майданчик

12 А Популяризаторка психологічних знань серед молоді Ольга Маслова наголошує: «Важливо пам'ятати, що не варто нехтувати стражданнями людей через кохання та кепкувати з них, адже ці почуття рівноцінні фізичному болю». Запишіть свої міркування, як підбадьорити людину, яка опинилася в такому стані, наприклад, як можна допомогти перенести увагу на інші важливі життєві справи. Поділіться своїми міркуваннями в класі.

12 Б Обговоріть, як варто поводитися з інформацією про любовні стосунки між вашими друзями або просто знайомими, яку ви випадково отримали (наприклад, побачили, як хтось цілується або обнімається). Ця інформація має обов'язково стати явною для всіх чи має приховуватися вами? Це приватна чи публічна інформація?

Приватна (або **конфіденційна**) **інформація** — це секретна інформація, яка доступна певному колу людей. Наприклад, інформація про оцінки школяра є приватною, бо вона доступна обмеженому колу осіб: учителю, самому школяру, його батькам або особам, які їх замінюють, адміністрації школи. Також приватною є інформація про національність людини, релігійні переконання, стан здоров'я та деяка інша інформація. **Публічна інформація** — це дані, доступні для всіх. Наприклад, для учнів та учениць у школі публічною є інформація про його / її ім'я, прізвище, клас, у якому він / вона навчається.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

13 А Дослідіть за допомогою наведеної схеми, до якого фольклорного роду й жанру можна віднести пісню «Цвіте терен, цвіте терен». Свою думку аргументуйте.

ФОЛЬКЛОРНІ РОДИ

ДРАМА

ЖАНРИ:
ВЕРТЕП

ЕПОС

ЖАНРИ:
КАЗКА
ЛЕГЕНДА
АНЕКДОТ

ЛІРО-ЕПОС

ЖАНРИ:
БАЛАДА
ДУМА
ІСТОРИЧНА ПІСНЯ

ЛІРИКА

ЖАНРИ:
ПІСНЯ:
- календарно-обрядові (колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, жниварські);
- суспільно-побутові;
- родинно-побутові.

13 Б Як ви вважаєте, які різновиди народних пісень можуть передавати інтимність душевних переживань, пов'язаних із історією стосунків між закоханими людьми? Чи можна пісню «Цвіте терен, цвіте терен» віднести до інтимної лірики? Які ще твори народної творчості, схожі за тематикою інтимності душевних переживань, ви знаєте?

Інтимна (любовна) лірика (франц. intime, від intimus — найглибший, потаємний) умовна назва ліричного твору, у якому провідним є мотив любовної пристрасті й розкривається широкий діапазон душевних переживань, утаємничення заповітної істини, пов'язаної з історією кохання.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

14 Об'єднайтеся в групи з трьох осіб. Доберіть по два аргументи для підтвердження думки, що тільки в інтимній лірриці знаходимо рядки, які вражаюче точно відтворюють сум'яття душі, розтривоженої коханням, його неминучість, його велику силу, інколи свідомо чи несвідомо приховану. Представте свої напрацювання. Які аргументи однокласників чи однокласниць є найпереконливішими?

РОДИ ЛІТЕРАТУРИ

ЕПОС

ЖАНРИ:

ЛІТОПИС

ПОВІСТЬ:
- соціально-побутова;
- історична.

РОМАН:
- історичний;
- соціально-психологічний;
- урбаністичний;
- автобіографічний;
- пригодницький;
- історичний роман у віршах.

НОВЕЛА

УСМІШКА

ЛІРО-ЕПОС

ЖАНРИ:

БАЙКА

БАЛАДА

ПОЕМА:
- героїчна;
- бурлескно-травестійна;
- історична;
- соціально-побутова;
- сатирична;
- філософська.

ЛІРИКА

ЖАНРИ:

ЛІРИЧНИЙ ВІРШ

ПОСЛАННЯ

ПІСНЯ

СОНЕТ

ВЕРЛІБР

ЛІРИКА:
- інтимна;
- громадянська (патріотична);
- пейзажна;
- філософська.

ДРАМА

ЖАНРИ:

ДРАМА:
- соціально-побутова драма;
- драма-феєрія.

ТРАГЕДІЯ

КОМЕДІЯ:
- сатирична комедія.

ТРАГІКОМЕДІЯ

Наукова лабораторія

15 **А** Прочитайте словосполучення й дослідіть, чи в усіх із них слово «знесилений» є дієприкметинком. Переконайтеся в правильності своїх узагальнень щодо приналежності слів до дієприкметника, звернувшись до **Довідника**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

вкрай знесилений нервовим напруженням стан

знесилений нерозділеним коханням

знесилене зітхання

15 **Б** Визначте, до яких частин мови належить кожне з наведених слів. Поясніть, які ознаки дали вам підстави для віднесення того чи того слова до певної частини мови.

Вдумливий вчинок, зворушлива зустріч, охочий відповідати, омріяна насолода, розлючений стан, необдуманий крок, прикутий думкою до тебе, рятівна порада, лежачий камінь, роздратований ситуацією, щасливі закохані, вимушене розлучення.

15 **В** Прочитайте речення: Кохання — це животворний вогонь у душі людини, і все, створене під впливом цього почуття, має знак життя і поезії (Т. Шевченко). Випишіть дієприкметник із залежними від нього словами.

Дієприкметник здатний приєднувати до себе залежні слова й утворювати **дієприкметниковий зворот** (зачарувати — зачарований — зачарований вродою).

У реченні дієприкметниковий зворот виступає означенням. Слово, від якого залежить дієприкметник у словосполученні, називається **означуваним словом**. Дієприкметниковий зворот може стояти після означуваного слова й перед ним.

Якщо дієприкметниковий зворот стоїть після означуваного слова, він в усному мовленні виділяється паузою, а на письмі — комою: Я натхненно завершив картину, сповнений невимовної магії дівочої вроди. Дієприкметниковий зворот, що стоїть перед означуваним словом, здебільшого не виділяється: Мріями сповнені думки роїлися в юнацькій голові. Завжди виділяється дієприкметниковий зворот із означуваним словом-займенником: Наповнений новими ідеями, він розпочав творити.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Польове дослідження

16 А Чи можна ідею пісні «Цвіте терен, цвіте терен» вважати актуальною нині? Поцікавтеся у своїх приятелів, рідних, чи є з-поміж них такі, хто не чув цієї пісні? Здійсніть дослідження відповідей. Обробіть і систематизуйте дані. Результати роботи представте у вигляді зведеної таблиці або діаграми за віковими категоріями. Запропонуйте способи популяризації пісні в тій віковій групі, яка набрала найменшу кількість голосів.

16 Б Поспілкуйтеся з рідними людьми та з'ясуйте, які із народних пісень інтимної лірики вони знають. Які пісні співали їхні батьки, бабусі й дідусі? Дослідіть коло вподобань родинної фольклорної аудиторії на тему кохання та створіть родинний рейтинг пісень цієї тематики.

Продемонструйте на уроці в будь-який зручний для вас спосіб народну пісню про кохання, яку люблять співати або слухати у вашій родині. Визначте найулюбленішу народну пісню класу про кохання та гуртом заспівайте її.

Практикум

17 Прочитайте й обговоріть, чому тема закоханих наповнена фантастичними історіями. Знайдіть речення з дієприкметниками та дієприкметниковими зворотами. Проекспериментуйте, змінивши місце дієприкметникового звороту в кожному реченні (поставте його після слова, від якого дієприкметник залежить). Прочитайте пари речень; визначте різницю в інтонації та пунктуації.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Імператор Клавдій II вирішив, що самотні чоловіки кращі воїни, ніж одружені. Він оголосив шлюб для всіх молодих людей поза законом. Святий Валентин вважав цей указ несправедливим і наважився кинути виклик Клавдію, продовжуючи таємно укладати шлюби молодих пар.

Коли його непокору було виявлено, Клавдій кинув його до в'язниці й засудив до страти. В острозі Валентин закохався в сліпу дочку свого тюремника. Перед стратою скоїв диво, зціливши дівчину. Він написав своїй коханій записку, підписану «від твого Валентина».

Хоч ця фантастична історія й переконлива, вона малоймовірна. Але нині вітальну листівку з Днем усіх закоханих називають «валентинкою». Це, мабуть, один із найбільш затребуваних атрибутів, призначених коханому чоловікові, дружині, хлопцю, дівчині або друзям.

(За матеріалами postfactum.info)

Польове дослідження

18 А Запишіть символи кохання, які вам відомі. Звідки ви про них дізналися? Обговоріть із однокласниками та однокласницями згадані ними символи та зробіть загальний список.

18 Б Прослухайте в інтерактивному електронному додатку пісню «Місяць на небі, зіроньки сяють». Який символ кохання згадано в ній? Чому стан закоханості часто супроводжується наспівуванням?

Практикум

19 А Ознайомтеся з фрагментом інтерв'ю Радіо Свобода з лідеркою електрофольк гурту ONUKA Натою Жижченко та обговоріть у групах, чому автентика є фундаментом української культури. Дослідіть різницю в лексичному значенні слів «фольклор», «етніка» й «автентика».

Лідерка гурту ONUKA Ната Жижченко

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Поміркуйте, чи є система фольклору відкритою, такою, що розвивається, чи сталою величиною.

Я і багато митців докладаємо максимум зусиль для того, щоб саме автентичне українське підґрунтя було доступним, підхоплювалося, розповсюджувалося й поширювалося в Україні та за її межами. Сподіваюся, що цей віками напрацьований культурний ареал нікуди не потоне і не заховається, тому що він сторіччями вистражданий, вифільтрований і буде надалі тримати той фундамент, на тлі якого розквітатиме й у майбутньому. Це наш досвід, це наша філософія, це наші знання — і в цьому є щось містичне.

(Джерело: Радіо Свобода)

19 Б Підготуйте публічний виступ у форматі TED Talks про те, як надихають інших такі митці, як Ната, тримати бій за нематеріальну культурну спадщину України, її безцінні фольклорні твори. Більше про формат TED talks дізнайтеся в **Довіднику**.

19 В Знайдіть у тексті дієприкметники, визначте їхні морфологічні ознаки й синтаксичну роль. Доберіть 2-3 дієприкметники, якими можна схарактеризувати українську етномузику. Ознайомтеся з таблицею. Які висновки можна зробити про відмінювання дієприкметників? На що впливає вміння вживати дієприкметник у потрібному відмінку? Утворіть і запишіть усі можливі відмінкові форми будь-якого із дібраних вами дієприкметників.

Відмінок	Чол. рід	Жін. рід	Серед. рід	Множина
Називний	відновлений	відновлена	відновлене	відновлені
Родовий	відновленого	відновленої	відновленого	відновлених
Давальний	відновленому	відновленій	відновленому	відновленим
Знахідний	відновлений відновленого	відновлену	відновлене	відновлені відновлених
Орудний	відновленим	відновленою	відновленим	відновленими
Місцевий	на відновленому на відновленім	на відновленій	на відновленому на відновленім	на відновлених

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

20 Прочитайте фрагмент наукової статті Е. Кучменко «Фольклор як історико-соціальне та художнє явище». Зробіть нотатки, випишіть цитати, запишіть запитання для подальшого обговорення. Які проблеми порушує науковиця в наведеному фрагменті статті? Обговоріть визначені проблеми в малих групах.

Звертаючись до фольклору, ми відкриваємо й відкриватимемо для себе щось нове, досі незвідане. Адже фольклор, неповторний за своєю сутністю й формою, на диво, вселюдський, завжди пов'язаний із думками й почуттями людини та є довічною пам'яттю її існування та творчої діяльності. У кожній окремій частині землі він зберігав свою «окремішність» дотти, доки новий час, нові засоби зв'язку не об'єднали земних просторів. Зменшившись у просторовому існуванні під впливом урбанізації, фольклорна традиція привертає до себе пильний погляд науки як первинна форма розумового становлення людини. За цих умов вельми важливе збереження етнічних традицій, що багато важить для культурної адаптації не тільки кожного окремого народу, а й динаміки розвитку всієї світової культури загалом.

(За матеріалами Е. Кучменко)

Форум читачів і глядачів

21 А Прочитайте в **Хрестоматії** мовчки українську народну пісню «Місяць на небі, зіроньки сяють». Визначте її тему. Які зорові образи природи допомагають висловити глибину й силу почуттів козака?

21 Б Підготуйтесь до виразного читання народної пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють», роздрукувавши текст чи зберігши в гаджеті та роблячи примітки щодо інтонаційних засобів, які, на вашу думку, будуть доречними для певних рядків поезії. Виразно прочитайте текст пісні слухачам, передаючи інтонацією внутрішній світ ліричного героя.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

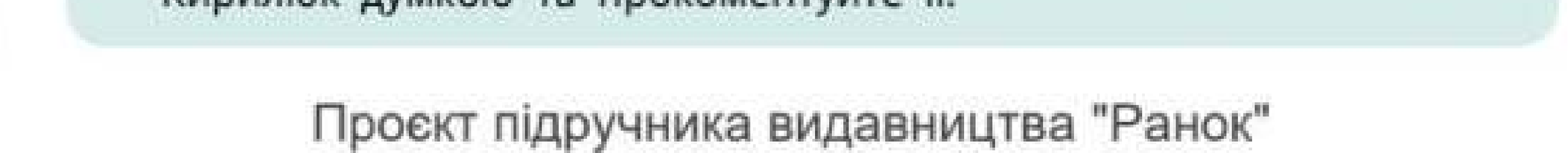
22 Об'єднайтеся в групи та створіть інтелект-карту, давши відповіді на запитання:

- Яке почуття возвеличується в пісні?
- Як герої співвідносяться між собою?
- Які художні засоби та прийоми посилюють ліризм пісні?
- Як символи допомагають розкрити сюжет пісні? Які саме?

23 **А** Знайдіть речення, у яких допущено пунктуаційну помилку й запишіть їх правильно.

Почуття викликане піснею коханої розбудило в душі парубка неймовірні емоції. Розмова на далекій відстані між закоханими одне в одного молодят відбувається за допомогою пісні. Почутий парубком спів, вселив надію в його серце, що ті почуття, які козак має до дівчини, взаємні.

23 **Б** Повправляйтеся у відмінюванні дієприкметників та оформленні дієприкметникових зворотів у реченнях, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Дискусійний майданчик

24 Обговоріть у групах, чому пам'ять зберігає імена одних героїв, талановитих історичних чи культурних діячів, їхні здобутки, а інших — відправляє в небуття?

Висловіть міркування, чому текст реального автора набуває статусу народного? Яка різниця між поняттями «популярний» і «народний»? Ознайомтеся з висловленою науковицею Оксаною Кирилюк думкою та прокоментуйте її.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Фольклоризм художнього авторського тексту не завжди передбачає свідоме, цілеспрямоване орієнтування письменника на фольклор.

(О. Кирилюк «Фольклоризм сучасної авторської пісні»)

Форум читачів і глядачів

25 Розгляньте фото пам'ятника Марусі Чурай, перегляньте відео «Невигадані історії. Маруся Чурай» про життя дівчини-легенди та створіть психологічний портрет Марусі Чурай:

- що / кого любила?
- що цінувала?
- що було для неї не важливим?
- як ставилася до себе й до інших?

Продемонструйте «портрет» у форматі зв'язного висловлення, переліку рис або схеми.

Маруся Чурай. Пам'ятний знак українській пісні, м. Полтава

Практикум

26 Як ви вважаєте, чи може поезія про кохання не мати автобіографічного підтексту? Чи можливо написати ліричний твір про кохання, не відчувши почування душі в певний момент і надихнутися ним?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Запишіть наведене речення, поставте в ньому необхідні знаки пунктуації. Додайте 2-3 речення, висловіть своє бачення теми «Автобіографічність лірики».

Любовна поезія сповнена автобіографічними подробицями та літературною грою набуває особливого звучання.

Творча студія

27 А Прослухайте в інтерактивному електронному додатку до підручника сучасну версію (музичний жанр: урбан-фолк) пісні «Віють вітри, вітри буйні», добре відому вам за п'єсою І. Котляревського «Наталка Полтавка», та ознайомтеся з коментарем Тані Ша, музикальної продюсерки, композиторки, виконавиці.

Якщо припустити, що «Віють вітри, віють буйні» справді написала Маруся Чурай, виходить, що пісні — понад 350 років. Але жодне слово не потребує пояснення, жодна нота не викликає сумніву. Ми заспівали її майже традиційно, просто додали трохи урбаністичного звучання. Хотілося поєднати душевність спільного співу на дівочих зустрічах та жорсткість ритмів великого міста.

27 Б Створіть допис для соціальної мережі з метою популяризації слухання та співу народних пісень, даючи відповіді на запитання:

- Які емоції викликало сучасне виконання пісні?
- Чому пісня за стільки років не втратила своєї актуальності змісту та звучання?
- Чи вдалося виконавицям передати тему й ідею? Як саме?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

28 Поміркуйте, чи є предметом гордості митця / мисткині той факт, що його / її текст став народною піснею. Уявіть себе письменником або письменницею. Чи прагнули б ви такого визнання, зважаючи на той факт, що через сторіччя ваше ім'я поступово забудеться, а нащадки вважатимуть твори вашого авторства народними? Вірші кого з українських поетів / поеток стали народними піснями?

Форум читачів і глядачів

29 **А** Прочитайте уривок із історичного роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай». Зробіть припущення, чому сучасна поетеса звернулася до образу поетеси XVII століття. Обговоріть свої міркування з однокласниками та однокласницями.

Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа.
Коли в похід виходила батава,
Її піснями плакала Полтава.
Що нам було потрібно на війні?
Шаблі, знамена і її пісні.

29 **Б** Дізнайтеся з надійних джерел інформації, кому з митців або мисткинь, крім Ліни Костенко, легендарна історія життя Марусі Чурай дала поштовх на створення нових літературних творів. Які це твори?

29 **В** Ознайомтеся з театральним проєктом за твором Ліни Костенко «Маруся Чурай» і, ураховуючи власний досвід інтерпретації п'єси М. Метерлінка «Синій птах», поділіться враженнями від режисерського задуму вистави.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.2

rnk.com.ua/108385
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.2.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Письменниці як повноправні представниці літературної професії	Приховування інформації в листуванні, мемуарах, щоденниках як запобігання репресіям, осміянню тощо	Активні й пасивні дієприкметники, творення їх. Безособові дієслівні форми на **-но**, **-то**. Правопис **Н** у дієприкметниках і **НН** у прикметниках дієприкметникового походження	Презентаційний текст	Гімн як ліричний жанр

Творча студія

1 Уявіть себе копірайтером / копірайтеркою, тобто тим / тією, хто пише рекламні та презентаційні тексти. Як копірайтер / копірайтерка ви отримали завдання підготувати текст про одну з пам'яток давньогрецького мистецтва для презентації її на виставці.

1 етап. Пригадайте, що вам відомо про Давню Грецію. На які часи історії людства припав розквіт давньогрецької культури? Які герої давньогрецьких міфів вам відомі?

Розгляньте фото пам'ятки давньогрецького мистецтва. Кого на ній зображено? За допомогою надійних джерел з'ясуйте, хто ці персонажі. Розгляньте одяг і музичні інструменти персонажів. Зробіть нотатки.

«Алкей і Сапфо». Розпис на давньогрецькій вазі (470 р. до н. е.)

2 етап. Пригадайте, що вам відомо про давньогрецькі вази. Запишіть свої думки в ліву частину таблиці. Прочитайте текст про техніку виготовлення давньогрецьких ваз. Заповніть праву частину таблиці.

Знаю	Дізнався/-лася

Виготовлені з теракоти (обпаленої глини) давньогрецькі горщики й чашки, або «вази», як їх **прийнято** називати, були виліплені в найрізноманітніших формах і розмірах. Форму й розмір посудини було **обрано** згідно з функцією, яку для цієї посудини **передбачено**. Для позначення різних форм посудин **узято** назви частин тіла. Отвір горщика **названо** «рот», продовження — «шия», нахил від шиї до тіла — «плече», а основу — «стопа».

Для виготовлення характерних червоних і чорних кольорів, знайдених на вцілілих до нашого часу вазах, грецькі майстри використовували розм'яклу глину як фарбу та складний процес випалу. Горщики мали бути певним чином складені в піч, підігріту палаючим вогнем приблизно до 800° С. За таких умов уся ваза набувала червоного кольору. Далі вентиляційні отвори мали бути загерметизовані, а температура збільшена до 900-950° С. Уся ваза ставала чорною, а пофарбовані ділянки перетворювалися на загуслу склоподібну речовину. На останньому етапі знову відкривали вентиляційні отвори. У цей момент незабарвлені зони посудини знову ставали червоними, а пофарбовані зберігали глянсовий чорний відтінок.

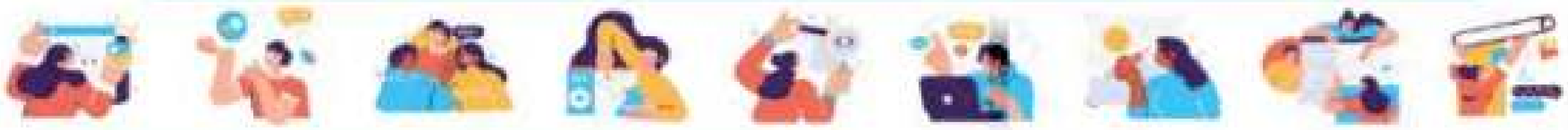

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

3 етап. На основі зроблених нотаток на попередніх етапах напишіть презентаційний текст, ураховуючи, що для ознайомлення з цим текстом відвідувачі виставки застосовують мобільний застосунок-навігатор виставкою.

Презентаційний текст — це висловлення, яке супроводжує художні образи, графіки, схеми, представлені на слайді. Для створення такого тексту необхідно уміти:

1) знаходити потрібну інформацію в різних джерелах;
2) встановлювати зв'язки між різними інформаційними повідомленнями;
3) сприймати й розуміти різні точки зору з одного джерела;
4) створювати власні аргументовані висловлювання;
5) перетворювати інформацію, виходячи з особливостей аудиторії, якій вона призначена;
6) визначати форму викладу інформації, адекватну його змісту;
7) редагувати власний текст, уточнюючи зміст і виправляючи помилки різних видів.

Наукова лабораторія

2 А Випишіть із тексту вправи 1 дієприкметники. Поясніть, від якого дієслова утворений кожен з них. Запишіть дієприкметники у два стовпчики:

ті, що виражають ознаку за дією, яку виконує чи виконав сам предмет	ті, що виражають ознаку, яку хтось виконав над предметом

Активні дієприкметники виражають ознаку за дією, яку виконує сам предмет: лежачий (камінь), згасаючий (вогонь), опале (листя). **Пасивні дієприкметники** виражають ознаку за дією, яку хтось виконує над предметом: написаний (твір), загублений (телефон), випита (вода).

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2 **Б** Розгляньте слова, виділені в перших двох абзацах тексту. Що вони означають? На які питання відповідають? Які граматичні ознаки вони мають? До якої частини мови належать? Порівняйте свої висновки з матеріалами **Довідника**.

Практикум

3 Утворіть від поданих наборів дієслів:

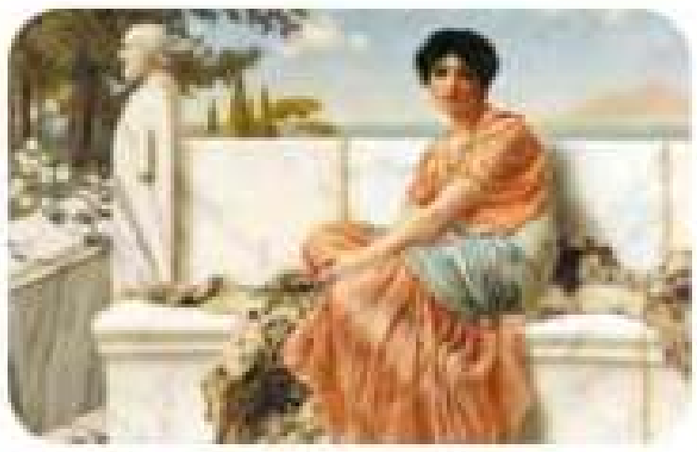
- активний дієприкметник теперішнього часу;
- активний дієприкметник минулого часу;
- пасивний дієприкметник;
- дієслівну форму на -но, -то.

Поясніть особливості творення кожної з цих форм.

1) зеленіти, кипіти, гріти, палати;
2) замерзнути, розімліти, розм'якнути, дозріти;
3) виготовити, розфарбувати, перелити, зберегти;
4) згадати, зберегти, забути, покрити.

Форум читачів і глядачів

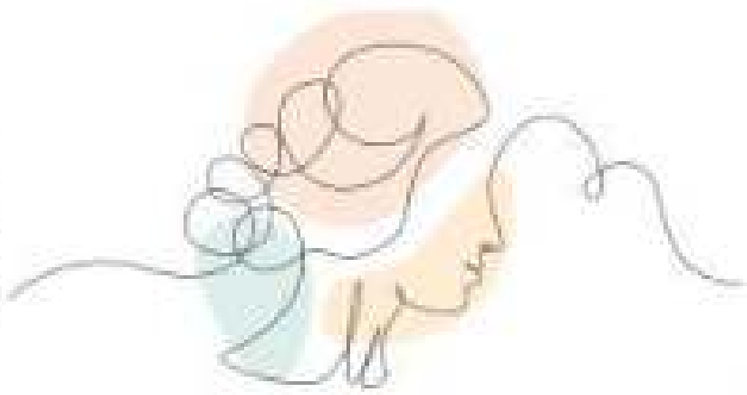
У дні Сапфо (1904), Джон Вільям Говард

4 **А** Прочитайте в **Хрестоматії** мовчки твір давньогрецької поетеси Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто» в перекладі Григорія Кочура. Які емоції викликав у вас твір? До кого звертається лірична героїня? Про що вона просить?

4 **Б** Пригадайте, що вам відомо про давньогрецьку богиню Афродіту. Прочитайте в **Хрестоматії** переказ міфу про Афродіту. Обговоріть, як співвідноситься вірш Сапфо з міфом про Афродіту.

Практикум

5 Випишіть слова з тексту міфу про Афродіту у два стовпчики: прикметники та дієприкметники. Поясніть, за якими ознаками ви розподілили ці слова.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Прекрасна (Афродіта), **пораненого** (Урана), **незвичайної** (краси), **створену** (статую), **закоханий** (Пігмаліон), **розкішний** (одяг), **прохолодного** (плеча), **вгодоване** (теля), з **позолоченими** (рогами), **запашний** (дим), **улюблена** (статуя), **всесильна** (богиня).

Форум читачів і глядачів

6 А Прослухайте аудіозапис твору Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто...» в інтерактивному електронному додатку до підручника. Які емоції викликало у вас це виконання? Як ви вважаєте, чи легко виконувати цей твір? Чому? Поміркуйте, у чому незвичність будови цієї поезії.

6 Б В інтерактивному електронному додатку до підручника перегляньте відео про факти з життя Сапфо. Пригадайте постать української легендарного народної поетеси Марусі Чурай, із якою ви познайомилися на попередніх уроках. Поміркуйте, чому Марусю Чурай називають українською Сапфо. Запишіть свої міркування.

Практикум

7 А Проаналізуйте будову поезії Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто...». На які смислові фрагменти можна розділити текст твору? Скільки строф містить твір? Зі скількох рядків складено кожну строфу? Скільки складів у рядках строфи? Обговоріть свої висновки з однокласниками та однокласницями.

7 Б Підготуйтесь до виразного читання твору Сапфо. Роздрукуйте або збережіть у текстовий редактор на телефоні чи планшеті текст вірша, прочитайте мовчки та зробіть примітки щодо інтонаційних засобів, які, на вашу думку, будуть доречними для певних рядків поезії. Прочитайте вірш уголос та за потреби скорегуйте нотатки.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

7 **В** Об'єднайтеся в групи. Кожна група має підготувати елементи декорацій і реквізиту, доречні до мотивів поезії. Виразно прочитайте текст Сапфо в групі, намагаючись донести його емоційне напруження. Оберіть того, хто представлятиме групу на конкурсі в класі на найкраще виконання поезії.

Форум читачів і глядачів

8 Прочитайте в **Хрестоматії** поезію Сапфо в перекладі Івана Франка. Порівняйте цей переклад із перекладом Григорія Кочура. Поясніть значення слів: баламутко, шпарко, бистрі, воздушнім, тужно, укрив-див. Як проаналізовані вами слова свідчать про час, коли Іван Франко зробив переклад? Свої міркування запишіть.

Практикум

9 **А** Прочитайте фрагмент поезії в перекладі Івана Франка. Поясніть, кого або чого стосуються виділені слова. На яке питання вони відповідають? Чи належать ці слова до однієї частини мови? Чому ви так уважаєте?

О, зійди, як не раз на мої ти благання
Відмикала, стурбована, брами палати,
З золотого батьківського дому до мене
Ти приходжала

На підмогу. Тягли тебе голуби шпарко,
...

Ти їх слала назад, а сама, преблаженна,
Усміхаючись своїм обличчям безсмертним,
Ти питалася, що мене мучить, чого так
Тужно я кличу?

9 **Б** Виконайте морфемний аналіз цих слів. Поміркуйте, чому в одному з цих слів є подвоєння **НН**, а в іншому немає. Порівняйте свої висновки з матеріалами **Довідника**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 В Повправляйтеся в правописі **Н** у дієприкметниках і **НН** у прикметниках дієприкметникового походження, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Форум читачів і глядачів

10 Прочитайте в **Хрестоматії** поезію Лесі Українки «Сафо» або прослухайте в інтерактивному електронному додатку до підручника. Поміркуйте, чому Леся Українка звертається до творчості давньогрецької поетеси? Використовуючи інформацію з надійних джерел, з'ясуйте, що спільного та відмінного в житті та творчості Сапфо та Лесі Українки. Заповніть діаграму Венна.

Творча студія

11 Розгляньте репродукцію картини британського художника Лоуренса Альма-Тадеми «Сапфо й Алкей» (1881). Поміркуйте:

- де відбуваються зображені події;
- про що свідчить назва картини;
- що відчувають Сапфо й Алкей, як це вдалося передати художникові;
- яка музика пасує до картини;
- чому художник так назвав свою картину, яку альтернативну назву ви можете запропонувати.

Запишіть свої міркування. Обговоріть з однокласниками та однокласницями їхнє бачення картини.

«Сапфо й Алкей» (1881), Лоуренс Альма-Тадеми

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

12 **А** Прослухайте пісню Богдана Янівського на вірші Богдана Стельмаха «Сум Афродіти» у виконанні Лесі Боровець в інтерактивному електронному додатку до підручника. У чому відмінність мотивів цього твору та поезії Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто»? Здійсніть порівняльний аналіз.

	Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто»	Богдан Стельмах «Сум Афродіти»
Хто є ліричною героїнею поезії?		
До кого звертається лірична героїня?		
Про що просить?		

12 **Б** Прочитайте вірш Богдана Стельмаха в **Хрестоматії**. Які приголосні звуки нагромаджено в першому та другому приспівах пісні (друга та четверта строфа)? Який настрій створює таке нагромадження? Як називають цей літературний прийом? Які ще художні засоби використав поет? З якою метою?

Художні засоби	Цитати

Дискусійний майданчик

13 На думку літературознавців, поезія Сапфо «Барвношатна владарко, Афродіто...» за жанром є гімном. У ньому лірична героїня оспівує чесноти богині Афродіти, зізнається їй у своїх переживаннях і просить допомоги в здійсненні бажань.

Пригадайте, що ви знаєте про жанр гімну. Чим ви можете пояснити, що поети звертаються до написання гімнів у різних видах лірики: і в громадянській, і в інтимній. Запишіть свої міркування та поділіться ними з однокласниками й однокласницями.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Гімн (від грец. ὕμνος — похвальна пісня), також сла́вень — жанр релігійної та сучасної поезії; урочиста пісня, яка вихваляє та прославляє кого-небудь або що-небудь (первісно «божество», у сучасній поезії — реальні події, люди й речі). Характерні ознаки жанру: патетика, емоційна насиченість, окличні й запитальні звороти.

Форум читачів і глядачів

14 Прочитайте в **Хрестоматії** уривок із книги науковиці Олени Стяжкіної «Жінки в історії української культури другої половини XX століття». Під час читання занотуйте відповіді на такі питання:

- Яку проблему порушує авторка?
- Чому авторка обирає для аналізу життя Ірини Вільде, Зінаїди Тулуб, Наталі Забіли, Ліни Костенко й Оксани Забужко?
- Чому реконструювати картину світу письменниць, навіть за умови наявності листування, щоденників, мемуарів у повному обсязі неможливо?
- Про що не згадувала Ірина Вільде в своїх творах?
- Про що мовчала Зінаїда Тулуб у своєму листуванні з братом?
- Як ставилася до професії письменниці Наталя Забіла?
- Чому Л. Костенко вважають новою генерацією жінок-митців?
- У чому полягає трагізм становлення О. Забужки як мисткині?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.3

rnk.com.ua/108386
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.3.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Порівняння як лексичний засіб створення підтексту	Енциклопедія «Українська мова» як достовірне джерело інформації про граматику	Перехід дієприкметників у прикметники й іменники. **НЕ** з дієприкметниками	Енциклопедична стаття	Романс

Польове дослідження

1 Пригадайте, завдяки якому твору ви познайомилися з постаттю Михайла Старицького. Знайдіть у надійних джерелах інформацію про життя та творчі здобутки письменника. Підготуйте усне повідомлення про митця.

Форум читачів і глядачів

2 А Прочитайте в **Хрестоматії** мовчки поезію М. Старицького «Виклик». Обговоріть такі питання:

- Яке враження справила на вас поезія?
- У якому році написано вірш?
- Які висновки щодо часу створення поезії та її популярності зараз можна зробити?
- Яким у вірші постає ліричний герой?
- Що для юнака є найвищою цінністю в житті?
- З чого видно, що хлопець любить свою кохану до забуття?
- Чому ліричний герой почувається паном над панами?

М. Старицький (1863)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2 **Б** Михайлу Старицькому в енциклопедії «Українська мова» (ЕУМ) присвячено статтю. Прочитайте цю статтю та скажіть, на яку сторону діяльності письменника звертають увагу автори статті.

2 **В** Проаналізуйте структуру енциклопедичної статті на прикладі статті про М. Старицького. З'ясуйте:

- який у статті заголовок;
- з чого складається дефінітна частина (коротке визначення реалії, події, поняття тощо);
- про що йдеться в текстовій частині;
- чи є ілюстрації, таблиці, графіки;
- чи є бібліографія (список використаної літератури).

Енциклопедії «Українська мова» (ЕУМ) — видання, у якому вперше на основі досягнень сучасного мовознавства в систематизованій і водночас стислій та доступній формі подані відомості про українську мову й українське мовознавство.

Наукова лабораторія

3 **А** Якими словами звертається ліричний герой до своєї коханої? Випишіть ці слова та вкажіть їх частиномовну приналежність. Зверніть увагу на випадки, коли слово зазнало переходу з однієї частини мови в іншу. Яке зі слів перейшло з дієприкметника в іменник? Чи можливий перехід дієприкметників в інші частини мови? Які саме? За потреби скористайтеся **Довідником**.

3 **Б** В енциклопедії «Українська мова» зазначено, що термін «дієприкметник» в українському мовознавстві закріпився в 30-х роках XX ст. після виходу «Українського правопису» (1933). До цього в граматиках української мови функціонували ще назви «причасник», «дієприложник», «прикметник часівниковий», «дієслівний прикметник». Як ви можете пояснити ці терміни й чому закріпився термін «дієприкметник»?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

3 В Знайдіть на перших сторінках енциклопедії «Українська мова» анотацію і, ознайомившись з інформацією, яка подана в анотації, дайте відповіді на запитання:

- Скільки статей в енциклопедії?
- Яку інформацію містять статті?
- На кого розрахована енциклопедія?

Поміркуйте, чи може ця енциклопедія бути корисною для вас як достовірне джерело інформації про граматику. Якщо так, то коли?

Практикум

4 А Поміркуйте, чому поезія має назву «Виклик». Ознайомтеся зі значенням слова «виклик», поданим у тлумачному словнику. Оберіть те значення, яке відповідає змісту назви поезії. Чи згодні ви з таким заголовком? Яку назву поезії запропонували б ви? Запишіть свої міркування, наводячи аргументи.

ВИКЛИК, у, чол.

1. Прохання або вимога з'явитися куди-небудь.

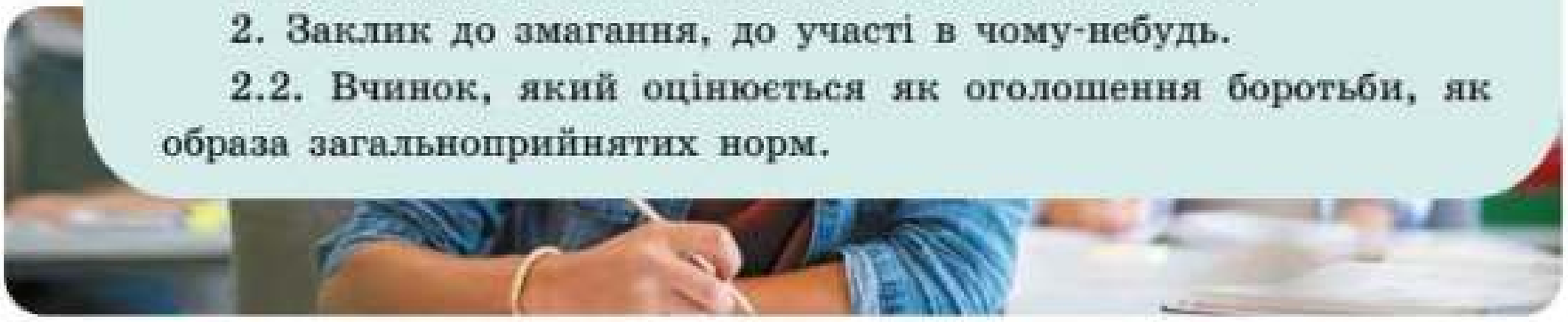
1.2. Оплески, вигуки глядачів як прохання, вимога до артиста (артистів) вийти на сцену (для схвалення виступу або повторення його).

1.3. Знак, сигнал (телефонний, радіосигнал і т. ін.), за допомогою якого зв'язуються на віддалі для повідомлення, розмови.

1.4. Документ, який зобов'язує кудись з'явитися.

2. Заклик до змагання, до участі в чому-небудь.

2.2. Вчинок, який оцінюється як оголошення боротьби, як образа загальноприйнятих норм.

4 Б Підготуйтеся до виразного читання поезії «Виклик». Роздрукуйте або збережіть у текстовий редактор на телефоні чи планшеті текст, прочитайте мовчки та зробіть примітки щодо інтонаційних засобів, що, на вашу думку, будуть доречними для певних рядків поезії. Прочитайте твір уголос та за потреби скорегуйте нотатки. Назвіть емоції, які ви прагнули викликати в слухачів.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

4 **В** Послухайте в інтерактивному електронному додатку поезію «Виклик» у виконанні Ігоря Скаржинця і скажіть, чи змінилося ваше сприйняття вірша. Зіставте власні примітки до читання поезії з тим, як декламує твір читець. Прочитайте вірш уголос. Чи враховували ви такі ж засоби виразного читання, що й І. Скаржинець?

Форум читачів і глядачів

5 **А** Сформулюйте тему й головну думку поезії «Виклик».

5 **Б** Визначте, до якого жанру й виду лірики належить поезія «Виклик». Чи можна вважати романсом пісню на слова М. Старицького? Поясніть свою думку.

Романс — це сольна лірична пісня про кохання, в основі якої — монолог закоханого юнака.

5 **В** Прослухайте в інтерактивному електронному додатку, як звучить пісня на слова М. Старицького в різному виконанні. Чиє виконання вам найбільше сподобалося? Чому? Хто з виконавців використовує варіант М. Старицького?

Олександр Пономарьов

Аркадій Войтюк

Квітка Цісик

Практикум

6 **А** З'ясуйте, які художні засоби допомогли автору поезії «Виклик» утілити свій творчий задум.

Художні засоби	Цитати

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

6 **Б** Перечитайте рядки, у яких автор використовує порівняння. Який підтекст створює цей художній засіб? Запишіть, як ви розумієте ці рядки. Порівняйте свої міркування з думками однокласників та однокласниць.

Підтекст — прихований, внутрішній зміст висловлювання. Підтекст існує тільки в зв'язку з вербально вираженим змістом, супроводить і водночас частково чи повністю змінює його.

6 **В** Охарактеризуйте строфічну побудову, визначте віршовий розмір, вид римування й рими.

6 **Г** Пісню «Ніч яка місячна...» багато хто сприймає як народну. Пригадайте ознаки народної пісні. Назвіть щонайменше дві з них, які властиві пісні «Ніч яка місячна...».

Дискусійний майданчик

7 **А** Ознайомтеся в **Хрестоматії** з історією створення поезії «Виклик». Чи можна вважати, що цей вірш має автобіографічну основу? Чому?

7 **Б** Як ви думаєте, чому ця пісня в радянські часи зазнала змін і чому ці зміни не вплинули на особливу зворушливу магію пісні?

Практикум

8 **А** З'ясуйте, якою частиною мови є виділені слова в кожній сполуці слів. Складіть речення з трьома словосполученнями, у яких виділені слова належать до різних частин мови.

Молодий **учений**, **вихований** юнак, **зреалізовані** ідеї, красива **наречена**, **позолочена** каблучка, **улюблені** солодощі, **цілющі** слова, **омріяна** зустріч, **задоволені** результатом, **прикрашена** оселя, **плакучі** верби, **заколисані** піснями, **пахучий** любисток, побачення з **коханою**, **непередбачувані** події, **спрогнозовані** відповіді.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

8 Б Зробіть синтаксичний розбір речення **Небо незміряне всипано зорями**. Знайдіть у реченні дієприкметник. Яким членом речення він виступає? З'ясуйте, чи має цей дієприкметник залежні слова? Зробіть висновок про написання **НЕ** з дієприкметниками разом. Спрогнозуйте, коли **НЕ** з дієприкметником треба писати окремо. Зіставте свої думки з матеріалом **Довідника**.

8 В Перебудуйте подані словосполучення так, щоб у дієприкметниках префікс **НЕ** перетворився на частку, тобто **НЕ** з дієприкметниками треба було б писати окремо.

Незакінчений проєкт, небачені простори, неспівані пісні, непідтверджений факт, невитрачена сила, неспіймані вітри, нерозгадані мрії, незавершена справа, непомічені помилки, несподівана зустріч, нестихлі голоси, невитрачена сила, неспрогнозоване явище, незрозумілий коментар, невиправдане рішення.

8 Г Повправляйтесь в написанні **НЕ** з дієприкметниками, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Дискусійний майданчик

9 Поль Мононділз, французько-український співак, згадує: «Два роки тому я вперше побачив, як в Україні відзначають свято Івана Купала. Це приголомшливо! На святі одна бабуся виконувала «Ніч яка місячна». Я не зміг пройти повз: мелодія, голос чіпали мене до глибини душі. Теща мені тоді сказала: «Ця пісня багато значить для нашого народу, і тому ти її повинен співати». Чому саме співак французького походження зміг оцінити глибину й красу пісні на слова Михайла Старицького? Обговоріть свої думки з однокласниками та однокласницями.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

10 А Ознайомтеся в **Хрестоматії** з текстом української народної пісні «Сонце низенько, вечір близенько». Порівняйте її текст із поезією Михайла Старицького «Виклик». Заповніть діаграму Венна, відзначивши спільні та відмінні риси цих творів.

10 Б Існує думка, що пісня на слова М. Старицького є літературним переспівом народної пісні. Чи погоджуєтеся з таким твердженням? Аргументуйте свою думку.

11 А Пригадайте, що ви пам'ятаєте про В. Симоненка, автора поезії «Лебеді материнства», яку вивчали в 7 класі. Запишіть свої думки в ліву частину таблиці.

Знаю	Дізнався/-лася

11 Б Перегляньте фільм «В. Симоненко. Кохання та смерть поета. Гра долі». Після перегляду відео заповніть праву колонку новою для вас інформацією про поета. Об'єднайтеся в пари й поділіться своїми думками.

11 В Прочитайте в **Хрестоматії** мовчки поезію В. Симоненка «Ну скажи — хіба не фантастично» і з'ясуйте, чи має ця поезія спільні ознаки з поезією М. Старицького. Яку назву цій поезії ви б запропонували?

Практикум

12 Роздрукуйте текст вірша В. Симоненка або перенесіть текст до свого гаджета. Підготуйтесь до виразного читання. Читаючи вірш мовчки, зробіть примітки щодо інтонаційних засобів, які, на вашу думку, будуть доречними для певних рядків поезії. Прочитайте вірш уголос і за потреби скорегуйте нотатки.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Послухайте читання своїх однокласників й однокласниць. Оберіть два варіанти читання: один варіант найбільш близький до вашого читання, інший — найбільш не схожий на ваше читання. Поясніть свій вибір.

Форум читачів і глядачів

13 Перефразуйте кожен рядок поезії В. Симоненка, тобто запишіть власне розуміння прочитаного. Об'єднайтеся в пари й порівняйте власний переказ із переказами однокласників і однокласниць. Чи всі рядки ви зрозуміли однаково? Чи змінилося ваше розуміння певних рядків після порівняння перефразувань?

Творча студія

14 Послухайте пісню у виконанні гурту Kozak System на основі поезії В. Симоненка. Чи такою ви її чуєте? Об'єднайтеся в групи й заспівайте новостворену пісню.

Дискусійний майданчик

15 Ознайомтеся з другим куплетом пісні, який не належить В. Симоненкові (його автор — Сашко Положинський). Поміркуйте, наскільки вдалося новому автору та виконавцям зберегти авторський стиль поезії?

Творча студія

16 A Ознайомтеся з перекладом пісні англійською мовою. Підготуйте декламування або спів англомовної версії тексту. Чи простежується тут ідейний задум автора?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

16 Б Оберіть один рядок поезії, який стане темою вашого есе. Напишіть текст есе.

Наукова лабораторія

17 Зробіть порівняльний аналіз поезії М. Старицького й В. Симоненка за запропонованими критеріями. Напишіть висновок, який ви можете зробити після аналізу.

Критерії	«Виклик»	«Ну скажи...»
Час написання		
Вид лірики		
Форма твору		
Образ ліричного героя		
Головна думка		

Творча студія

18 За допомогою програми штучного інтелекту створіть ілюстрації до віршів Михайла Старицького «Виклик» і Василя Симоненка «Ну скажи — хіба не фантастично». Проаналізуйте, наскільки створені ілюстрації відповідають ідейному задумові цих поезій.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.4

rnk.com.ua/108387
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.4.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Ліричний герой і читач як адресант і адресат	Втрачена та відновлена інформація	Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Дієприслівниковий зворот. Коми при одиничному дієприслівнику	Види перекладу	Антологія

Польове дослідження

1 A Прочитайте в **Хрестоматії** текст про Вільяма Шекспіра й запишіть відповіді на запитання.

- Чому в життєписі Вільяма Шекспіра чимало слів «вірогідно», «ймовірно», «можливо», «схоже, що»?
- Що з відомого про Вільяма Шекспіра є достеменним фактом?
- Яку роль у житті митця відігравав театр?
- Чому постать Шекспіра й нині привертає увагу багатьох дослідників і є об'єктом палких дискусій різних науковців?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Портрет (1600–1610) роботи Джона Тейлора, відомий також як портрет Чандоса, один із ймовірних портретів Шекспіра

Портрет (1610). Деякі історики мистецтва стверджують, що це єдиний прижиттєвий портрет Вільяма Шекспіра

1 Б Зробіть висновок про те, чим утрачена інформація відрізняється від прихованої. Висловіть припущення, за яких умов утрачену інформацію можливо відновити.

Дискусійний майданчик

2 Поміркуйте, чи можна вважати життєвий шлях Шекспіра:
- унікальним випадком;
- закономірним для побудови успішної мистецької кар'єри.

Наведіть аргументи на захист власної позиції. Об'єднайтеся в пару з однокласником чи однокласницею з такою ж позицією й обговоріть свої аргументи. Зробіть спільний список аргументів і об'єднайтеся з іншою парою зі схожою позицією. Обговоріть свої аргументи, зробіть спільний список аргументів і об'єднайтеся з групою однокласників та однокласниць зі схожою позицією. У результаті всіх об'єднань у класі має утворитися дві групи, кожна з яких матиме список із щонайменше 6 аргументів на захист своєї позиції.

Представте іншій групі свої аргументи та вислухайте аргументи на захист протилежної точки зору. За підсумками обговорення кожна група визначає три найсильніших (найпереконливіших) і три найслабших (непереконливих) аргументи іншої групи.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

3 **А** Прочитайте речення з життєпису Вільяма Шекспіра. Замініть виділені слова відповідними дієсловами й перебудуйте речення. Користуючись визначенням дієприслівника, доведіть, що виділені слова належать до дієприслівників. Поясніть, чому дієприслівник є формою дієслова, а не прислівника.

1. У 1587 році він вирушив до Лондона, **залишивши** сім'ю у Стретфорді на утриманні своїх батьків.
2. Можливо, він посварився з хазяїном, у якого служив, а можливо, **спокусившись** принадами акторського життя, приєднався до однієї з тих мандрівних труп, що частенько навідувались у Стретфорд.
3. Можливо, він виконував допоміжні функції в самому театрі, **працюючи** суфлером або **забезпечуючи** належні шумові ефекти.
4. Збільшувалася кількість акторських труп, які почали конкурувати одна з одною, **докладаючи** чималих зусиль заради досягнення успіху в глядацької аудиторії.

Дієприслівник — невідмінювана форма дієслова, яка, пояснюючи присудок, називає додаткову дію. Дієприслівник відповідає на питання що роблячи? що зробивши? Наприклад, працюючи, забезпечуючи, залишивши, спокусившись.

Дієприслівник поєднує в собі деякі граматичні ознаки як дієслова, так і прислівника. Із дієслівних рис йому властиві такі: категорія виду, категорія часу. Як і прислівник, дієприслівник не відмінюється, а також виконує в реченні властиву для прислівника роль обставини.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

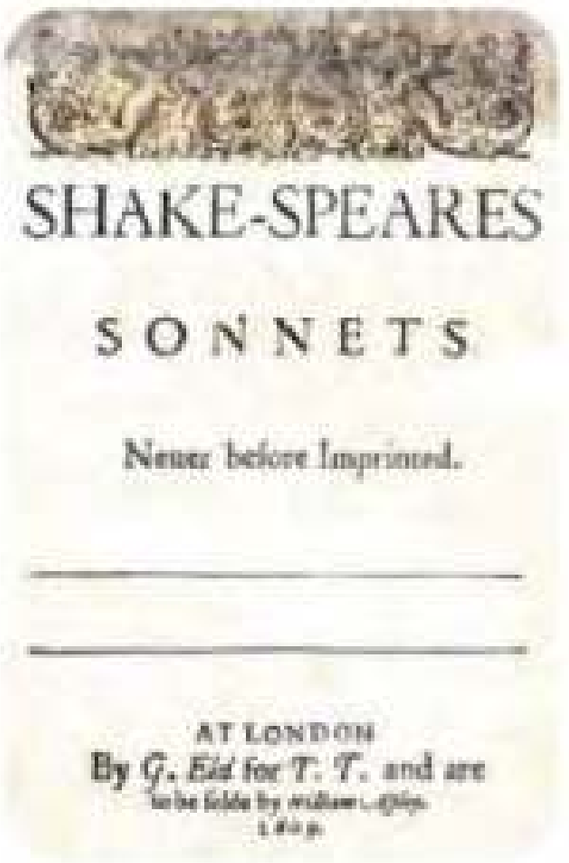
3 Б Розберіть за будовою виділені в тексті дієприслівники. Поясніть, як утворюються дієприслівники. Наведіть кілька аргументів на підтвердження думки про те, що для дієприслівників найбільш звично виконувати в реченні роль обставини.

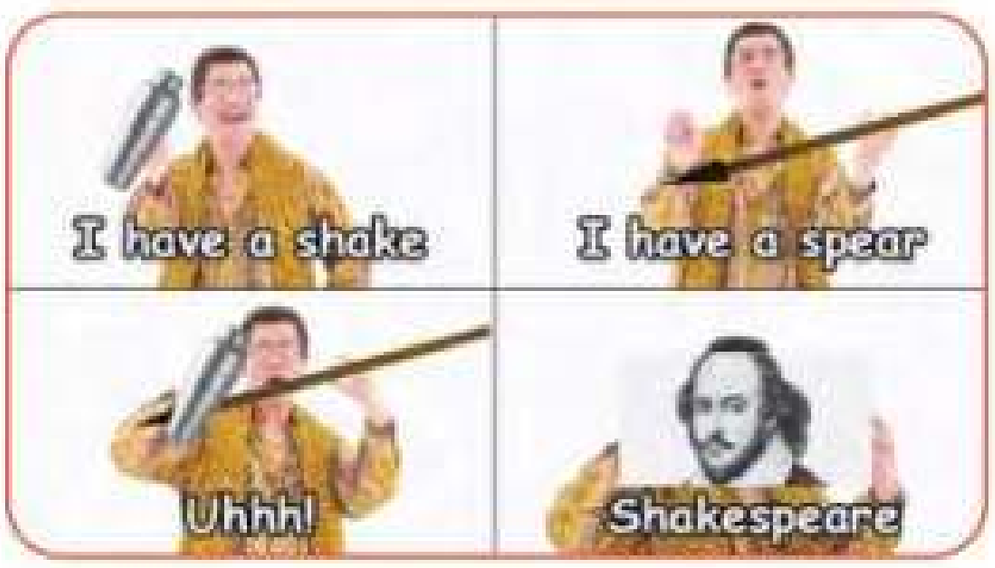
Практикум

4 Проаналізуйте наведену інформацію «Цікаві факти про життя та творчість Вільяма Шекспіра». Знайдіть підтвердження або спростування цих фактів у тексті з вправи 1. Який із наведених фактів уразив вас найбільше?

Форум читачів і глядачів

5 Окрім п'єс, Вільям Шекспір писав поетичні твори, зокрема сонети. Усього Шекспір написав 154 сонети, і більшість їх була створена в 1592–1599 роках. Деякі дослідники пов'язують це з тим, що в 1592–1594 роках лондонські театри було зачинено через епідемію чуми. Уперше вони були надруковані без відома автора 1609 року.

Герб з девізом роду Шекспірів Non Sanz Droict — фр. «Не без права»

Цікавою особливістю збірки є те, що кожен твір у ній має свій номер, хоча достеменно невідомо, чи саме в такій послідовності тексти з'являлися на світ, чи набули цих порядкових ознак під час упорядкування до друку.

Зверніть увагу на написання імені автора. Знайдіть у словнику переклад і прокоментуйте зміст мема. Знайдіть в усемережжі зображення родового герба Шекспірів і з'ясуйте, що на ньому написано. Створіть мем про ситуацію з першодруком збірки сонетів, використовуючи текст девізу роду Шекспірів, розміщений на гербі.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

6 **А** Послухайте сонет 66-ий мовою оригіналу та в перекладі українською Дмитра Павличка. Прокоментуйте музичне та візуальне оформлення декламації. Під час слухання відзначте інтонацію, якої дотримуються читці. Зауважте, що оригінал твору (за винятком останнього рядка) є одним реченням, і в перекладі Дмитра Павличка, який ви прослухали, майже дотримано цієї форми викладу. Поміркуйте, як це вплине на інтонацію читання тексту.

6 **Б** Роздрукуйте чи збережіть до гаджету текст сонета 66-ого в перекладі Дмитра Павличка і, маючи його перед очима, послухайте вірш українською повторно. Підкресліть слова, на яких читець робить акцент. Прочитайте сонет пошепки та з'ясуйте, чи ви робите логічний наголос на тих самих словах. Порівняйте ваші спостереження зі спостереженнями однокласників. Обговоріть, які слова є ключовими. Підкресліть їх і прочитайте сонет вголос.

6 **В** Послухайте, як читають ваші однокласники та однокласниці. Відзначте, чий варіант виконання вам сподобався найбільше й чому.

7 Прочитайте в **Хрестоматії** сонет 66-ий у перекладі Дмитра Паламарчука. Створіть карту понять із виділеними в тексті сонета словами, розташовуючи їх відповідно до того, близькими чи протилежними за значенням є ці поняття. З'ясуйте, що саме протиставляє автор твору. Доведіть, що в сонеті 66-ому Вільям Шекспір використовує прийом антитези.

Форум читачів і глядачів

8 **А** Попрацюйте в парах і дайте відповіді на запитання:

1. Якою є тема сонета 66-ого?
2. Про які сфери людського життя йдеться у вірші?
3. Які проблеми порушує автор у творі?
4. Що турбує й обурює ліричного героя?
5. Яким він бачить світ?
6. Що тримає ліричного героя на світі?

8 **Б** Висловіть припущення, до кого звертається ліричний герой: до себе, близького друга, коханої людини... Запропонуйте свої варіанти, покликаючись на текст твору. Прочитайте інформацію про інтимізацію мовлення як спосіб взаємодії автора й читача.

У розмовному мовленні інтимізацією вважають сукупність засобів, що належать переважно до розмовного мовлення (наприклад, фамільярну лексику, вживання неповних речень та вставних конструкцій), які мають на меті створити дружнє повідомлення, що часом може здаватися панібратським.

Інтимізація в літературній творчості — це художні способи, що мають на меті наблизити поета до зображуваного, та своєрідні спонукання читача до того, щоб він розділив разом із автором елементи його творчої праці. Тобто йдеться про те, щоб викликати в читача почуття інтимного, дружнього спілкування з автором. Цей прийом переважно реалізують через уживання риторичних запитань, окличних речень, питально-відповідних побудов, ужитих не в прямому мовленні. Така побудова тексту створює враження побудови діалогу між адресатом та адресантом. Адресантом є ліричний герой, який, апелюючи до читача, має на меті залучити його до власної ідейно-естетичної позиції. Адресатом є читач, який здатний не лише розшифрувати й зрозуміти звернений до нього прихований зміст художнього твору, а й стати однодумцем ліричного героя, прийняти його позицію.

8 **В** З'ясуйте значення вислову «крик душі». Чи можна вважати сонет 66-ий криком душі ліричного героя? Запишіть свої міркування.

Наукова лабораторія

9 **А** Прочитайте в **Хрестоматії** вірш Івана Франка «Епілог». Доведіть, що автор застосував прийом інтимізації мовлення.

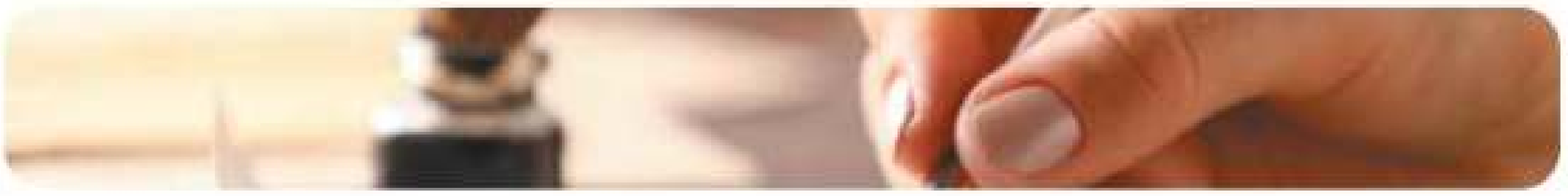
Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 Б Про які характеристики форми та змісту сонета пише Іван Франко? Якщо вам складно це зробити, скористайтеся інформаційною довідкою, наведеною в **Довіднику**, і з'ясуйте, чи всі ознаки сонета зауважив Іван Франко у своєму творі.

Дискусійний майданчик

10 Розгляньте таблицю й обговоріть, чим сонет 66-ий Вільяма Шекспіра відмінний від класичного сонету й що спільного з ним має на рівні форми та змісту. Поміркуйте, чому шедеври світової літератури часто виходять за межі свого жанру.

Категорія порівняння	Класичний сонет	Шекспірівський сонет
Кількість рядків	14	14
Строфічна будова	4+4+3+3	4+4+4+2
Віршовий розмір	П'ятистопний або шестистопний ямб	П'ятистопний ямб
Римування	абаб, абаб, ввд, еед	абаб, абаб, абаб, вв
Структура змісту	Теза — антитеза — головна думка	Теза — головна думка
Тема	Любовна, філософська, пейзажна	Філософсько-любовна
Ліричний герой	Роздуми ліричного героя, які через тезу та антитезу приводять його до відповіді на поставлене питання	Теза про життєві прикрощі та несправедливість світу, яка штовхає ліричного героя до загибелі, утім його рятує думка про любов, яка тримає його й надає сили жити
Мовні засоби	Суворе дотримання вимог до лексики: уникання повторів, завершене речення в кожній строфі	12 рядків становлять одне речення

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

11 Зважаючи на те, що майже весь текст сонета становить єдине речення, укажіть, яку роль у ньому виконує анафоричний сполучник **і** (**and**). Як ви вважаєте, для виконання цього завдання варто домовитися про те, що всі аналізуватимуть переклад одного автора, чи варто взяти для дослідження мови твору переклади різних авторів? Обговоріть, у який спосіб можна використати оригінал твору, розміщений у **Хрестоматії**, під час виконання цього завдання, наприклад для аналізу особливостей римування, наявності стилістичних фігур (анафори) тощо?

Творча студія

12 Прочитайте в **Хрестоматії** підрядковий переклад сонета 66-ого. Уявіть себе в ролі штучного інтелекту, зробіть на основі наведеного перекладу прозовий переказ змісту сонета для різних категорій читачів:

- для учнів початкових класів;
- для режисера анімаційної стрічки, яку треба зняти за цим текстом.

Поміркуйте, як ви маєте діяти, які дібрати слова, щоб утілити задум і передати зміст (явний і прихований).

Польове дослідження

13 **А** Прочитайте в **Хрестоматії** сонет 66-ий у перекладі Станіслава Нечаїва разом зі старшими. Зверніть увагу, як автор посилює наявну у творі антитезу. Запитайте, чи вважають вони порушені автором проблеми актуальними в наш час. Запишіть їхню думку та аргументи чи приклади з життя, які вони наводитимуть на користь своєї думки.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

13 Б Прочитайте в інтерактивному електронному додатку до підручника текст про історичну добу, на яку припадає творчість Вільяма Шекспіра. Дослідіть разом зі старшими, чи зумовлені роздуми ліричного героя подіями й історичними процесами, які відбувалися в єлизаветинську епоху. За потреби зверніться до інших джерел, які описують цей період історії Англії.

Практикум

14 А Прочитайте текст і випишіть слова, які в нашій мові з'явилися завдяки творчості письменників. З'ясуйте, чи відоме вам лексичне значення цих слів. За потреби скористайтеся тлумачним словником.

14 Б Розпитайте в батьків, чи у вашій родині є свої особливі слова, які були в ужитку лише в дитячому мовленні. А можливо, хтось пробував себе в літературній творчості й записав свої мовні новотвори.

14 В Напишіть есе, яке починається з такого речення: «Словниковий запас Шекспіра становив від 20 до 25 тисяч слів, хоча зараз освічені англійці використовують для письма й мови не більше 4 000 слів».

Дискусійний майданчик

15 Обміркуйте та обговоріть таку думку: «Правильний переклад творів зарубіжної літератури українською мовою має бути здійснено мовою того століття, коли написано текст оригіналу. Відповідно сонети В. Шекспіра мають бути перекладені тією українською, яка була поширена в XVI-XVII століттях». Які переваги та недоліки такого перекладу ви бачите? Будуйте свої відповіді, використовуючи дієприслівникові звороти, наприклад: «використовуючи лексику, перекладаючи тексти, добираючи відповідні слова» тощо. Поясніть уживання розділових знаків у таких реченнях.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

16 **А** Прочитайте в інтерактивному електронному додатку текст про різні види перекладів. Визначте, до яких різновидів належать ті переклади сонета 66-ого, з якими ви працювали впродовж уроків.

16 **Б** Обговоріть, які різновиди перекладів були б недоречними або неможливими під час перекладання поетичних творів.

16 **В** Доповніть інформацію про різні види перекладів, використовуючи надійні й достовірні джерела.

Форум читачів і глядачів

17 Прочитайте в **Хрестоматії** тексти «Глобальна антологія перекладів Шекспірових «Сонетів» та «Що таке антологія?» і обговоріть у групах такі запитання:

- Що є основою у виборі теми для антології?
- За яким принципом автори-упорядники відбирають тексти для антологій?
- Чи може упорядник антології бути автором текстів, які увійшли до неї? Чи відомі вам випадки, які заперечують чи підтверджують таку можливість?
- Чи можна будь-який збірник художніх творів, наприклад шкільну хрестоматію, вважати різновидом антології? Наведіть аргументи «за» і «проти».
- Які жанри творів можна впорядковувати в антологіях? Знайдіть відповідь на це питання в тексті.
- Скільки творів має містити антологія?

Антологія — це збірка найхарактерніших творів кількох письменників певного жанру чи літературного періоду.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творча студія

18 А Прочитайте в **Хрестоматії** допис про те, як навчитися писати вірші. Поміркуйте, чи наведених порад достатньо, щоб, дотримуючись їх, стати справжнім / справжньою поетом / поетесою. Автор завершує свій допис словами: «Якщо щось не виходить або є якісь питання — пишіть у коментарях. Відповім і допоможу». Чи виникли у вас питання до автора допису? Які саме?

18 Б Обговоріть у класі питання, з чого потрібно починати роботу над власним поетичним текстом. Пригадайте епізод твору В. Захабури «Ой, Лише? або Як приборкати батьків», герой якого вирішив стати поетом. Чому в Григорія нічого не вийшло? Чи маєте ви досвід написання віршів? Якими порадами могли би поділитися з друзями із власного досвіду? Складіть два переліки: поради (що треба робити) й антипоради (чого в жодному разі робити не треба), коли починаєш свій творчий шлях у поезії.

Практикум

19 А Прочитайте в **Хрестоматії** інші поради від професійних письменників і письменниць для поетів-початківців. Які з них вам видаються найбільш слушними? Аргументуйте.

19 Б Випишіть із прочитаного тексту речення з дієприслівниковими зворотами. На основі довідкової інформації поясніть, у якому з них допущено граматичну помилку у вживанні дієприслівникового звороту.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Головна дія, виражена присудком, і додаткова, виражена дієприслівником, мають стосуватися лише одного підмета, а не різних. Наприклад: «Ідучи по вулиці, дівчина співала пісню». У цьому реченні основну дію (співала) і додаткову (ідучи) виконує дівчина (граматично — підмет). Тому таке речення є правильним. Натомість у реченні «Ідучи по вулиці, з дівчини злетів капелюх» дієприслівник ужито неправильно, тому що додаткова й основна дії належать різним суб'єктам (виконавцям): додаткова дія стосується дівчини (додатка), а основна — капелюха (підмета).

Творча студія

20 Перечитайте один із перекладів сонета 66-ого. Доведіть, що його зміст ми не сприймаємо буквально. Перегляньте свої записи щодо аналізу цього твору, які ви робили на уроках упродовж тижня. Прочитайте в **Хрестоматії** статтю «Про підтекст у літературному творі» та спробуйте написати сонет, який міститиме прихований зміст.

Практикум

21 А Поміркуйте, чому ліричний герой В. Шекспіра в сонеті 66-ому шукає смерті. Чи можна вважати вислів «Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи» суголосним позиції ліричного героя. Дослідіть, проаналізувавши наведені в **Довіднику** правила відокремлення дієприслівникових зворотів та одиничних дієприслівників, чому дієприслівники в наведеному виразі не виділено комами.

21 Б Проаналізуйте кілька варіантів перекладу сонета 66-ого. Якими синтаксичними конструкціями, окрім дієприслівникового звороту, автори передають думку першого рядка? Доведіть, що ці варіанти можна вважати синонімічними.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

21 **В** Повправляйтеся в утворенні дієприслівників та написанні речень з дієприслівниковими зворотами, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Індивідуальне читання

22 **А** Організуйте в класному чаті марафон із презентації прочитаних упродовж попереднього місяця книжок. Якщо ви читали художній прозовий твір, не забудьте поділитися біографією головного героя. Якщо ви читали поетичну збірку або нехудожній твір, то розкажіть біографію автора книжки.

22 **Б** Прочитайте інтерв'ю з поетом Сергієм Жаданом. Запишіть короткі відповіді на такі питання:

- Як Сергій Жадан ставиться до книги?
- Чому поет любить перечитувати саме поетичні твори?
- Що вас найбільш зацікавило в розповіді Сергія Жадана про його улюблених поетів?
- Що корисного ви знайшли для себе в цьому інтерв'ю?

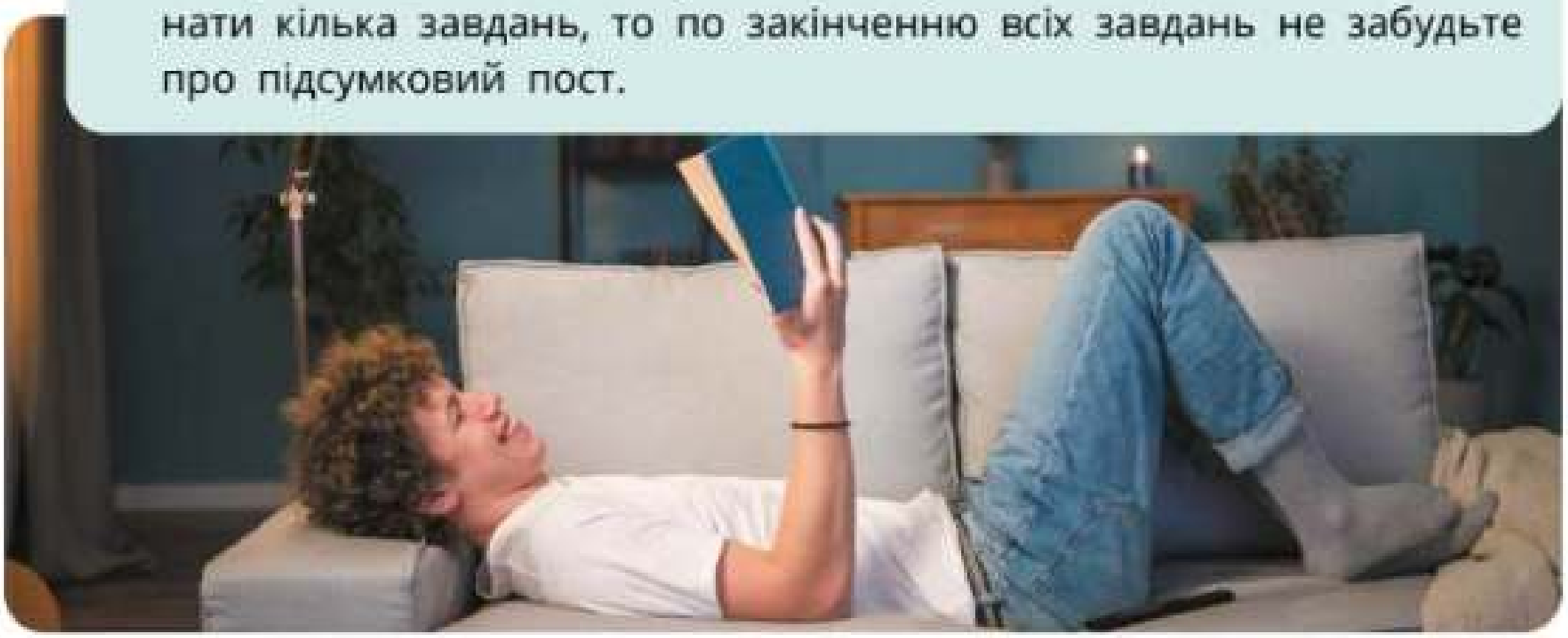
Сергій Жадан

22 **В** Знайдіть в усемережжі інформацію про різні читацькі виклики (челенджі), що їх пропонують пройти бібліотеки, видавництва чи книгарні, і створіть читацький виклик для вашого класу на наступний місяць. Наприклад:

- Червона обкладинка
- Видання 2024
- День народження автора / авторки восени
- Комікс
- Детектив
- Збірка поезії
- Українська класика
- Нобелівська премія з літератури
- ?

Домовтеся, що, виконавши завдання, потрібно запостити відгук на прочитане в класному читацькому чаті. Якщо встигнете виконати кілька завдань, то по закінченню всіх завдань не забудьте про підсумковий пост.

22 Г Поміркуйте про те, як участь у читацьких викликах впливатиме на ваш читацький досвід. Як ви вважаєте, чи корисно для читачів брати в цьому участь, чи, навпаки, це відбиватиме охоту до читання, чи це марнування часу, яка не має ні шкоди, ні користі. Напишіть есе на тему «Читацький виклик: за чи проти?».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.5

rnk.com.ua/108388
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.5.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Метонімія як лексичний засіб створення підтексту	Онлайн-бібліотека «Горох» як достовірне джерело інформації про граматику	Дієприслівники недоконаного і доконаного виду, творення їх. НЕ з дієприслівниками. Прислівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Систематизація відомостей про систему частин мови, взаємозв'язки між ними. Перехідні й нові явища в системі частин мови	Філософські проблеми (життя та смерть, творчість). Мовознавчі проблеми. Літературознавчі проблеми	Філософська лірика та її характерні ознаки. Дилогія. Елегія

Польове дослідження

1 А Об'єднайтеся в групи. Працюючи в командах, створіть асоціативні ґрона, що стосуються пізньої осені й поступового переходу до зими. Для натхнення — можете подивитися у вікно або пригадати свою дорогу до школи. Намагайтеся у своїх асоціаціях подати зорові, слухові, дотикові, настроєві враження, використовуючи якомога більше прислівників (Як ви почуваєтеся в цю пору року? Як вона впливає на вас? Де вам хочеться бути? тощо).

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Прислівник — це повнозначна (самостійна) частина мови, що називає статичну ознаку дії (йти **швидко**), ознаку іншої ознаки (**надзвичайно** легко, зовсім легкий) і подеколи ознаку предмета (прогулянка **пішки**), виражаючи ці ознаки **незмінюваними** формами й відповідаючи на цілу низку питань, а саме: як? якою мірою? яким чином? відколи? коли? допоки? звідки? де? куди? навіщо? чому? з якою метою? усупереч чому? незважаючи на що? Залежно від значення, яке виражає те чи те слово, прислівники поділяють на **означальні** (якісно-означальні, міри й ступеня, способу дії), **обставинні** (часу, місця, причини, мети, допусту) та **модальні** (вставні слова, слова, що позначають стан).

1 Б Проаналізуйте свої ґрона, визначте, чи подібні вони в кожній з ваших груп. Поміркуйте, чому? Чи пов'язано це з тим, що ви живете на одній території, в одній культурі тощо?

Форум читачів і глядачів

2 А Прочитайте в **Хрестоматії** есе одного з найвідоміших сучасних перекладачів із латинської мови, письменника Андрія Содомори «Ностальгія». Обговоріть, чи збіглися ваші думки щодо ностальгії з тими, як це почуття відчуває автор.

Андрій Содомора

2 Б Чи погоджуєтеся ви з думкою, що «дитині це почуття, як і чимало іншого, ще не цілком зрозуміле». Обґрунтуйте свою позицію, покликаючись, наприклад, на власний досвід.

Наукова лабораторія

3 Перечитайте ще раз текст статті Андрія Содомори «Ностальгія» і випишіть прислівники. Визначте, чи все, що ви виписали, можна віднести до прислівників. Проаналізуйте їх із погляду значення, яке вони виражають. Для цього звертайте увагу на питання, яке ви ставите до словоформи, на значення самого прислівника та слова, від якого ви ставили питання до нього. Узагальніть спостереження в таблиці, за потреби звернувшись до **Довідника**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ГРУПИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА РІЗНИМИ ОЗНАКАМИ

Розряди й групи прислівників за значенням

Розряди й групи	Питання	Значення	Приклад

Дискусійний майданчик

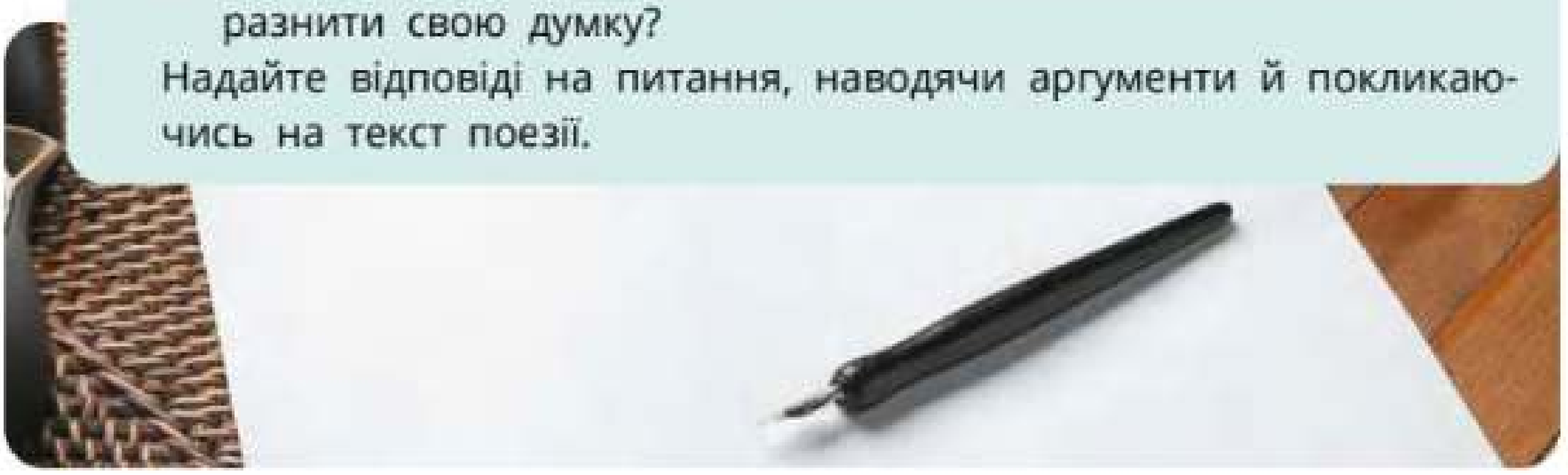
4 А Прочитайте в **Хрестоматії** поезію «Елегія», автором якої є ще один видатний майстер перекладацької справи — Микола Зеров, який на початку XX ст. зробив чимало перекладів творів давньогрецьких і давньоримських поетів, а також поетів інших епох, зокрема й сонетів Вільяма Шекспіра, з якими ви ознайомилися раніше. Читаючи поезію, міркуйте над такими питаннями:

Микола Зеров

- Що означає назва цієї поезії?
- Який жанр цієї поезії?
- Який мотив цього вірша (основна думка)?
- Між ким розгортається діалог у поезії?
- Який основний художній прийом використав автор, щоб увиразнити свою думку?

Надайте відповіді на питання, наводячи аргументи й покликаючись на текст поезії.

4 Б Обговоріть, що спільного між текстами двох геніальних перекладачів давньої поезії — Андрія Содомори (початок XXI ст.) та Миколи Зерова (початок XX ст.). Чи можна обох цих авторів назвати філософами? А які є аргументи, щоб поезію «Елегія» Миколи Зерова також назвати філософською?

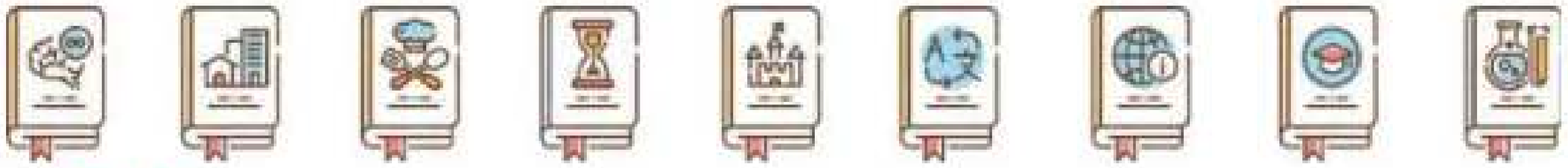
Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Філософська лірика (також **філософська поезія**) — поетичні твори, у яких автор/-ка через ліричного героя осмислює різноманітні філософські проблеми, як-от: життя і смерті, людини та світу, зв'язку минулого, теперішнього й майбутнього, зв'язку поколінь, часу та простору, істини й неправди, добра та зла, життя за покликом серця (емоції) чи за вказівками розуму (раціональність) тощо. Філософську лірику інколи називають своєрідною «наукою в поезії».

Творча студія

5 **А** Прослухайте в інтерактивному електронному додатку варіанти музичного твору «Елегія» видатного нашого композитора Миколи Лисенка. Прослуховуйте із заплющеними очима, міркуючи, які образи народжуються у вашій свідомості. На підставі своїх вражень запропонуйте назву твору. Що вона відображає — тему, ідею, мотив, можливий сюжет, відомий вам образ? Поясніть свою назву.

5 **Б** Поміркуйте, про що могла би бути збірка поетичних елегій, яку одні називають «Сумні елегії», а інші: «Скорботні елегії». Якщо ви бачите різницю між цими назвами тієї самої збірки, поясніть, у чому ця різниця полягає. Чи могла б ця збірка, незалежно від назви, бути філософською лірикою?

5 **В** Обґрунтуйте, що прослуханий музичний твір можна було б назвати «Ностальгія». За бажанням, можете влаштувати художнє читання «Елегії» Миколи Зерова під супровід цієї «Елегії».

Наукова лабораторія

6 **А** У сполуках, вилучених із тексту поезії «Елегія» Миколи Зерова, визначте прислівники, простежте, від словоформ яких частин мови вони залежать. Запропонуйте пояснення того факту, що в доволі невеликій за обсягом поезії вжито чимало прислівників.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Чорніє біля трамвайних колій; синіє в темних вулицях; встає назустріч нинішній недолі; справді ти; в якій школі; так без жалю розвіялась; тоді було; з нього пил і бруд змітало; як лід дзвенів; як споро танув; як того, що звалося «замало», тепер би й сам ти витримать не зміг.

6 Б Поясність, спираючись на попередні міркування, чому, говорячи про граматичне значення прислівників, уживають такий вираз: «Прислівник є ознакою ознак».

6 В Визначте, які з-поміж виокремлених вами прислівників є первинними, тобто такими, що не утворені від інших частин мови. На прикладі цих форм, доведіть що прислівник — незмінювана частина мови.

Практикум

7 А Прочитайте в інтерактивному електронному додатку фрагмент рецензії Станіслава Тарасенка на анімафільм-дилогію «Думками навиворіт» від студії Pixar, звертаючи увагу на спектр емоцій, які характеризують типового підлітка. Обговоріть, наскільки вам імпонує основна думка дилогії. Чи погоджуєтеся ви з баченням авторів анімафільму на проблему емоційності молодої людини? На вашу думку, чи можна цей мультфільм назвати філософським?

Дилогія — це поєднання двох літературних творів, пов'язаних між собою спільністю сюжету, дійових осіб тощо.

7 Б Випишіть із тексту виділені в ньому словоформи, розподіливши їх у дві групи: прислівники та дієприслівники. Визначте, у чому полягає відмінність між цими групами слів. Запропонуйте спосіб, який допоможе вам розрізняти ці словоформи.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

8 А Можливо, ви того не помітили, але, виконуючи попереднє завдання, ви насправді намагалися розв'язати мовознавчу проблему, а саме: «Чи є підстави вважати прислівники і дієприслівники однією частиною мови?». Обговоріть питання, наводячи свої міркування щодо можливих варіантів розв'язання проблеми.

Мовознавча проблема — це питання, що стосуються мови чи окремих тем, щодо яких у мовознавчому колі немає спільності в поглядах або щодо яких ще не запропоновано задовільної відповіді.

8 Б Пригадайте, які б ще мовні питання, розглянуті на уроках упродовж цього навчального року, ви могли кваліфікувати як мовознавчу проблему. Поясність свою думку.

Практикум

9 А Утворіть до дієприслівників недоконаного виду, які ви попередньо виписали з тексту Станіслава Тарасенка, парні їм дієприслівники доконаного виду. Попередньо пригадайте, що ви вже знаєте про дієслова недоконаного і доконаного виду. Уведіть пари дієприслівників різних видів у речення, основний зміст яких би стосувався ваших емоцій.

Дієприслівники мають форми доконаного й недоконаного виду. **Дієприслівники недоконаного виду** утворюємо від основ дієслів теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи-** (**-ючи-**) для I дієвідміни та **-ачи-** (**-ячи-**) для II дієвідміни, наприклад: вед-уть + учи → ведучи; сид-ять + ячи → сидячи. Своєю чергою **дієприслівники доконаного виду** утворюємо від основи минулого часу шляхом додавання суфікса **-ши**: вів + ши → вівши; сидів + ши → сидівши.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 Б Попрацюйте в парах. Продовжте працювати з попереднім текстом, усно утворюючи форми недоконаного й доконаного виду від усіх дієслівних форм, які є в тексті. За підсумками роботи обговоріть труднощі, які у вас, можливо, виникали. За потреби зверніться до **Довідника** чи до інших джерел достовірної граматичної інформації, наприклад, до онлайнового словника «Горох», більше про який дізнайтеся із **Довідника**.

«Горох» — це онлайн-бібліотека, де зібрано найбільш корисні словники української мови. Місія ресурсу — створити можливість для всебічного та зручного дослідження української мови.

9 В Створіть речення, використавши фразеологізми, спочатку у формі, у якій вони подані, а потім у формі недоконаного виду. Які з-поміж цих фразеологізмів можна пов'язати з сумом, ностальгією? Що в цих фразеологізмах підказує, що всі вони в той чи той спосіб повідомляють про стан людини?

Повісивши голову, повісивши носа, склавши руки, висолопивши язик, змірявши поглядом, зціпивши зуби, засукавши рукави, прикусивши язика, похнюпивши носа.

Форум читачів і глядачів

10 А Перегляньте обидві частини анімафільму «Думками навиворіт», запросивши до перегляду всю родину. За підсумками перегляду обговоріть у класі, які враження виникли у вас і ваших рідних після перегляду. Розповідаючи про свої враження намагайтеся використати якомога більше прислівників і дієприслівників, адже «розповідь про враження» — це найчастіше відповідь на питання «коли?», «де?», «як?», «якою мірою?».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Польове дослідження

11 **А** Поміркуйте, чому «думки й почуття» Райлі — 13-річної героїні «Думками навиворіт — 2» — постійно намагаються позбутися Ностальгії, спроваджуючи її з кімнати, де міститься панель управління, зі словами, що в неї ще є «10 років, два випуски й весілля найліпшої подруги», щоб нарешті знаходитися разом з іншими думками й почуттями. Аргументуйте свою думку.

11 **Б** Поспілкуйтеся вдома зі своїми рідними, зокрема старшими за віком, з'ясовуючи, як вони розуміють, що таке ностальгія. Поцікавтеся, які емоції, спогади передусім вони пов'язують із цим почуттям. Створіть на підставі цього спілкування спільну «Карту Ностальгії», де запишіть типово пов'язані із цим почуттям ознаки. Використовуйте в Карті лише прислівники (як-от: «**краще**», «**сумно**») або речення з дієприслівниковими зворотами (як-от: «**Раніше все було веселіше**»).

Наукова лабораторія

12 **А** Пригадайте, що ви вже знаєте про антологію як різновид літературного видання. Перегляньте електронну версію «Антології римської поезії», укладеної Миколою Зеровим 1920 р., що містила ним же перекладені тексти таких античних (давньоримських) поетів, як Катулл, Вергілій, Горацій, Проперцій, Овідій і Марціал.

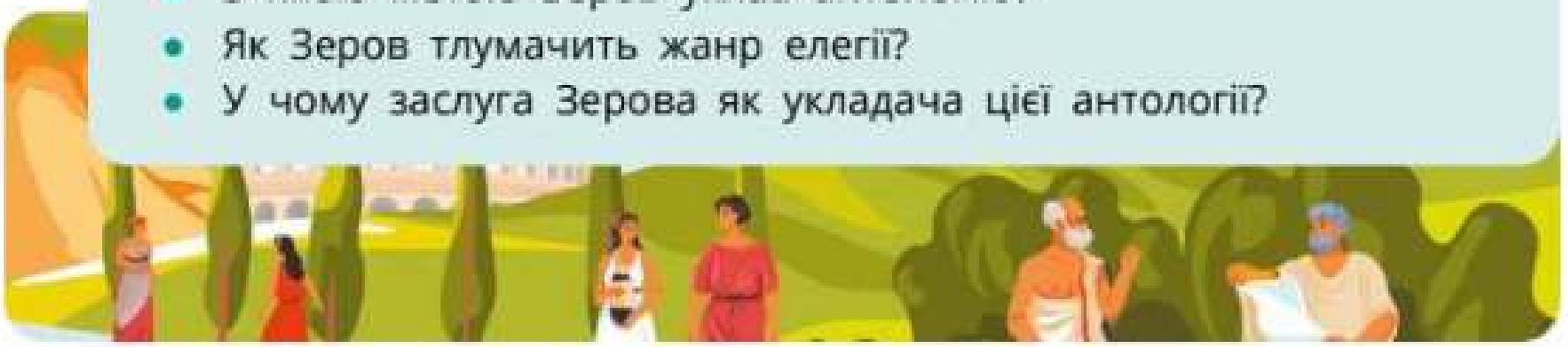

Антології римської поезії

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

12 **Б** У примітках до ресурсу прочитайте їхній початок. Знайдіть відповіді на такі запитання:

- Чому саме твори цих поетів обрав Зеров до своєї антології?
- З якою метою Зеров уклав антологію?
- Як Зеров тлумачить жанр елегії?
- У чому заслуга Зерова як укладача цієї антології?

Дискусійний майданчик

13 Прочитайте в **Хрестоматії** два вірші: «Елегія» та «Овідій», які Микола Зеров присвятив Овідієві (збірка «Камени», 1923 р.). Чи відчувається різниця в поглядах на Овідія, висловлених Зеровим-перекладачем у 1920 р. (у примітках до антології) і Зеровим-поетом у віршах 1923 р.? Наведіть докази на підтвердження своєї позиції.

Овідій

Елегія — ліричний вірш задумливого, сумного характеру.

Практикум

14 **А** Знайдіть в обох прочитаних поезіях Миколи Зерова приклади метонімії. Як цей художній засіб допомагає посилити емоційність віршів і виразити приховані смисли?

Метонімія (грец. μετωνυμία — «перейменування») — художній засіб, який пов'язаний із заміною одного слова іншим на основі суміжності. Наприклад, у реченні «Ти довго Шекспіра перекладав сьогодні» (Є. Маланюк) слово «вірш / твір / поезія» замінено прізвищем автора. Розрізняють метонімію місця, часу, належності, матеріалу тощо.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

14 **Б** Прочитайте ще одну поезію Миколи Зерова — «Безсмертя». Поміркуйте, яка основна думка (мотив) цієї поезії. Чи можна зрозуміти зміст цього вірша, не знаючись на творчості Овідія? А сформувати враження про цінність його творів?

Форум читачів і глядачів

15 **А** У Латинській бібліотеці (The Latin Library) знайдіть повну добірку текстів Овідія й ознайомтеся з його творчим доробком. Поміркуйте, чи може така кількість творів, що збереглися й дійшли до нашого часу з далекого помежів'я епох (до нашої ери та нашої ери), говорити про те, що його твори дійсно були знані й поціновані.

15 **Б** Продовжте знайомитися з життєписом Овідія. Об'єднайтеся в групи й розподіліть між собою для читання передмову Андрія Содомори «Овідія немовкнуча журба» до книги перекладів «Скорботних елегій». Після прочитання кожного текстового фрагмента, позначеного двома зірочками (**), запишіть коротко основну його тему. Після виконання своєї частини роботи поділіться нею з іншими групами, уклавши цілісний план-конспект тексту. Надалі цей матеріал стане в пригоді під час читання однієї з елегій Овідія.

15 **В** Розгляньте додані до тексту передмови ілюстративні матеріали. Якими б ще ілюстраціями, на вашу думку, можна було доповнити текст?

Форум читачів і глядачів

16 **А** Прослухайте в інтерактивному електронному додатку до підручника, як колись могла звучати латинською мовою поезія Овідія. Слухаючи, намагайтеся відчути інтонаційний малюнок, ритміку поетичного рядка, зокрема звертайте увагу на поділ віршових рядків паузою навпіл, на звучання голосних звуків. Обговоріть свої спостереження й узагальніть їх.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

16 Б Спробуйте повторити відчутий ритм і почутий звуковий малюнок, скориставшись вальсовим тактом (розміром) (раз-два-три) з наголосом на «раз» і роблячи виразну паузу на місці подвійної скісної риски за поданою нижче схемою. Робіть це протяжно, меланхолійно, ніби сумуючи: уявіть, наприклад, що до вас у гості прийшла «тітонька Ностальгія». Можете це робити в парах або й усі гуртом.

РАЗ-два-три / РАЗ-два-три / РАЗ // два-три / РАЗ-два-три
РАЗ-два-три / РАЗ-два
РАЗ-два-три / РАЗ-два-три / РАЗ // РАЗ-два-три / РАЗ-два-три / РАЗ

Чи схоже те, що у вас вийшло за підсумками експерименту, на те, що ви прослухали латинською мовою? Чи була подібність у вашого ритмічного промовляння до речитативу? Якщо так — то ви майже відчули елегійний дистих, яким колись давно на межі епох Овідій писав свої «Скорботні елегії».

Елегійний дистих (двовірш) — антична строфа, що складалася з двох віршів (рядків), перший із яких зазвичай був **гекзаметром**, а другий **пентаметром**. Оскільки для латинської звукової системи характерним було протиставлення голосних не за наголосом, а передусім за довготою, то передати звучання справжнього гекзаметра чи пентаметра українською мовою неможливо. Тому поети-перекладачі експериментують, щоб хоча б приблизно передати те, як звучать відповідні античні розміри. Для цього перекладачі найчастіше використовують **дактилічну стопу** (— U U), де перший склад наголошений, наступні два — ні. Важлива роль в елегійному дистиху належить **цезурі** — ритмічно-інтонаційній паузі всередині віршового рядка, яка розтинає його на дві, іноді три частини (позначаємо двома рисками). У гекзаметрі вона рухома, а от у пентаметрі — завжди ділить рядок навпіл.

Любощів **ні**жний спі**вець**, як свій **шлях** життьо**вий** пере**йшов** я, —
Друже-на**щад**ку, то**бі по**вість роз**ка**же мо**я**.

— U U / — U U / — // U U / — U U / — U U / — U
— U U / — U U / — // — U U / — U U / —

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

16 **В** У Латинській бібліотеці (The Latin Library) у збірці «Tristia» («Скорботні елегії») оберіть книгу 1 (Liber I) і знайдіть елегію 3. Підготуйтеся до візуального сприйняття цієї елегії під час прослуховування її латинською мовою на ютуб-каналі «Класика за десять хвилин». Для зручності сприйняття звукової доріжки оберіть в налаштуваннях швидкість відтворення 0,75. Щоб виразніше відчути ритм цієї Овідієвої елегії — прослухайте її музичну інтерпретацію.

Практикум

17 **А** Спираючись на досвід речитативного декламування, набутий раніше, спробуйте його застосувати для читання двох початків елегії 10 з книги IV Овідія «Tristia». Перш ніж читати, зробіть підготовчу роботу: поділіть слова на склади, поставте наголоси. Але передусім — вдумайтеся в зміст читаного й поміркуйте над тим, які почуття ви маєте виразити своїм читанням. Для цього, звісно, треба уявити собі ліричного героя — Овідія в далекому чужому місті Томи.

Переклад Миколи Зерова	Переклад Андрія Содомори
Любощів ніжний співець, як свій шлях життьовий перейшов я, — Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя. Мила отчизна моя — Сульмон, на джерела багатий; Дев'ятдесят туди миль треба від Рима пройти.	Ось я — той, хто співав про любощі ніжні грайливо, Слухай, нащадку, щоб знав, чий в тебе твір у руках. Щедрий на хвилі холодні Сульмон — моя батьківщина, Десять по дев'ять миль — відстань до Риму відсіль.

17 **Б** Оцініть свої версії читання двох перекладів Овідія українською мовою. Поміркуйте, чи схожа ритміка рядків, яку забезпечили перекладачі у своїх версіях. Доведіть це, спираючись на матеріали підготовчої роботи, яку ви проводили перед читанням.

17 **В** Прослухайте в інтерактивному електронному додатку елегію 10 повністю (читає Юрій Сушко). Обговоріть, чи вдалося читцеві передати лад елегійного дистиха, як би він звучав латинською мовою.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

18 **А** Збірку Овідія, яка відома світу під загальною назвою латинською мовою «Tristia», українською мовою перекладають по-різному, зокрема «Трістія», «Плачі», «Смутні пісні», «Сумні елегії», «Скорботні елегії». Яка назва, на вашу думку, найкраще відображає зміст цієї збірки, зважаючи на те, що ви вже знаєте про життя та творчість Овідія. Обґрунтуйте свою думку.

18 **Б** Знайдіть у тексті Андрія Содомори підтвердження того, що засланий у далекі чужі краї Овідій знаходив розраду в діалозі з уявними читачами. Хто були ці читачі? Чи можна таку комунікацію назвати «діалогом із читачем / читачкою»?

Форум читачів і глядачів

19 **А** Перегляньте в **Хрестоматії** два переклади елегії 10 з книги IV «Скорботних елегій» Овідія, відомої українському читацтву під назвою «Життя поета» — від Миколи Зерова та Андрія Содомори. Під час першого ознайомлення зверніть увагу на зовнішній бік (оформлення) поезій: на розташування рядків, на нумерацію, на поділ тексту на частини тощо. Перегляньте також у Хрестоматії текст елегії в оригіналі — латинською мовою. Хто з наших перекладачів, на вашу думку, намагався зберегти оригінальне подання елегії?

19 **Б** Продовжте працювати з елегією в перекладі Миколи Зерова, де текст візуально поділено на 10 частин. Об'єднайтеся в групу, кожна група опрацьовуватиме окремі частини твору, виконуючи завдання, які знайдете в інтерактивному електронному додатку.

19 **В** Обговоріть, наскільки виправданим є те, що проаналізовану вами елегію назвали «Життя поета», попри те, що це не авторська назва. Чи можна цей твір назвати філософським? А автобіографічним?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Наукова лабораторія

20 А Ознайомтеся в **Хрестоматії** з уривком із наукового дослідження Олени Ткаченко щодо походження й сутності жанру елегії. Обговоріть, чому науковиця вважає питання, що пов'язані з визначенням жанрів, зокрема визначенням жанру елегії, «літературознавчою проблемою».

20 Б Спираючись на текст Олени Ткаченко, поясніть, у чому полягала інноваційність Овідія як елегіста. Поміркуйте, чому саме Овідія можна вважати «батьком» елегії в сучасному розумінні цього жанру. Для підтвердження своїх думок можете спиратися на інформацію, що вам відома про елегію та Овідія за підсумками попередньої роботи.

Літературознавча проблема — суперечливе питання, пов'язане з художньою літературою або історико-літературним процесом, щодо якого немає одностайності в колі дослідників, наприклад, через брак інформації або різницю в підходах і поглядах на певне питання, факт, подію, твір чи автора.

Практикум

21 А Розподіліть між собою фрагменти передмови Андрія Содомори «Овідія немовкнуча журба», що по тексту позначені двома зірочками (**). Перечитайте обраний фрагмент і заповніть таблицю, керуючись зразком нижче. У колонку 1 виписуйте всі прислівники зі свого фрагмента разом із словоформами, з якими відповідні прислівники пов'язані, а в колонку 2 — прислівники, які не пов'язані в реченні з іншими словоформами. Для прикладу, розгляньте епіграф до цієї передмови:

Радісний — радо співав, журливий — журно співаю,
Тож яка часу пора, — твір, відповідно, такий.

Прислівники, граматично пов'язані з іншими формами слів у реченні (тобто виступають членами речення)	Прислівники, граматично НЕ пов'язані з іншими формами слів у реченні (наприклад, вставні слова)
1	2
радо співав	...твір, відповідно, такий
журно співаю	

21 **Б** Обміняйтеся своїми записами з іншими й обговоріть записи. У випадку виникнення суперечностей — зверніться по допомогу до класу.

21 **В** Працюючи з прислівниками в колонці 2, спільно заповніть прикладами таблицю нижче. Можете також доповнювати таблицю власними прикладами відповідних груп вставних слів. Для зразка в кожному рядку таблиці вже наведено по одному прислівнику.

СМИСЛОВІ ВІДТІНКИ, ЯКІ ВНОСЯТЬ ВСТАВНІ ЕЛЕМЕНТИ В РЕЧЕННЯ

Група за значенням	Приклади
Ступінь реальності, вірогідності повідомлюваного	безперечно
Звичайність повідомлюваного	традиційно
Емоційна оцінка (ставлення до) повідомлюваного	на жаль
Джерело повідомлення	по-моєму
Важливість повідомлюваного, привернення уваги	важливо
Зв'язок і послідовність думок (початок, продовження тощо)	по-перше
Характер висловлення або спосіб оформлення думок	по-чесному

Наукова лабораторія

22 **А** У передостанньому абзаці передмови Андрія Содомори згадано таких видатних наших поетів, як Тарас Шевченко, Василь Стус, Іван Світличний, Григорій Кочуру, Ігор Калинець. Об'єднайтеся в п'ять груп і, опрацювавши доступні джерела, підготуйте повідомлення про одного зі згаданих митців. Кожне повідомлення має починатися дієприслівниковим зворотом, а в самому тексті повідомлення обов'язково мають бути вжиті модальні прислівники, які виконують функцію вставних слів.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

22 **Б** Виголосіть свої повідомлення в класі. Оцініть роботу одне одного за такими критеріями: 1) відповідність завданню; 2) інформативність; 3) структурованість. Підсумуйте результати своєї роботи, зробивши висновок щодо того, як дієприслівникові звороти та модальні (вставні) слова допомагають стрункo й послідовно вибудовувати думку.

22 **В** Обговоріть, що спільного між усіма тими митцями, про кого були ваші розповіді, та Овідієм.

Творча студія

23 **А** Перегляньте дві світлини одного й того пам'ятника Овідію, установленого в Овідіополі на Одещині 1993 р. Обговоріть, яка зі світлин краще б проілюструвала стан і почуття давньоримського поета в засланні, у чужому для нього краї — далекому від Рима місті Томи. Наведіть докази. У своїй аргументації використовуйте прислівники в ролі вставних слів.

23 **Б** На основі матеріалів, які ви опрацьовували попередньо, поясніть, чому римлянин Овідій мов рідний Україні й українцям.

Форум читачів і глядачів

24 **А** Прочитайте в **Хрестоматії** статтю Євгенія Морі «Використане минуле.. Звідки взялася ностальгія та як вона може допомогти вам стати кращими» і дайте відповіді на питання, використовуючи у своїх відповідях вставні слова:

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

- Яка основна думка цієї статті?
- На яку аудиторію вона розрахована?
- Яку мету ставить перед собою автор?
- Чи можна довіряти інформації, наведеній у цій статті?

24 **Б** Обговоріть, яка з порад, висловлених Є. Морі, стала б у пригоді Овідію під час його перебування в далекому від його рідного Риму чужинецькому місті Томи.

Практикум

25 **А** Перечитайте в **Хрестоматії** останню рубрику «Як ностальгія допоможе вам стати кращими» зі статті Євгенія Морі, де запропоновано шість порад / рекомендацій щодо того, як поставити ностальгію собі на службу. Оберіть собі одну з цих рекомендацій (відповідний абзац) і запропонуйте свою версію поради, використавши в ній щонайменше по три дієприслівникові форми. Ви можете доповнювати, розширювати рекомендації. Водночас ви маєте ретельно відстежувати, щоб дія, що виражена використаними вами дієприслівниками, стосувалася того ж суб'єкта, якого стосується дія, що виражена присудком. Для зразка перший абзац рубрики вже трансформовано.

Уривок оригінального тексту	Трансформований текст	Перевірка
Якщо людина часто відчуває сильну ностальгію з домішкою суму — це явна ознака наявності невирішених проблем у її житті. Це шкодить працездатності, концентрації, спричиняє безсоння, депресію та впливає на фізичний стан. Тому якщо ви хочете позбутися хворобливих нападів ностальгії або використовувати її собі на краще — ось кілька порад.	**Маючи** невирішені проблеми в житті, людина може часто відчувати сильну ностальгію з домішкою суму. **Переживаючи** такі стани, вона наражається на ризик безсоння, депресії, погіршення фізичного стану, працездатності та концентрації. **Поставивши** собі за мету позбутися хворобливих нападів ностальгії або використати її собі на краще, така людина має дослухатися до кількох порад.	**Маючи** ... людина ... може відчувати **Переживаючи** ... вона наражається **Поставивши** ... людина має дослухатися

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

25 Б Утворіть від речень з дієприслівниковими зворотами, які ви записали, виконуючи попереднє завдання, речення-«перевертні», додаючи до дієприслівників частку **не-** за зразком, наведеним нижче. Трансформуючи речення, не забувайте вносити потрібні зміни й в інших місцях речення, щоб воно залишалося логічно правильним.

Не маючи невирішених проблем у житті, людина не може часто відчувати сильну ностальгію з домішкою суму.

Дієприслівники, як і часово-особові форми дієслова, з часткою **не** пишемо зазвичай окремо, за винятком випадків, коли дієприслівник без **не**- не вживається (неволячи) або коли **не**- є частиною префікса **недо**- (недоїдаючи).

25 В Повправляйтеся у творенні дієприслівників доконаного й недоконаного виду, а також правописі **НЕ** з дієприслівниками, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Наукова лабораторія

26 А Перечитайте останній абзац статті Євгенія Морі й проаналізуйте його з погляду морфологічних форм, ужитих у ньому, заповнивши таблицю нижче.

Усе залежить від вас. Майже все. Смерть близьких, безумовно, трагічна подія, яка від вас ніяк не залежить. Але розставання чи звільнення — доволі болючий досвід, на основі якого ви мусите провести роботу над помилками задля недопущення їх у майбутньому. Витисніть максимум із ситуації, роблячи все можливе. Адже ваші дії тут і зараз визначають майбутнє. Що зроблено — те зроблено, а щось сьогодні не зробивши, — надалі можеш не надолужити, бо життя не завжди дає другий шанс.

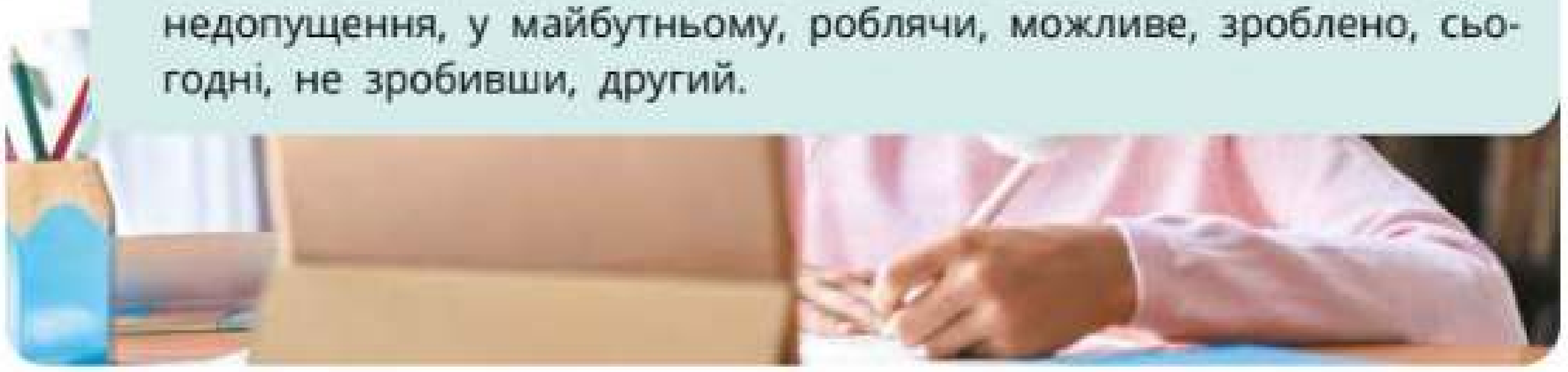
Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Частини мови	Словоформа з тексту	Кількість
Іменник		
Прикметник		
Числівник		
Дієслово		
Прислівник		
Займенник		
Прийменник		
Частка		
Сполучник		

Порівняйте свої записи в таблиці. Чи в усіх рядках кількості форм збіглися? Обговоріть і дійдіть спільної позиції щодо суперечливих випадків.

26 **Б** Поміркуйте, із чим пов'язані труднощі з визначенням частиномовної належності таких словоформ із уривку:

Майже, близький, яка, розставання, болючий, на основі, задля недопущення, у майбутньому, роблячи, можливе, зроблено, сьогодні, не зробивши, другий.

Хоча поділ форм слів на класи (частини мови) ґрунтується на певних критеріях / ознаках, однак є чимало випадків, коли певна словоформа не відповідає всім критеріям / ознакам. Тоді з'являються підстави для різної кваліфікації словоформ залежно від основних, значущих ознак із відкиданням якихось другорядних. У цих випадках можемо говорити про **перехідні явища в системі частин мови**. Наприклад, форма **можливе** — в одних випадках це іменник, а в інших — прикметник.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

А останнім часом ще й актуалізувалися деякі **нові явища в системі частин мови**, наприклад, з'являються нові прийменники, похідні від іменників з прийменниками (**на знак**, **в ім'я**), натомість чимало прийменниково-іменникових сполук набувають виразних ознак прислівників (**на жаль**, **на щастя**). У багатьох випадках питання класифікації таких перехідних або нових явищ є мовознавчою проблемою, яку різні науковці й науковиці розв'язують по-різному.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.6

rnk.com.ua/108389
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.6.

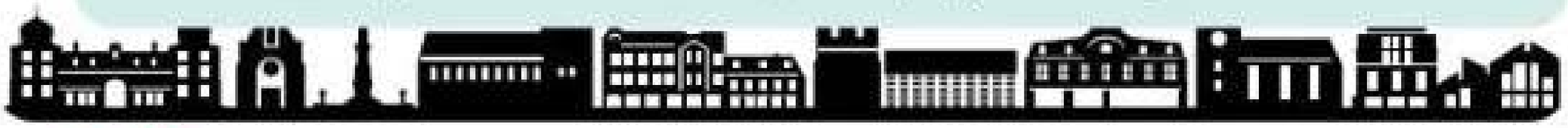
ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Лексичні засоби створення підтексту, зокрема метонімія	Вебресурс «Портал Шевченка». Шевченківська енциклопедія. Енциклопедія Сучасної України	Способи творення прислівників. Ступені порівняння прислівників. Правопис прислівників	Історичний і культурний контекст як важлива передумова глибшого розуміння твору	Програмний твір митця. Медитація як жанр філософської лірики. Цикл віршів

Творча студія

1 А Пригадуючи те, що вам відомо, наприклад, із курсів історії та літератури, підготуйте й виголосіть коротку усну оповідь про те, яким вам бачиться життя на наших землях у першій половині XIX столітті. Це століття стало часом народження й активного становлення нової української літератури й української літерної мови. У своїй оповіді обов'язково згадайте якісь значущі місця, події, але передусім — видатних людей тієї епохи, наприклад, митців, які справили вплив на подальший хід нашої історії. Свою оповідь почніть реченням із дієприслівниковим зворотом на зразок:

Міркуючи про XIX століття, я бачу його часом...
Здійснюючи уявну подорож на понад 200 років тому, я потрапляю...
Уявляючи далеке XIX століття, я передусім бачу...

1 Б За підсумками заслуховування всіх усних історій створіть узагальнений опис значущої в нашій історії епохи — епохи XIX століття, використовуючи лише словоформи означених частин мови, зокрема прикметники, дієслова й прислівники.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Форум читачів і глядачів

2 Пригадайте, що вам відомо про Тараса Шевченка (1814–1861), життя та творчість якого припали саме на XIX століття. Працюючи в малих групах, створіть карту «Наш Шевченко». У разі потреби, наприклад, щоб перевірити якийсь факт, звертайтеся до достовірних джерел інформації, наприклад, до вебресурсу «Портал Шевченка». Ознайомте з результатом своєї роботи інших.

Портал Шевченка (**kobzar.ua**) — створений колективом шевченкознавців і фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка освітній інтернет-портал. Його метою є ознайомлення української та світової спільноти з усіма аспектами життя та творчості Шевченка. Окрім основних розділів порталу, реалізовано низку сервісів, які дають працювати з накопиченою базою даних (знань).

3 А Ознайомтеся в **Хрестоматії** з двома текстами: «Основні дати біографії Тараса Шевченка» і «Тарас Шевченко і Україна». Обговоріть, що з них вам було відомо (можливо, ви про це згадали, виконуючи попереднє завдання), а що є новим.

3 Б Попрацюйте з матеріалами онлайнової хронологічної стрічки (таймлайн) життєпису Шевченка в інтерактивному електронному додатку, зосередивши увагу на портретах поета, починаючи з першого автопортрета, датованого 1840 р. Як змінювався Тарас Шевченко в часі — від заслання й після нього, аж до останніх років свого життя? Чи погоджуєтеся ви з думкою мемуариста, наведеною в тексті «Тарас Шевченко і Україна»?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

4 **А** Пригадайте з попередніх уроків специфіку елегії як жанру лірики. Прослухайте в інтерактивному електронному додатку два аудіозаписи поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...», написаної 1840 р. Щоб краще сприйняти зміст поезії, завчасно з'ясуйте, спираючись на попередні хронологічні дані, де саме в цей час перебував поет. Слухаючи поезію у виконанні Б. Ступки, стежте за текстом на екрані, щоб посилити сприйняття змісту тексту. Після цього прослухайте музичну версію цього твору, який фактично став народною піснею. Слухаючи цей аудіозапис, можете також переглядати текст поезії. Обговоріть, який із аудіотекстів вас більше вразив — читання чи спів.

4 **Б** За підсумками попереднього завдання, працюючи разом, схарактеризуйте текст за такими ознаками: рід, жанр, тематичний різновид, проблематика, тема / ідея (мотив), провідні художні засоби.

Наукова лабораторія

5 **А** Ознайомтеся в «Шевченківській енциклопедії» (том 2, с. 436–438) зі статтею «Думи мої, думи мої...». Чи підтверджуються ваші висновки з попереднього завдання? Знайдіть у цьому енциклопедичному матеріалі підтвердження того, що прослухана / прочитана вами попередньо поезія за жанром є елегією, тобто жанром філософської лірики. Укладіть тезово відповідні свідчення зі статті.

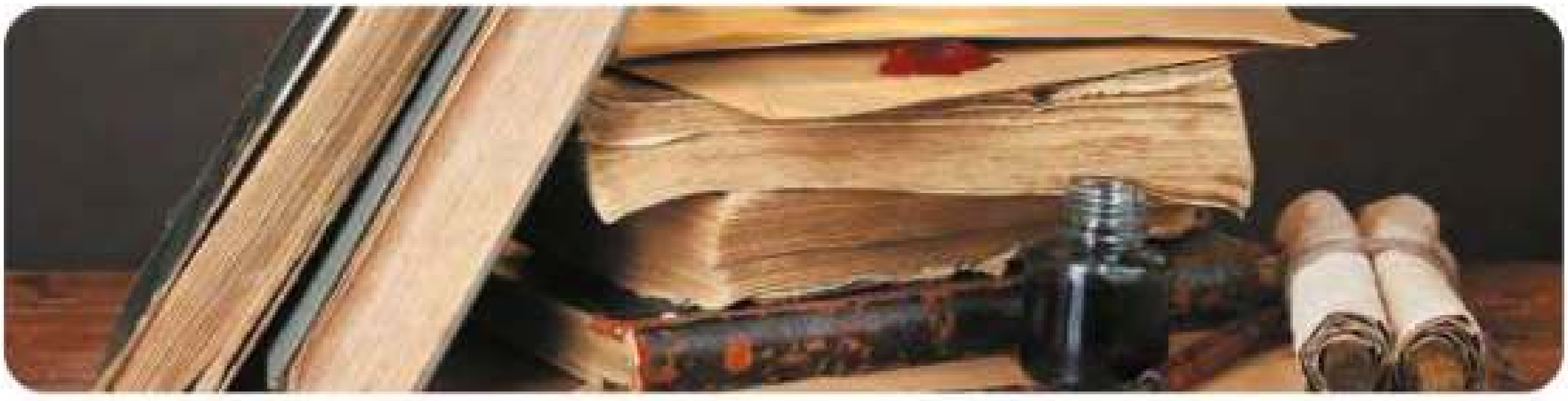
Шевче́нківська енциклопе́дія (**ШЕ**) — 6-томна енциклопедія — універсальне довідкове видання про життєвий і творчий шлях Т. Г. Шевченка, яке підготував Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України за участю шевченкознавців України та діаспори до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Містить основні відомості про життя, творчість і особистість Шевченка, його епоху та оточення, місце в національній і світовій культурі, підсумовує понад півторасторічний досвід вивчення всіх аспектів шевченкіани в українському та зарубіжному шевченкознавстві. Містить 6307 статей, 5800 ілюстрацій. Загальний обсяг — 5360 сторінок. Вага — понад 13 кг.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

5 **Б** Прочитайте фрагмент зі «Щоденника», який Шевченко почав вести 1857 р., коли очікував обіцяного звільнення із заслання. У цей час поет згадує себе колишнього, яким він був у 1839-1843 рр., коли перед ним постала дилема, якою дорогою піти. Поміркуйте, чому Тарас Шевченко пішов за покликанням.

Дивне, одначе, це всемогутнє покликання. Я добре знав, що живопис — моя майбутня професія, мій хліб насущний, та замість того, щоб вивчити її глибокі таїнства та ще й під проводом такого вчителя, яким був безсмертний Брюллов, я компонував вірші, за які мені ніхто й шага не заплатив і які врешті позбавили мене волі та які, незважаючи на всемогутню нелюдську заборону, я все-таки нишком ліплю і навіть подумую іноді про те, щоб надрукувати [...] Справді, дивне це невгамовне покликання!

5 **В** Елегію «Думи мої, думи мої...» та ще деякі твори, зокрема, про які далі ще будемо говорити, уважають «програмними» для Тараса Шевченка, тобто такими, у яких митець висловив своє життєве та творче кредо. Наведіть аргументи на підтвердження думки, що цю поезію дійсно можна вважати програмним твором. Сформулюйте, яке кредо озвучив поет у цій елегії.

Програмний твір митця — це твір, у якому викладено кредо письменника, важливий твір для розуміння його творчості.

Дискусійний майданчик

6 **А** Шевченко у своєму «Щоденнику» говорить про покликання. З'ясуйте за словником значення цього слова. Чи погоджуєтеся ви з тим, що кожна людина має певне покликання. Обґрунтуйте свою думку.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

6 **Б** Об'єднайтеся у дві групи:

1) прихильники й прихильниці позиції, що в житті варто йти за покликанням, куди б це врешті не привело;
2) прихильники й прихильниці позиції, що в житті треба керуватися раціональними міркуваннями, а не покликом серця, тобто краще не йти за покликанням, якщо є сумніви в правильності й успішності цього шляху.

6 **В** Обговоріть, чи міг би Тарас Шевченко піти шляхом художника й чи змінило б це його долю. Якщо так — то як саме?

Польове дослідження

7 **А** Прослухайте в інтерактивному електронному додатку музичну композицію Артема Пивоварова та Наді Дорофєєвої «Думи мої, думи...». Поділіться своїми враження від цього «реміксу» Шевченкової поезії. Наскільки, на вашу думку, виконавцям удалося передати елегійний настрій оригінального твору?

7 **Б** Наведіть аргументи «за» або «проти» перетворення класичних «програмних» творів на медіатексти маскультури. Поміркуйте, чи можна музичну версію елегії «Думи мої, думи мої...», яка стала народною піснею (раніше ви прослухали цю пісню у вправі 4А), теж уважати варіантом маскультури, але попередніх часів.

7 **В** Які інші класичні твори ви знаєте, що стали набутком сучасної маскультури. Поділіться своїми міркуваннями про роль цих культурних продуктів у формуванні смаків сучасної молоді, зокрема вашого покоління.

Практикум

8 **А** Перечитайте ще раз уривок зі «Щоденника» Шевченка (вправа 5Б). Випишіть із нього всі словоформи, які, на вашу думку, є прислівниками. Порівняйте свої записи із записами однокласника / однокласниці. Чи збіглася кількість записаних словоформ (їх в уривку шість)? Якщо ні — поміркуйте про можливі причини розбіжностей.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

8 **Б** Визначте, чи є серед записаних прислівників непохідні. А за якими ознаками розпізнаємо похідність прислівників?

8 **В** Схарактеризуйте, до якої групи належить кожен із виписаних вами прислівників за значенням — означальних, обставинних чи модальних. Яка функція цих форм у реченнях? Чи всі вони є членами речення?

8 **Г** Обговоріть, у чому специфіка модальних прислівників і чим вони корисні, коли йдеться, наприклад, про написання есе, усну дискусію тощо?

Дискусійний майданчик

9 **А** З попередніх уроків ви знаєте, що дослідники й дослідниці, зокрема й перекладачі, проводять чимало паралелей між давньоримським поетом Овідієм і Тарасом Шевченком, який, до речі, знав Овідієву творчість і називав його «найдосконалішим творінням Усемогутнього Творця всесвіту». Та більше, Шевченко проводив навіть аналогію між собою й Овідієм. Наприклад, в одному з листів 1856 р. до М. Осиповича поет скрушно пише про своє заслання: «Гети, серед яких на берегах Дунаю тягнув залишок своїх днів Овідій Назон, були дикі варвари, але не п'яниці, а ті, які навколо мене, — і те, і інше». Об'єднайтеся в пари й за допомогою кіл Венна визначте спільне й відмінне в життєписах, творчій проблематиці цих великих митців, яких розділяє майже дві тисячі років. У разі потреби, зважайте на картини, наведені нижче.

«Овідій серед скіфів», Ежен Делакруа

«Думи мої, думи мої...», Михайло Божій

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 Б Переконайтеся в слушності своїх спостережень, переглянувши енциклопедичну статтю «Овідій» у «Шевченківській енциклопедії» (том 4, с. 568-660). Доповніть свої кола Венна додатковими відомостями зі статті.

Творча студія

10 А Перегляньте в **Хрестоматії** тексти, із якими ви працювали на попередніх уроках, а саме есе Андрія Содомори «Ностальгія» та передостанній фрагмент із його ж передмови «Овідія немовкнуча журба», що починається словами «Овідій близький нам не тільки місцем вигнання. Є важливіші зв'язки — духовні. Україні не бракувало вигнанців, які жили, може, й не усвідомлюючи того, єдиною душею з Овідієм». Обговоріть, чому Тарас Шевченко міг глибоко розуміти вигнанця Овідія.

10 Б Зіставте цих двох геніїв — Овідія та Шевченка — та їхню творчість, використовуючи, зокрема, для цього форми ступенів порівняння наведених нижче прикметників. Не забувайте, що ці форми можна утворювати лише від якісних прикметників.

Сумний, самотній, тужний, смутний, відчайдушний, сміливий, упевнений, зневірений, глибокий, радісний, войовничий, творчий, геніальний, талановитий, український, латинський, страдницький.

Наукова лабораторія

11 А Утворіть від прикметників із попереднього завдання прислівники й запишіть їх у стовпчик. До кожного записаного прислівника утворіть, де це можливо, форми ступенів порівняння.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Частину прислівників на **-о** та **-е** утворюємо від якісних прикметників: глибок**ий** — глибок**о**, добр**ий** — добр**е**. Такі прислівники мають **форми ступенів порівняння**, які утворюємо, дотримуючись тих самих правил, що й за утворення форм ступенів порівняння прикметників. **Просту форму вищого ступеня порівняння** утворюємо за допомогою суфіксів **-ш(е)**, **-іш(е)**: (глиб**ше**, добр**іше**), а **складну** — за допомогою частинок **більш**, **менш**, які додаємо до вихідних форм (**більш** / **менш** глибок**о** / добр**е**). **Форми найвищого ступеня** утворюємо, додаючи префікс **най-** до форми вищого ступеня (**най**глиб**ше**, **най**добр**іше**) або до форм **більш** / **менш** (**найбільш** / **найменш** глибоко / добре).

11 Б Зважаючи на те, що прислівник — незмінювана частинами мови, доведіть, що питання статусу форм ступенів порівняння прислівників є дискусійним, тобто мовознавчою проблемою: з одного боку, їх можна розглядати як форми того самого прислівника (за аналогією до форм ступенів порівняння прикметника), а з іншого, — як нові слова. На вашу думку, граматична категорія ступенів порівняння прислівників є словозмінною чи словотвірною?

Практикум

12 А Проаналізуйте наведені групи прислівників, доповнивши таблицю інформацією про те, від якої частини мови утворилися відповідні слова в кожному з рядків. Обґрунтуйте свою позицію.

→ Байдуже, вільно, востаннє, гордовито, добровільно, востаннє, замолоду, зрідка, зозла, начисто, по-людськи, по-латині, справа, стиха, якісно, напоготові

→ Навесні, восени, згори, загалом, донизу, щоночі, надворі, напам'ять, верхи, кругом, підтюпцем, повагом, зозулею, віч-на-віч, миттю

→ По-перше, двічі, натроє, утричі, учетверо, заодно, утрьох

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

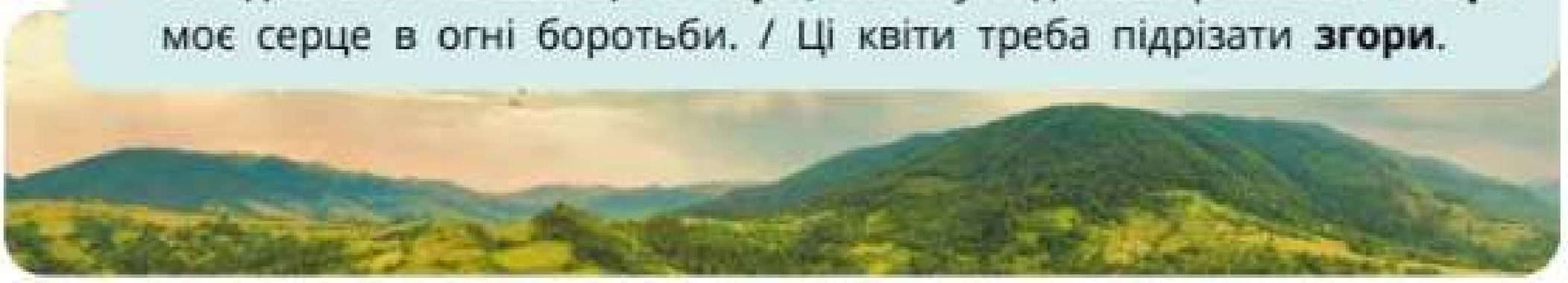
→ Зовсім, чому, тому, надто, потім, потому, нащо, чомусь, по-моєму, по-твоєму, передусім

→ Стоячки, сидьма, лежма, нехотя, сторч, жартома, хвилюючe, навпомацки, досхочу, спересердя, лежачи

→ Абияк, відтоді, донині, відтепер, кудись, як-небудь, подекуди, назавжди, де-не-де

12 **Б** Пригадайте, що таке омоніми, зокрема омоформи. Виберіть із кожного рядка попередньої таблиці по одному слову та створіть із ними щонайменше по парі речень із омоформами за зразком:

Він дивився на все це **з гори,** на яку піднявся раніше / **Згори** моє серце в огні боротьби. / Ці квіти треба підрізати **згори**.

12 **В** Проаналізуйте утворені вами речення із синтаксичного погляду (з погляду членів речення). Обговоріть, від слів якої частини мови найчастіше залежить форма, яка у ваших реченнях є прислівником. Знайдіть додаткові ознаки, які б могли допомагати вам розрізняти омоформи, а отже, і писати правильно відповідні форми.

Прислівники бувають **непохідні** (**первинні**) і **похідні** (**вторинні**). Перших дуже мало. Це здебільшого форми, що утворилися давно від коренів та основ займенників, утрачених на сьогодні українською мовою: **де**, **доки**, **досі**, **коли**, **куди**, **поки**, **скрізь**, **сюди**, **там**, **тоді**, **тут**, **як**. Натомість похідних (вторинних) прислівників дуже багато, адже прислівник — це відносно молода частина мови. Не маючи значних власних ресурсів, прислівник поповнює запаси шляхом творення форм від майже всіх частин мови, а саме: іменника (**верхи**), прикметника (**голосно**), числівника (**уперше**), займенника (**по-їхньому**), дієслова (**навсидячки**) і самого себе (**дотепер**).

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

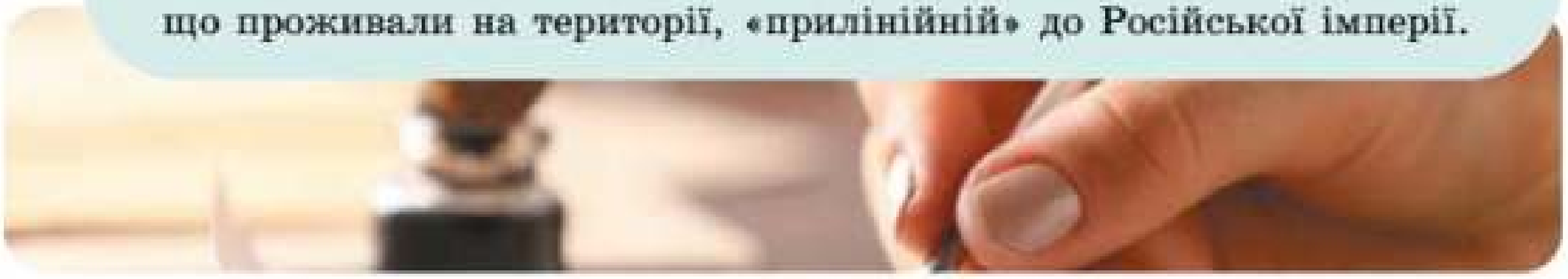
Форум читачів і глядачів

13 А Прочитайте в **Хрестоматії** поезію Тараса Шевченка «Думи мої, думи мої...», написану 1847 року (за іншими джерелами — 1848 року) і дайте відповіді на питання, обґрунтовуючи свою позицію:

1. Де перебуває Тарас Шевченко в час, коли пише цю поезію?
2. До кого звертається поет?
3. Яка настроєвість твору?
4. Що спільного в цій поезії з однойменною елегією 1840 р.?
5. А що різнить її від попереднього твору?

13 Б Прочитайте наведений текст. Чи погоджуєтеся ви з висновками, зробленими в ньому? Аргументуйте свою думку.

«Думи мої, думи мої / Ви мої єдині...» — вірш Тараса Шевченка 1847 року, що алюзійно перегукується з програмною елегією «Думи мої, думи мої, / Лихо мені з вами!» 1840 р., якою поет відкрив свою першу збірку «Кобзар» (1840). Поезія «Думи мої, думи мої...» декларує творче кредо поета періоду заслання: думи про батьківщину, її уярмлений народ найтісніше переплітатимуться з думами про життя «убогих киргизів». За тодішньою традицією, Шевченко називає киргизами казахів та інші народи, що проживали на території, «прилінійній» до Російської імперії.

Практикум

14 А Прочитайте в **Хрестоматії** фрагмент енциклопедичної статті Валерії Смілянської про твір «Думи мої, думи мої...». Проаналізуйте послідовність подання інформації в тексті, а також про спосіб інтерпретації поезії. Опрацьовуючи матеріал, міркуйте над тим, як він може допомогти вам підготуватися до виразного читання / декламування цієї поезії Тараса Шевченка.

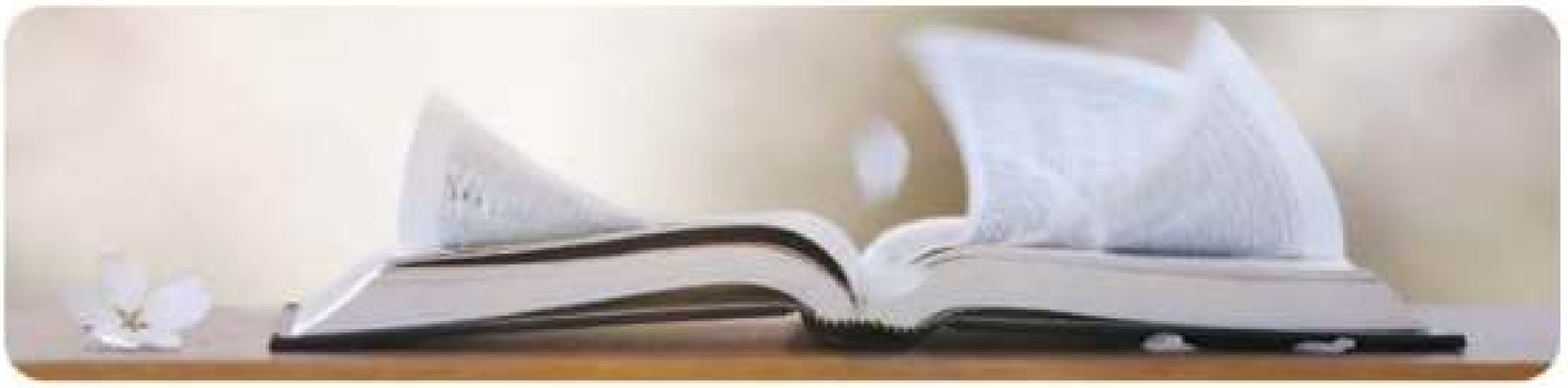

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

14 **Б** Валерія Смілянська у статті означає жанр поезії «Думи мої, думи мої...» як **«ліричний вірш»**, **«лірична мініатюра-рефлексія»**, що «перегукується з програмовою **елегією**», однак так і не називає цей твір медитацією, попри те, що чимало дослідників і дослідниць кваліфікують цей твір саме так. Перечитайте ще раз поезію і, спираючись на наведене нижче визначення, а також на розуміння вами поняття «медитація», надайте аргументи на підтвердження позиції, що «Думи мої, думи мої...» — це саме медитація.

Медитація (лат. meditatio — роздум) — жанр ліричної поезії, у якому автор розмірковує над проблемами буття, здебільшого схиляючись до філософських узагальнень. Їй найбільш властива така форма виявлення авторської свідомості, як суб'єктивований ліричний герой.

14 **В** Перегляньте статтю «Медитативна лірика» в «Енциклопедії Сучасної України». Знайдіть докази того, що медитативність є особливою рисою, притаманною поезії Тараса Шевченка.

«Енциклопедія Сучасної України» (англ. The Encyclopedia of Modern Ukraine) — багатотомне науково-енциклопедичне видання Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Це сучасна національна енциклопедія українського народу (призначена для всього народу, у її підготовці беруть участь тисячі експертів), яка є найбільшою за кількістю томів: від 2001 р. надруковано 24 томи на літери «А»–«О»; подальша робота триває. Має онлайн-версію: від 2014 року. Станом на 2024 р. сайт містить 74 945 статей.

14 **Г** Підготуйтеся читати поезію «Думи мої, думи мої...» вголос, урахувавши її медитативний характер.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творча студія

15 **А** Слово «медитація», крім термінологічного значення, яке ви попередньо розглянули, має й інші словникові значення. Запропонуйте тлумачення цієї лексеми, звірте своє визначення з тим, яке пропонує тлумачний словник.

15 **Б** Ознайомтеся на порталі «**Ти як?**» з тематичним розділом «Медитація: що це таке і як це мені може допомогти». Обговоріть з рідними, друзями, як рекомендації, надані на вебсайті, можуть бути корисними для повсякдення.

15 **В** Уявіть, що вам трапилося перетнутися з Тарасом Шевченком у той складний період його життя, коли він був на засланні, і ви запитали в нього: «Ти як, друже?». Поміркуйте, що б він міг вам відповісти й що б ви могли йому порадити, зважаючи на інформацію з тематичного розділу про медитацію, із яким ви ознайомилися.

Дискусійний майданчик

16 **А** Перечитайте вилучені з тексту поезії «Думи мої, думи мої...» словосполучення, визначивши в них головне й залежне слово. Для цього варто поставити питання від головного до залежного слова. Які саме питання ви ставили? Це питання якої частини мови? Чи можна стверджувати, що визначення частиномовної належності виділених у словосполученнях форм є мовознавчою проблемою? Чому ви так уважаєте?

Не кидайте (де? як?) **при годині**, прилітайте **із-за Дніпра**, **у степ** погуляти, (живуть) **на волі**, прилітайте ... **речами**, привітаю ... **як діток**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

16 **Б** Об'єднайтеся у дві групи. Кожна з груп має знайти аргументи, які можна навести на доказ однієї з позицій:

1) виділені форми є звичайними іменникам з прийменниками, які не варто відносити до прислівників;
2) виділені форми є прийменниково-іменниковими конструкціями прислівникового типу, тобто конструкціями, які за своєю функцією є прислівниками.

Наукова лабораторія

17 **А** Розгляньте таблицю, розподіліть між собою рядки й прокоментуйте по одному з них, пояснюючи специфіку кожного зі способів словотворення прислівників.

Спосіб словотворення	Особливість	Приклад
Префіксальний	здебільшого від інших прислівників	відтепер, безрадісно, ніяк, абикуди
Суфіксальний	здебільшого від прикметників, а також від числівників та дієслів	високо, гаряче, пішки, двічі, тричі, ридма, повзком
Префіксально-суфіксальний	від прикметників, займенників, числівників, дієслів	замолоду, потихеньку, по-нашому, удвох, натроє, навпомацки
Постфіксальний	від інших прислівників за допомогою постфіксів-часток **-будь**, **-небудь**, **-сь**	звідки-будь, коли-небудь, десь
Основоскладання або словоскладання	від словосполучень, інколи з додаванням префіксів, суфіксів	праворуч, босоніж, нашвидкоруч, горілиць, утридорога, чимдуж
Повторення слів (редублікація)	від тих самих або близьких за значенням слів	ледь-ледь, багато-пребагато, хоч-не-хоч, віч-на-віч
Морфолого-синтаксичний (перехід у прислівники слів інших частин мови)	від іменників, дієслів	боком, сичем, галопом, прискоком, лежачи

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

У системі прислівників поширені різні **способи творення**, а саме: **морфологічний** (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, постфіксальний), **лексико-синтаксичний** (складання, складання з суфіксацією, складання з додаванням префіксів і суфіксів, повторення слів), **морфолого-синтаксичний** (перехід слів інших частин мови у прислівники). Оскільки прислівник — незмінювана форма, то при морфолого-синтаксичному способі творення будь-які прикінцеві елементи, які були закінченнями у вихідному слові, набувають статусу суфіксів. Таким чином, у прислівника величезне розмаїття суфіксів: біг-ом (іменник, закінчення **-ом**) / бігом (прислівник, суфікс **-ом**).

17 Б Читаючи по черзі наведені нижче прислівники, спробуйте дати їм визначення. Значення нових для вас слів звіряйте за тлумачним словником і записуйте відповідні форми у стовпчик.

Власноруч, вусібіч, годі, голіруч, голічерва, горілиць, довкіл, долілиць, доста, заввишки, завглибшки, завдовшки, завидна, завтовшки, завширшки, залюбки, замолоду, засвітла, здебільшого, змалку, знестямки, знічев'я, зоднобіч, зопалу, зусібіч, мимохіть, михохідь, мимоволі, навдивовижу, навзаводи, навзаплюшки, навзнак, навіч, навмання, навпереймки, навсепоказ, назирцем, нанівець, напоготові, напохваті, напрочуд, наразі, насампочаток, насилу, насамкінець, насилу, натще, натщесерце, нахильцем, начисто, невтямки, непереливки, несамохіть, обіруч, обмаль, передусім, підбігцем, поготів, подумки, поїдом, попасом, попервах, попідтинню, попліч, поспіль, потай, похапцем, по-наськи, прожогом, самотужки, спогорда, спозарання, спроквола, спросоння, сторчака, теперечки, торік, убагатократ, укотре, упереваж, урізнобіч, урозтіч, учергове, цугом, цьогоріч, шкереберть, щодосвіта, щозмога.

17 В Визначте спосіб словотворення тих слів, які вам довелося записати. Спробуйте утворити «власні» прислівники за подібною словотвірною моделлю. Зробіть розбір трьох складних прислівників за будовою.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Польове дослідження

18 **А** Хоча Тараса Шевченка й уважають зачинателем, батьком української літературної мови, однак у його поезіях трапляється чимало діалектної лексики або загальновживаних слів зі специфічними діалектними ознаками. Є такі слова й серед прислівників, як-от: нігде, теперечки, тойді, швидче, щоніч, щодень тощо. Поспостерігайте за власним мовленням і мовленням вашого оточення, фіксуючи можливі регіональні особливості прислівників на зразок: тута, тамечки.

18 **Б** Поділіться результатами своїх спостережень. Обговоріть, чи важливо зберігати такі регіональні риси прислівників. Наведіть аргументи на користь своєї позиції.

Практикум

19 **А** Створіть і запишіть речення з наведеними словами, знімаючи скісну риску, де треба. Порівняйте запис слів, що містили скісну риску. Обґрунтуйте свій спосіб їх написання.

Самотньо, самітно, на/одинці, на/самоті, сам/на/сам, самотою, сам/самотою, один/однісінький, одиноко.

19 **Б** Визначте, яким способом утворено ті слова, які ви написали одним словом. Поясніть свою думку, називаючи твірне слово, спосіб творення й засіб творення похідного.

Польове дослідження

20 **А** Звернувшись до «Порталу Шевченка», здійсніть заочну подорож (3D-тур) місцями, де поету довелося провести останні сім років свого 10-тирічного заслання, яке почалося 1847 р. Перш ніж розпочати «подорож», ознайомтеся з описом до цього 3D-туру. Опишіть свої враження від побачених місць, зважаючи на те, що в часи Шевченка дерев, які ви побачите під час туру, там не було. У своїй рефлексії використовуйте якомога більше прислівників.

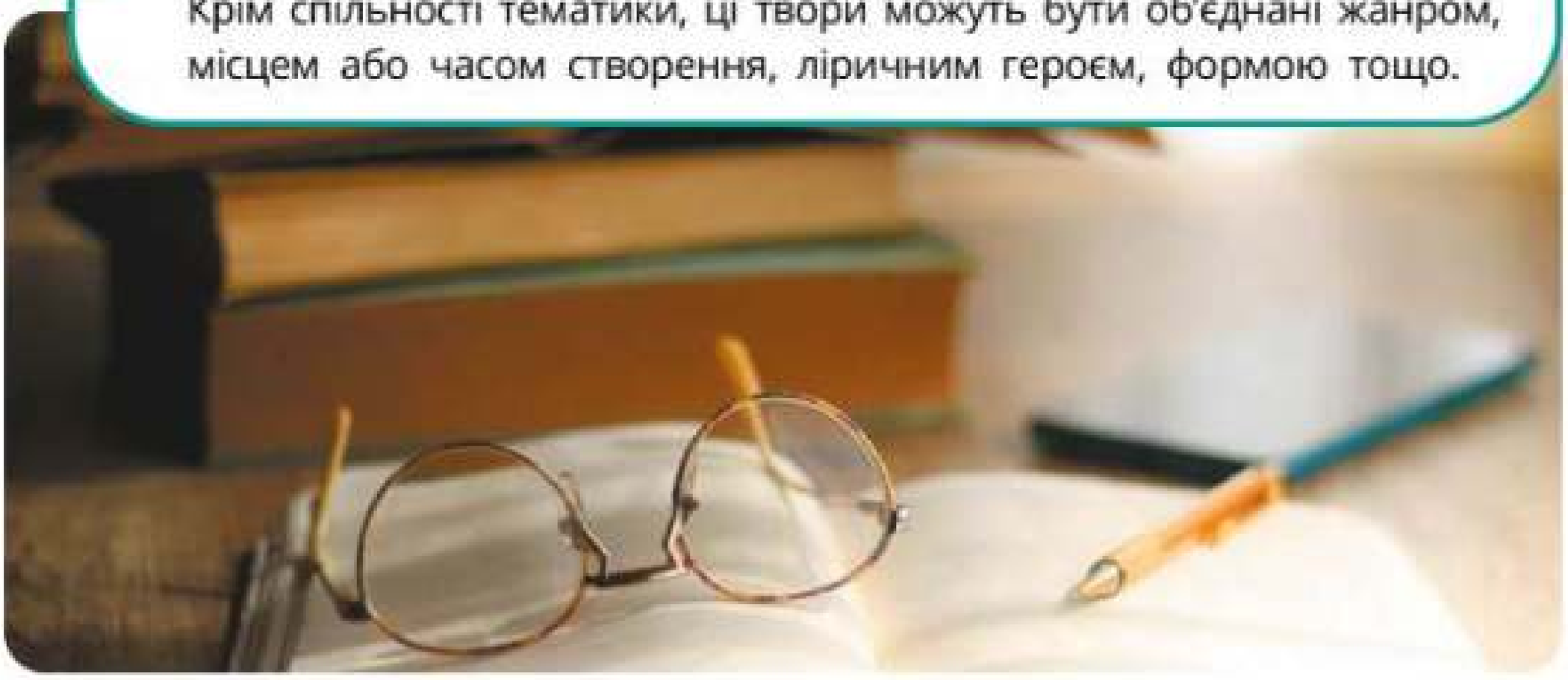
Проєкт підручника видавництва "Ранок"

20 Б Проведіть опитування в класі з одним питанням: «**Якби ви знали, що вам через ваше покликання доведеться покинути свій рідний зелений край і жити з примусу невизначену кількість років у пустельних диких землях, ви б зреклися свого покликання?**». Обговоріть результати. Що вони говорять про вас? А що нам говорить про Шевченка той факт, що він пішов за долею, пішов за покликанням?

Форум читачів і глядачів

21 Прочитайте інформацію в інтерактивному електронному додатку до підручника й виконайте завдання.

Цикл віршів — низка літературних творів на спільну або близьку тематику, створений одним автором або однією групою авторів. Крім спільності тематики, ці твори можуть бути об'єднані жанром, місцем або часом створення, ліричним героєм, формою тощо.

Практикум

22 Прочитайте в **Хрестоматії** ще одну програмну поезію Т. Шевченка «Мені однаково, чи буду», яка є 3-ім текстом у циклі «В казематі». Читаючи її, тримайте в пам'яті таке: по-перше, це твір, написаний ніби між двома «думами», двома етапами життя, які розглядали попередньо; по-друге, 33-річний Тарас ще не знає, що на нього чекає, він може тільки передбачати майбутнє. Поділіться своїми первинними враженнями від тексту.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

«Думи мої, думи мої, / Лихо мені...» (1840)	«Мені однаково, чи буду» (1847)	«Думи мої, думи мої, / Ви мої єдині» (1847 / 1848)
Т. Шевченкові 27 р. Він на свободі, лише нещодавно його викупили з кріпацтва; навчається в Художній академії в Петербурзі. Ідучи за покликанням, схиляється бути поетом, а не художником	**Т. Шевченкові 33 р.** Він перебуває в казематі в Петребурзі за звинуваченням щодо участі в Кирило-Мефодіївському товаристві. Він пішов за покликом серця, він — поет	**Т. Шевченкові 33 р.** Його засуджено й заслано в чужі, дикі степи із категоричною забороною від самого царя Миколи І писати й малювати. Він поет, він художник, якому не можна ані писати, ані малювати

Дискусійний майданчик

23 У різних джерелах поезію «Мені однаково, чи буду» класифікують по-різному, тому потрібна ваша фахова думка з приводу цього. Об'єднайтеся у дві групи, кожна з яких має знайти аргументи на користь однієї з позицій за такими суперечливими питанням:

1. Це філософська лірика. Це громадянська лірика.

2. Це вірш. Це елегія. Це медитація.

Представте свої міркування іншим, обґрунтовуючи кожну позицію у вашій аргументації.

Наукова лабораторія

24 A Перегляньте ще раз текст енциклопедичної статті Валерії Смілянської про медитацію «Думи мої, думи мої...», щоб освіжити уявлення про структуру такого жанру, як енциклопедична стаття, а також про особливості аналізу поезій Шевченка в «Шевченківській енциклопедії».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

24 **Б** Створіть за подобою статті Валерії Смілянської власну статтю «**Мені однаково, чи буду...**». Для цього об'єднайтеся в кілька груп, кожна з яких буде працювати над своєю частиною спільного тексту, зосередившись на одному (або кількох) з питань.

Практикум

25 **А** Проаналізуйте створену вами енциклопедичну статтю з погляду використання в ній дієприслівників і прислівників. Наскільки часто в тексті трапляються ці форми, яка їхня функція? Зробіть висновок про специфіку жанру наукової енциклопедичної статті.

25 **Б** Зверніться до «Шевченківської енциклопедії» і порівняйте вашу версію статті «Мені однаково, чи буду» з оригінальною статтею Наталі Слухай в томі 4, с. 169–172. Оцініть свою роботу, визначте, які частини вам не вдалися, над якими темами, пов'язаними з аналізом поетичного твору, варто ще попрацювати.

Польове дослідження

26 **А** Вам, можливо, уже траплялася новина, що за допомогою сучасних нейромереж удалося «оживити» голос Тараса Шевченка, однак усе ж перегляньте відео «Голос Тараса Шевченка відтворили за допомогою нейромережі». Переглядаючи сюжет, особливо дослухайтеся до згенерованого нейромережею голосу поета (початок і кінець відео). Обговоріть, який тембр, темп, тон цього голосу. Поміркуйте, можливо, ви впізнаєте якісь говіркові (діалектні) риси мовлення, які подібні до того, як говорять саме у вас у регіоні, місті, селищі чи селі.

26 **Б** Прослухайте тепер в інтерактивному електронному додатку звучання поезії «Мені однаково, чи буду» у виконанні чотирьох знаних артистів: Віктора Добровольського, Петра Панчука, Анатолія Паламаренка та Богдана Ступки. Хто з читців, на вашу думку, найбільш подібно моделює голос Тараса Шевченка?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

26 **В** Проведіть голосування для визначення того, кому з читців, на вашу думку, вдалося найкраще прочитати поезію Тараса Шевченка, зважаючи на її смисли — прямі й приховані, медитативність, ритмомелодику, тональність (настроєвість) тощо.

26 **Г** Людина має й сама вміти робити те, за що оцінює інших. Запишіть власні аудіо- чи відеочитання поезії «Мені однаково, чи буду». Розмістіть їх на онлайновій дошці. За бажанням, оцініть декламаторські вміння одне одного, пропонуючи, за потреби, способи їх покращення.

Дискусійний майданчик

27 **А** Тараса Шевченка називають Кобзарем, батьком, творцем нації, творцем української мови, а ще — пророком, який передбачав майбутнє, зазираючи за завісу часу. Таке сприйняття формував частково ще сам поет за життя, а пізніше — його читачі й читачки, політики й політикині. У своїй поезії далекого 1847 р., мов передчуваючи майбутнє, Шевченко віщо написав:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.

Поміркуйте про наше сьогодення, пригадайте, що вам відомо про події після проголошення нашою країною незалежності 1991 р. На основі своїх знань і розуміння недалекої історії й поточного життя зробіть припущення, кого Тарас Шевченко міг би сьогодні як пророк назвати «злими людьми», які приспали Україну, лукаві, і в огні її, окрадену, збудили.

27 **Б** Прочитайте фрагмент, написаний 1910 року Микитою Шаповалом — «людиною великої ініціативи», який належав до того покоління, яке то не приймало визнаних майстрів, то вибухало ліричним шалом, то піддавало все сумніву. Чи погоджуєтеся ви з думками, висловленими на початку XIX століття? Наведіть аргументи на підтвердження своїх думок.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Творча студія

28 А Пригадайте елегію Овідія, відому під назвою «Життя поета» зі «Скороботних елегій». Поміркуйте, якою могла б бути елегія «Життя поета», якби її гекзаметром / пентаметром написав Тарас Шевченко. Спробуйте створити такий текст або його якусь частину, скориставшись як початками (за бажанням) запропонованими нижче фразами.

Довге життя проживши, я назад озираючись у часі,...
Народившись у..., я...
Бувши юним, я...
Зрання писати почавши...

28 Б Виголосіть свою елегію, промовляючи її ритмізовано й урочисто, як і личить високій філософсько-ліричній поезії. Оцініть власні спроби в давньоримському віршуванні.

Дискусійний майданчик

29 А Розгляньте дві картини на стор. 104, написані приблизно в один час. Перша належить Кирилові Устияновичу, який фактично заклав основи Шевченкіани на західноукраїнських землях, а інша — Іванові Крамському, який одним із перших (поряд із І. Рєпіним) намалював портрет Тараса Шевченка. Як зауважує Олександр Гриценко в дослідженні «Духовний батько нації (Тарас Шевченко)», К. Устиянович намалював велике полотно «Шевченко на засланні», композиція якого фактично повторює композицію хрестоматійного «Христа в пустелі» Крамського. Водночас дослідник наголошує, що невідомо, чи знайомий був галичанин Устиянович із творчістю Крамського, але Євангелію він точно знав.

Поміркуйте на підставі уважного розгляду цих полотен, чи український художник дійсно міг взорувати на картину Крамського, а чи ж ці два митці, створюючи свої картини, просто міркували подібним чином, дивилися внутрішнім зором на своїх героїв подібно, з подібними, можливо, почуттями.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

«Шевченко на засланні» (1860-70-ті), Корнило Устиянович (1839–1903), розмір 76 × 52 см

«Христос у пустелі» (1872), Іван Крамський (1837–1887), розмір 180 × 210 см

29 Б Ознайомтеся в **Хрестоматії** з фрагментами наукової статті Олександра Федорука «Картина Устияновича «Шевченко на засланні» — провісник Шевченкіани в західноукраїнському малярстві». Чи підтверджують спостереження мистецтвознавця ваші висновки, до яких ви дійшли, виконуючи попереднє завдання? Обговоріть особливості стилю цієї картини, розташування образів на ній, колористики, які ви зауважили, ознайомлюючись із статтею Олександра Федорука. Власне, спробуйте своїми словами дати відповідь на питання: «Як цю картину створено? Завдяки чому вона має таку силу впливу на глядачів?».

Творча студія

30 Зрозумівши образ Тараса Шевченка, створений Кирилом Устияновичем, уявіть, що геніальний поет має змогу поспілкуватися з Ісусом Христом. Пригадайте або поцікавтеся життям Христа, зокрема, періодом його перебування в пустелі, де його спокушав диявол (саме ця біблійна історія лягла в основу картини Крамського). Візьміть до уваги, що вікова різниця між Шевченком, якого в 33 роки запроторили в пустелю на заслання, і Христом невелика. Про що могла б бути ця розмова? Якою могла б бути ця розмова, зважаючи на слова поета-пророка в одній зі своїх поезій:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!
(«Сон (Гори мої високії...)»

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

31 **А** Об'єднайтеся в 9 груп або в меншу кількість для роботи з таблицею, наведеною в інтерактивному електронному додатку до підручника. Розподіліть форми слів, словосполучення, вилучені в межах абзаців тексту Олександра Федорука, за рядками таблиці. Зверніть увагу, що в окремих випадках до вибраних форм у дужках додано слова, які вжиті з ними в контексті.

1) з року в рік, отож, наскрізно
2) сьогодні, з одного боку, скрізь, а з іншого (боку), щиро, так
3) наразі, до початку (1870-х), очевидно, відштовхуючись
4) посилаючись, переконливо
5) поступово, конкретизуючи, глибоко, зимуючи
6) звичайно, далеко, раніше
7) органічно, конче, по різних (землях)
8) природно, саме, на тлі, з відразою, в першу чергу, всупереч забороні, наперекір волі, двічі, по йому, бридко

Решту форм знайдете в інтерактивному електронному додатку.

Частиномовна належність	Приклади з тексту Олександра Федорука	Примітки, міркування, запитання
Прислівник: пишемо разом		
Прислівник: з дефісом		
Прислівник: пишемо окремо		
Дієприслівник		
Іменник		
Прийменник/-и з іменником/-ами (які не дуже схожі на прислівники)		
Прийменниково-іменникові сполуки прислівникового типу (подібні до прислівників)		
Прийменник з прикметником (і з іменником)		
Прийменник з числівником (і з іменником)		

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

31 **Б** Обговоріть заповнені вами рядки таблиці між групами. У третій колонці зазначте проблемні випадки.

31 **В** Повправляйтеся в правописі прислівників (написання прислівників через дефіс і разом; написання прислівникових сполук), використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Наукова лабораторія

32 **А** Опрацюйте § 41 «Прислівники» в уже добре відомій вам книжці «Український правопис». За бажанням, можете також звернутися до **Довідника**. Обговоріть складні для розуміння місця цього параграфа.

32 **Б** Працюючи із заповненою за підсумками виконання попереднього завдання таблицею, поясніть найбільш складні для вас випадки написання прислівників. Обговоріть, чому ці труднощі виникають, і запропонуйте «лайвгаки», які допоможуть правильно писати якщо не всі, то майже всі прислівники.

Правопис прислівників належить до складних орфографічних тем, оскільки більшість прислівників є похідними від інших частин мови і часто є омоформами до них (як-от: **по перше число** / **по-перше**), тобто у вимові часто звучать однаково. Щоб розрізняти прислівники й форми інших частин мови на письмі, прислівники зазвичай пишуть інакше, ніж вихідні форми, наприклад, разом або з дефісом. Тобто багато прислівників пишуть за **смисловим** (**диференційним**) **принципом правопису**.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Дискусійний майданчик

33 Упродовж попередніх уроків ви взаємодіяли з кількома онлайновими ресурсами, зокрема із вебсайтами «Портал Шевченка», «Ти як?», «Енциклопедія Сучасної України», а також із кількома джерелами, які є і в друкованому, і в паперовому вигляді, як-от «Шевченківська енциклопедія». Наведіть щонайменше два докази того, що джерела, з якими ви працювали, є підставою вважати надійними й достовірними джерелами.

Практикум

34 **А** Працюючи в групах, створіть вербальну (словесну) карту «Як треба жити українству, щоб...». Вона може містити лише прислівники або дієприслівники. Серед використаних прислівників обов'язково мають бути слова, які пишемо по-різному — разом, окремо, з дефісом. Представте свій творчий продукт іншим, порівняйте свої карти.

34 **Б** Поміняйтеся картами між групами й прокоментуйте грамотність написання прислівників та дієприслівників. Потім кожен / кожна має прокоментувати правило, відповідно до якого написано те чи те слово.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.7

rnk.com.ua/108390
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.7.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Ситуативні засоби створення підтексту, зокрема факти, події, раніше згадані	Фальсифікація	Літери **И, І** в кінці прислівників. Літери **Н, НН** у прислівниках	Партитура	Диптих. Сенкан

Форум читачів і глядачів

1 А Прочитайте в **Хрестоматії** вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Обговоріть у парі наведені нижче питання, що стосуються твору. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників і однокласниць їхні відповіді.

Михайло Петренко

- Яка тема вірша?
- У чому полягає основна думка поезії?
- Яка ідея вірша?
- Хто ліричний герой вірша? Що ми дізнаємось про нього з поезії?
- За яких обставин ліричний герой звертається до неба?
- Як герой характеризує власну долю?
- Чому, на ваш погляд, світ для героя є нестерпним? Про що це свідчить?
- Чим викликано те, що хлопець нудиться світом?
- Як, на вашу думку, сам М. Петренко ставиться до «хлопцюги приблудного»?
- Що у творі символізує птах — чи то сокіл, чи орел?
- Чому життя на небі герой вважає кращим, ніж на землі?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

1 Б Прослухайте в інтерактивному електронному додатку вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо...» у виконанні Вікторії Сергієнко та пісню на вірші у виконанні Анатолія Солов'яненка або Дмитра Гнатюка. Письмово поділіться враженнями від прочитання та прослуховування вірша, а також від прослуховування пісні. Чим відрізняються ваші враження? Яке сприйняття справляє сильніше враження — читання чи прослуховування, прослуховування поезії чи пісні? Чому?

Ей Кравчук

Анатолій Солов'яненко

Дмитро Гнатюк

Дискусійний майданчик

2 Прослухайте в інтерактивному електронному додатку пісню на вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо...» у сучасній інтерпретації Ей Кравчука. Чи подобається вам така версія? А чи сподобалось би таке виконання авторові вірша? Чому? Аргументуйте відповідь.

Форум читачів і глядачів

3 Доведіть, що вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо...» можна віднести до філософської поезії. Які філософські проблеми порушує автор? Чим пояснити популярність твору М. Петренка?

Практикум

4 А Випишіть із вірша Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо...» художні засоби й заповніть таблицю.

Художні засоби	Цитати

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

4 **Б** Побудуйте схему римування вірша. Визначте віршовий розмір і тип римування.

Польове дослідження

5 Прочитайте в **Хрестоматії** три версії вірша Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо...»: текст рукопису 1848 року, текст видання 1876 року й сучасного видання. Порівняйте тексти та знайдіть відмінності у змісті. Як ви думаєте, чим зумовлене таке редагування тексту? Який варіант вам видається доречнішим? Знайдіть відмінності у правописі. Чим вони зумовлені?

Дискусійний майданчик

6 Прочитайте допис «Неправда з "Правди"». Чи був у редакторів львівського часопису зловмисний намір, коли вони приписали авторство твору іншій людини? Чому, на вашу думку, вони так учинили?

Неправда з «Правди»

У лютому 1876 року львівський часопис «Правда» опублікував три вірші в рубриці «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка». Серед них був твір, що починався із рядків: «Дивлюсь я на небо — та й думку гадаю: / Чому я не сокіл, чому не літаю? / Чому мені, Боже, ти крила не дав? / Я б землю покинув і в небо злітав».

Через одинадцять років український літератор Олександр Кониський, автор першої ґрунтовної біографії Шевченка, спростував авторство відомого поета. Він припустив, що редакція надрукувала вірш із Тарасового нотатника. А справжній автор був іншим.

«Доводилося мені чувати, що в таку помилку завів власноручний Тарасів альбом. У тому альбомі власною рукою поета були написані вірші: "Дивлюсь на небо" і "Гарно твоя кобза грає"», — писав Кониський у статті для журналу «Зоря». Він наголошував, що «Тарас любив переписувати в свій альбом вірші, які йому подобалися». Правдивого автора Кониський знайшов, зазирнувши в «Южный русскій зборникъ», що видав Амвросій Метлинський у Харкові 1848 року, де поміж «думами та співами» Михайла Петренка був надрукований той самий вірш.

(Джерело: Local History)

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Навмисне чи ненавмисне викривлення інформації може призвести до негативних наслідків. Необхідно ретельно перевіряти достовірність інформації, навіть якщо вона виглядає вартою довіри. Неуважність до фактів або свідоме бажання ввести в оману може бути визнане **фальсифікацією**.

Практикум

7 Заповніть таблицю, записавши наведені прислівники, які закінчуються на **-и** або **-і**, у відповідну колонку.

Мовчк..., уноч..., втрич..., навпомацк..., по-дівоч..., назавжд..., навік..., усередин..., навесн..., завжд..., верх..., по-турецьк..., наодинц..., невтямк.., дибк..., укуп..., опівноч..., пішк..., безвіст..., мовчк..., насторож..., укуп..., по-лисяч..., інкол...

и	і

Пишеться И	Пишеться І
У прислівниках після г, к, х: навкруги, верхи, трохи, тільки, по-молодецьки, по-чеськи.	У прислівниках після букв, що позначають м'які і пом'якшені приголосні звуки: нарешті, насправді, наразі, мимоволі.
Після ч, ж у прислівниках типу по-вовчи та у віддієприслівникових прислівниках із суфіксами -ачи (-ячи): лежачи, стоячи.	Після ч, ж у кінці прислівників пишеться -і в усіх інших випадках, зокрема в прислівниках двічі, тричі, вночі, опівночі, позаочі, насторожі.

Творча студія

8 Прочитайте допис «У космосі й на Карачуні». Назвіть пропущені букви. Об'єднайтесь у групи й запропонуйте свій спосіб ушанування української пісні. Напишіть анонс до своєї події.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

У космосі й на Карачуні

Найвідоміше виконання пісні пов'язане з українським космонавтом Павлом Поповичем. 12 серпня 1962 року Попович вирушив у триденний політ у космос на борту корабля «Восток-4». Льотчик з Узина **трич...** виходив на зв'язок із Землею й під час одного з сеансів затягнув «Дивлюсь я на небо».

2017 року в Україні відзначали 200-ліття від дня народження Михайла Петренка і 55-ту річницю виконання пісні в космосі. У жовтні того ж року на горі Карачун поблизу Слов'янська **нарешт...** відкрили пам'ятник українській пісні, на якому було викарбувано два перші рядки думки. Праправнук Олександр Петренко та редактор газети «Культура і життя» Євген Букет видали «книгу одного вірша» — збірку перекладів «Дивлюсь я на небо» різними мовами. Тоді ж виникла ідея 12 серпня відзначати День української пісні. Однак задумка не втілилася в життя.

Мрія Петренка про небо частково втілилася вже у XXI столітті. Проти ночі 25 серпня 2009 року вчені Андрушівської обсерваторії відкрили астероїд. Згодом його назвали Mykhailopetrenko.

(Джерело: Local History)

Форум читачів і глядачів

Ліна Костенко

9 **А** Прочитайте в **Хрестоматії** вірш Ліни Костенко «Крига на Одрі» з поеми «Чайка на крижині». Обговоріть у парі наведені нижче питання, що стосуються твору. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

- Яка тема, ідея та основна думка поезії «Крига на Одрі»?
- Якою була зима у вірші? Чому авторка описує її саме так? Який настрій намагається передати поетеса таким описом?
- Які описані зміни, що відбулися на Одрі?
- Хто є ліричною героїнею вірша «Крига на Одрі»?
- Чому героїня звернула увагу на самотню чайку? Чи можемо ми вгадати, що відчуває героїня? Що її турбує? Чому?
- Як поводить себе самотня чайка?
- Що є спільного та відмінного між птахом і героїнею твору?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

9 Б Прочитайте в **Хрестоматії** вірш Ліни Костенко «Крила» з поеми «Чайка на крижині». Обговоріть у парі наведені питання, що стосуються твору. Визначте ті, на які було складно відповісти. З'ясуйте в інших однокласників та однокласниць їхні відповіді.

- Яка тема та ідея вірша?
- Яку думку намагається донести авторка до читача / читачки у вірші «Крила»?
- До якого жанру належить поезія?
- Які філософські проблеми порушує авторка?
- Який у поезії віршовий розмір і тип римування?
- Які асоціації з крилами виникають у поетеси? Доповніть її асоціативний ряд власними асоціаціями.
- Як зрозуміти символічне значення образу «людських крил»?
- Які риси людини поетеса цінує найбільше, судячи з цього вірша? Наведіть відповідні цитати.
- Що означає «мати крила за плечима»? Чим людські крила відрізняються від пташиних?
- Чому вірші «Крига на Одрі» та «Крила» називають диптихом?

Диптих — два твори мистецтва, пов'язані одним задумом, темою та ідеєю.

Польове дослідження

10 А Прослухайте в інтерактивному електронному додатку вірші диптиху Ліни Костенко: «Крига на Одрі» (подано під назвою «Чайка на крижині») у виконанні Оксани Маланчук або на каналі «Аудіо Бука» та «Крила» у виконанні Богдана Ступки або Андрія Луценка. Письмово поділіться враженнями від прочитання та прослуховування віршів. Чим відрізняються ваші враження? Яке сприйняття справляє сильніше враження — читання чи прослуховування? Чому? Чиє виконання вам найбільше сподобалось? Чому?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

10 Б Чому, на вашу думку, вірш «Крига на Одрі» подається на сайті YouTube і багатьох інших під назвою «Чайка на крижині»? Чи правильно це, на вашу думку? Обґрунтуйте відповідь.

Дискусійний майданчик

11 Мати крила для людини — обов'язок, бажання чи необхідність? Чи може людина не мати крил? Яким є життя таких людей? Чи краще їм живеться порівняно з тими, хто має крила? Або гірше? Обґрунтуйте свою думку цитатами з тексту.

12 Прочитайте виразно вірші «Крига на Одрі» або «Крила» на вибір. На етапі підготовки складіть партитуру тексту. Пригадайте, що таке партитура.

Партитура (італійське partitura — розподіл) — це графічне розмічання тексту, який треба усно виголошувати за допомогою системи позначок (знаків), що підказують, які слова чи частини тексту варто виділити голосом, де зробити паузу чи уповільнити мовлення тощо. Партитура особливо важлива для декламатора, адже допомагає зафіксувати потрібне в тексті, щоб потім це легко **відтренувати**, **відрепетирувати** до часу виступу.

Дискусійний майданчик

13 Прослухайте в інтерактивному електронному додатку вірш «Крила» у виконанні британської акторки та письменниці Емми Томпсон, яка прочитала його на підтримку України з нагоди 94-річчя Ліни Костенко. Поміркуйте, чому акторка обрала саме цей вірш для виконання на підтримку України під час війни. Чи змінюється сприйняття вірша іншою, зокрема англійською мовою?

Емма Томпсон

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Практикум

14 **А** Із наведених нижче рядків Ліни Костенко випишіть прикметники. Утворіть від них прислівники. Поясніть правопис **-Н-** і **-НН-**.

І нарешті по Одрі — темній, широкій —
На останній крижині самотня чайка пливе.
Ну, а що, як її підмиє вода весняна?
— Дивна людино! Я ж маю крила...
У кого — з вічного поривання.

Пишеться -Н-	Пишеться -НН-
У прислівниках, утворених від прикметників із -Н-: слухняНий — слухняНо, несподіваНий — несподіваНо.	У прислівниках, утворених від прикметників із -НН-: соННий — соННо, незбагненНний — незбагненНо.
У прислівниках, утворених від пасивних дієприкметників: полегшеНий — полегшеНо, здивований — здивованО.	У прислівниках зраННя, спросоННя, попідтиННю, навмаННя, попідвікоННю, востаННє.

14 **Б** Утворіть від поданих прикметників і дієприкметників прислівники, вставляючи пропущені **-Н-** і **-НН-**.

Андроге...ий, антигума..ий, аргументова...ий, багатогра...ий, безви...ий, бездога...ий, взаємопов'яза...ий, визна...ий, витрима...ий, вихова...ий, вишука...ий, відмі...ий, гости...ий, замрія...ий, злиде...ий, злободе...ий, зробле...ий, зумовле...ий, істи...ий, ці...ий, людя...ий, моното...ий, наляка...ий, натхне...ий, невизначе...ий, невпи...ий, несказа...ий, не сказа...ий, обмеже...ий, повсякде...ий, прихова...ий, прогнозова...ий, секрет...ий, слухня...ий, скороче...ий, спотворе...ий, таєм...ий, упорядкова...ий, фіксова...ий.

14 **В** Повправляйтесь у правописі, зокрема в написанні літер **-И-**, **-І-** в кінці прислівників та **-Н-** і **-НН-** у словах різних частин мови, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Польове дослідження

15 Що символізують крила у світовій та українській культурній традиції? Розподіліться на команди та підготуйте презентацію щодо реалізації образу крил у легендах та міфах різних культур.

Практикум

16 Випишіть із віршів Ліни Костенко художні засоби, заповніть таблицю.

Твір	Художні засоби	Цитати

Форум читачів і глядачів

17 Прочитайте «Історію написання вірша "Крила"». Який підтекст закладено у вірші, зважаючи на передісторію його написання?

Історія написання вірша «Крила»

Ліна Костенко написала цей вірш 1958 року, перебуваючи в Польщі, у порту міста Щецін. На створення твору поетесу надихнули особисті переживання. У той час Ліна Костенко вагалася, чи переїжджати їй до Польщі разом із коханим Єжи Пахльовським, чи залишитися в Україні. Після тривалих вагань поетеса вирішила повернутися додому й відмовитися від кохання.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

18 А Пригадайте вже вивчений вірш Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Порівняйте його з поезіями Ліни Костенко. Що спільного й відмінного в темі, ідеї та образі крил є в цих поезіях? Заповніть таблицю.

	Спільне	Відмінне
Тема		
Ідея		
Основна думка		
Образ «крил»		
Ліричний герой		
Настрій		
Римування		
Підтекст		

18 Б Чи можна у відмінностях поезій побачити ознаки гендерних особливостей? Чи впливає стать авторів на способи вираження думок?

Творча студія

19 Створіть сенкан чи класичний вірш на тему «Творчість». Скористайтеся порадами поета.

Порада поета:
«Мисліть логічно й лаконічно!»

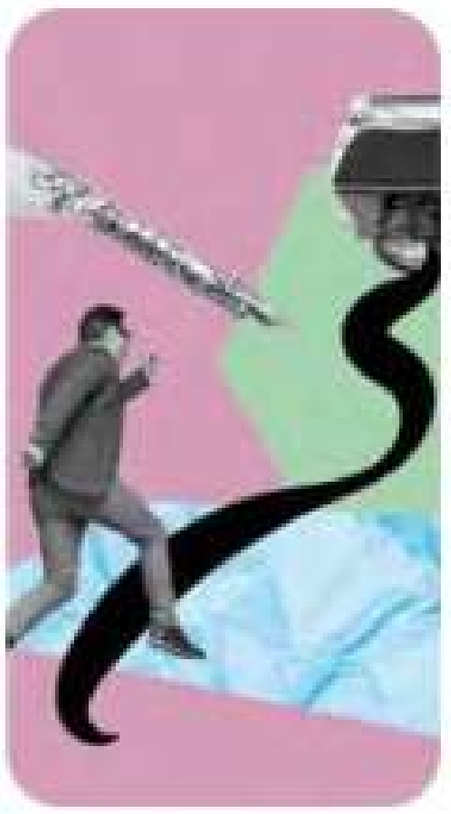
Сенкан — це вільний вірш без рими, який складається з п'яти рядків. Ця форма походить з Америки й виникла під впливом жанру японської поезії хоку.

1. У сенкані зазвичай 11–12 слів.
2. Перший рядок розкриває тему сенкану, описує певне поняття, про яке написаний вірш. Зазвичай це іменник, але іноді використовують і займенник.
3. У другому рядку потрібно дібрати два прикметники, які мають охарактеризувати слово (іменник чи займенник) із рядка 1.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

4. Третій рядок сенкана — це три дієслова. Вони вказують на те, що робить іменник (займенник) або на те, що з ним відбувається.
5. Четвертий рядок — це вислів, у якому розкривається ставлення автора вірша до іменника (займенника). Вислів зазвичай складається з чотирьох слів. Іноді може бути у формі звертання чи запитання.
6. У п'ятому рядку автор має висловити власні почуття щодо іменника (займенника). Це має бути одне або два слова.

У сенкані можуть бути прийменники, вигуки, частки, сполучники в будь-якому рядку.

1 — Казка...
2 — Цікава, весела.
3 — Захоплює, розважає, навчає.
4 — Хто в дитинстві не захоплювався нею!
5 — Мрія.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Модуль 2.8

rnk.com.ua/108391
Інтерактивний електронний додаток до Модуля 2.8.

ПОНЯТТЯ ТИЖНЯ

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Метафора як лексичний засіб створення підтексту	Кореневий гніздовий словник української мови. Незалежна премія «Жінки в мистецтві»	**НЕ** і **НІ** з прислівниками. Розрізнення прислівників та однозвучних частин мови	Передмова. Макетування. Верстка (верстання)	Аналіз поетичного твору

Форум читачів і глядачів

1 А В інтерактивному електронному додатку до підручника ознайомтеся з анотаціями про дві сучасні антології, видані в Україні. Пригадайте, що таке анотація та який зміст вона має містити. Доповніть (за потреби) анотації до антологій. Що спільного в цих виданнях і чим вони відмінні?

Якби вам довелося створити антологію поетичних творів, з чого б ви почали роботу над її впорядкуванням? Відповідь на питання почніть з дієприслівникового звороту.

1 Б Чи є серед цих антологій така, що вас зацікавила? Чим саме? Запишіть свої міркування. Якщо серед пропонованих антологій жодна не викликала інтересу, поясніть, яка саме поезія вам цікава. Якщо не цікавитися поезією взагалі, то поміркуйте, чому саме.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

1 В Прочитайте в **Хрестоматії** вірш Івана Малковича «З нічних молитов». У яку за тематикою антологію можна було б включити цей вірш: пейзажна лірика, громадянська лірика, філософська лірика, любовна лірика? Письмово обґрунтуйте свою думку.

Іван Малкович на церемонії нагородження «Коронація слова» (2013)

1 Г Обговоріть, чи є у вірші І. Малковича «З нічних молитов» прихований зміст. Для цього запишіть розуміння кожного рядка поезії своїми словами. Порівняйте з тим тлумаченням, яке надали однокласники й однокласниці.

З'ясуйте, які художні засоби використовує автор. На яких прихованих порівняннях автор створює метафори? Зробіть висновок, яку роль метафора відіграє у створенні підтексту. Наведіть аргументи.

Художні засоби	Цитати

2 А Визначте, до яких частин мови належать слова, використані Іваном Малковичем у вірші «З нічних молитов». Чи трапився в тексті хоч один прислівник? Поміркуйте, чому прикметників в ліричних творах зазвичай більше, ніж прислівників?

2 Б Прочитайте в **Хрестоматії** уривки статті Н. Г. Сидяченко про використання Тарасом Шевченком прислівників у своїх творах, знайдіть і занотуйте відповідь на такі запитання:

- Які прислівники найчастотніше представлені в творчості Тараса Шевченка?
- Чи є неповторювані прислівники?
- Чи є серед прислівників слова, утворені за допомогою префікса **не-**?
- У яких значеннях використано прислівники «тяжко», «тихо»?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

2 В Знайдіть у «Кореневому гніздовому словнику української мови» слова з коренем **-лук-** (див. с. 440). З'ясуйте, скільки існує гнізд з коренями-омонімами -лук-. Чи в усіх цих гніздах є прислівник? Чим ви можете це пояснити? Випишіть словотворчий ланцюжок слова «нелукаво». Поміркуйте, чи може цей словник бути корисним для вас як достовірне джерело інформації про граматику? Якщо так, то коли?

Кореневий гніздовий словник української мови, виданий у 2002 році, — це перший в українській філології морфемно-словотвірний словник, який унаочнює організацію в сучасному українському лексиконі слів з коренями-омонімами.

2 Г Перегляньте відеоурок Всеукраїнської школи онлайн «Написання **не**, **ні** з прислівниками» і перевірте, чи всі правила вам зрозумілі.

2 Г Повправляйтеся в розрізненні прислівників й однозвучних слів, а також у написанні **НЕ** і **НІ** з прислівниками, використовуючи вправи Мовного практикуму в інтерактивному електронному додатку до підручника.

Творча студія

3 Пригадайте етапи літературного проєкту (див. модуль 1.7., с. 110) і візьміть участь у проєкті, метою якого є створення збірника віршів — «Мала антологія української поезії XX–XXI століть». Почніть створювати «Щоденник проєкту», у якому поступово фіксуйте всі рішення, події, пов'язані з проєктом, за наведеним зразком (див. модуль 1.7., с. 113).

Підготовчий етап проєкту

4 Об'єднайтеся в групу для виконання проєкту, у якому передбачається таке:

- ознайомлення з сучасною українською поезією певного спрямування;
- вибір 6–8 творів для антології та їхній аналіз;
- створення коротких біографічних довідок про авторів обраних творів;
- написання анотації до антології та передмови з обґрунтуванням вибору творів;
- вибір дизайну книжки;
- верстка брошури та художнє оформлення;
- представлення антології читачам;
- рефлексія щодо виконаної роботи.

5 **А** Визначтеся з тематикою антології, яку плануєте створити:

пейзажна та любовна лірика	пейзажна та громадянська лірика
громадянська та філософська лірика	любовна та громадянська лірика
пейзажна та філософська лірика	любовна та філософська лірика

5 **Б** Ознайомтеся в **Хрестоматії** з поезією українських авторів XX–XXI століть обраної тематики. Здійсніть вибір 6–8 творів для вашої антології. У разі якщо ви знаєте вірші певного поета, які не включені до **Хрестоматії**, і хочете, щоб саме вони увійшли до вашого збірника, то використайте їх.

ЛІРИКА (пейзажна)

- Сосюра Володимир «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь».
- Костенко Ліна «Дощ полив...», «Послухаю цей дощ...», «Цей ліс живий...»
- Підпалий Володимир «...Бачиш: між трав зелених...», «Зимовий етюд».
- Голобородько Василь «З дитинства: дощ» («Я уплетений...»).
- Мойсієнко Анатолій «Жовтень жовті жолуді».
- Савка Мар'яна «Відлітайте, дерева», «Прощай, нетутешня пташко».

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ЛІРИКА (громадянська)

- Сосюра Володимир «Любіть Україну!».
- Симоненко Василь «Лебеді материнства».
- Голобородько Василь «Наша мова», «Теплі слова».
- Савка Мар'яна «Україна».
- Власова Таня «Ступаючи втомлено, але впевнено, твердо й ставно...».

Василь Голобородько

Володимир Сосюра

Володимир Івасюк

ЛІРИКА (любовна / інтимна)

- Сосюра Володимир «Так ніхто не кохав», «Васильки».
- Теліга Олена «Літо», «Розцвітають кущі ясмину...».
- Малишко Андрій «Пісня про рушник», «Чому, сказати, й сам не знаю...».
- Костенко Ліна «Світлий сонет», «Очима ти сказав мені: люблю...».
- Симоненко Василь «Ну скажи, хіба не фантастично...».
- Івасюк Володимир «Я піду в далекі гори», «Водограй».
- Лазуткін Дмитро «Між нами...», «Берези».
- Власова Тетяна «Темно так...».

ЛІРИКА (філософська)

- Костенко Ліна «Крила», «Чайка на крижині».
- Симоненко Василь «Ти знаєш, що ти — людина?», «Гей, нові Колумби й Магеллани».
- Кирпа Галина «Мій ангел такий маленький...», «Коли до вас темної ночі...».
- Герасим'юк Василь «Чоловічий танець».
- Малкович Іван «З янголом на плечі», «З нічних молитов».
- Павлюк Ігор «Дівчинка», «Вертатись пізно», «Асоціації».
- Жадан Сергій «Були слова...».

Сергій Жадан

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

Етап реалізації проєкту

6 А Розподіліть між учасниками групи обрані вірші й здійсніть аналіз обраних віршів, керуючись порадами літературознавиці щодо **аналізу поетичного твору**. Результати свого аналізу запишіть у вільній формі.

Порада літературознавиці: **«Учіться аналізувати вірші — це шлях до розгадки прихованого змісту!»**

Аналіз поетичного твору — це встановлення зв'язків між змістом і формою, це процес поглиблення розуміння твору, яке виникає під час першого сприйняття.

Почніть зі змісту. Прочитайте вірш кілька разів. Робіть нотатки під час читання. Шукайте щось дивне, заплутане або захопливе. Запишіть своє розуміння кожного рядка. Не бійтеся записувати будь-які запитання, які виникають у вас під час тлумачення вірша. Прочитайте вірш уголос. Якщо є можливість, послухайте аудіозапис вірша в акторському виконанні. Поміркуйте, чому така назва. Дайте відповідь на запитання, про що цей вірш, яка його тема.

Тепер переходьте до виявлення особливостей форми. З'ясуйте віршовий розмір та схему римування. Які рими найбільш запам'яталися? З'ясуйте, які художні засоби використані. У чому особливості композиції? Хто, на вашу думку, є ліричним героєм вірша? Розмова ведеться від першої особи, від другої чи від третьої особи? Який тон твору? Які художні образи вражають? Які в автора / авторки улюблені синтаксичні конструкції?

Порівняйте, як змінилося ваше первинне розуміння змісту після виявлення всіх художніх засобів. Який прихований зміст криється за метафорами, порівняннями тощо?

У кінці пошукайте відповідь на запитання, де і коли був написаний цей вірш, чи відома якась подія, яка могла викликати появу цього вірша. Поміркуйте, чи отримана інформація додає щось у розумінні змісту вірша.

6 **Б** Обміняйтеся в групі текстами з аналізом обраного твору й здійсніть взаємне письмове коментування (що сподобалося, що треба пояснити, чого не вистачає). Відредагуйте власний текст на основі коментарів однокласника або однокласниці.

7 **А** Розподіліть між учасниками групи авторів вашої антології та знайдіть у надійних джерелах інформацію щодо життя та творчості тих поетів, твори яких увійшли в збірник. Ознайомтесь в інтерактивному електронному додатку зі стислою біографією Івана Малковича та напишіть коротку біографічну довідку про кожного з обраних вами авторів.

7 **Б** Обміняйтеся в групі текстами з біографічними довідками та здійсніть взаємне письмове коментування (що сподобалося, що треба пояснити, чого не вистачає). Відредагуйте власний текст на основі коментарів однокласника або однокласниці.

8 Прочитайте кілька анотацій до книжок в інтерактивному електронному додатку до підручника. Застосовуючи техніку мозкового штурму, обговоріть ідеї щодо анотації до вашого збірника поезії. Оберіть найкращу ідею й спільно напишіть анотацію до свого збірника поезії.

9 Напишіть передмову з роз'ясненням вашого вибору теми антології та творів, які вміщені в ній. Обговоріть текст, відредагуйте неправильне чи сумнівне (не забувайте про грамотність написаного).

Передмова, або **переднє слово** — це додатковий текст, розташований перед основним текстом (твором), у якому автор / авторка чи редактор / редакторка повідомляють читача / читачку про те, що слід мати на увазі, читаючи основний текст.

10 Перечитайте обрані вірші й пригадайте найбільш цікаві цитати, які можуть найяскравіше представити ваш збірник. Використайте техніку мозкового штурму для добору підзаголовка для вашої антології.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

11 Тепер зосередьтеся на макетуванні вашого збірника. Обговоріть такі складники:

- ілюстрації,
- послідовність віршів,
- місце для фото поетів / поетес і біографії,
- місце для аналізу твору,
- обкладинка (шрифт, колір тощо),
- шрифт,
- зміст,
- символи.

Макетуванням називається процес компонування елементів книги — текстових блоків, графічного матеріалу, колірних рішень та інших елементів оформлення.

12 Підготуйте ілюстративний матеріал для збірника, зверстайте брошуру.

Верстка (**верстання**) — розміщення текстового та ілюстративного матеріалу на сторінках друкованого або електронного видання, що відповідає певним технічним та естетичним вимогам і критеріям, за спеціальними правилами та вказівками замовника.

Заключний етап

13 Оцініть ваш проєкт за наведеними переліком критеріїв. Об'єктивно оцінюйте свій творчий продукт, дивлячись на нього ніби очима майбутніх читачів:

- створений збірник є тематичною антологією;
- у збірнику подано коротку біографічну інформацію про всіх авторів;
- передмова налаштовує читача / читачку на читання антології;
- аналіз віршів підказує читачеві / читачці прихований зміст;
- ілюстрації не заважають сприймати тексти;
- усі тексти, представлені в збірнику, записано / надруковано грамотно.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

За потреби доопрацюйте свій проєкт, якщо за певним критерієм він, на думку групи, є ще не завершеним.

14 Обговоріть, у який спосіб ви представлятимете свій проєкт. Оберіть певний варіант із-поміж наведених нижче або вигадайте власне рішення. Представте свій проєкт.

1. Розмістити текст збірника на онлайн-ресурсі.
2. Зробити відеопрезентацію й розмістити її на онлайн-ресурсі.
3. Підготувати презентацію в Power Point чи подібних програмах та ознайомити з нею інші групи.

Післяпроєктний етап (рефлексія)

15 Обговоріть у групі, що вам удалося в процесі роботи над проєктом, а над чим варто попрацювати наступного разу.

1. Завдяки чому вдалося досягти результату?
2. Що було найскладнішим?
3. Що сподобалось у спільній роботі, а що не сподобалося?
4. Чи були серед подій, які зафіксовані в «Щоденнику проєкту», такі, які можна назвати комічними чи драматичними?
5. Чого нового вдалося навчитися в процесі виконання проєкту?

Практикум

16 A Визначтеся шляхом жеребкування, яку з антологій, створених однокласницями та однокласниками в інших групах, ви аналізуватимете. Проаналізуйте антологію за такими критеріями:

- відповідність віршів тематиці антології;
- змістовність і завершеність передмови;
- лаконізм і чіткість біографічної інформації;
- інформативність аналізу літературного твору;
- оригінальність оформлення збірника.
- грамотність;

16 **Б** Надайте авторам антологій зворотний зв'язок в усній або письмовій формі.

Творча студія

17 **А** Поміркуйте, у кого з однокласників або однокласниць ви хочете взяти інтерв'ю про участь у проєкті. Подумайте й запишіть 7 запитань. Перевірте, чи враховують ці запитання таке:

- як відбувався вибір тематики для антології;
- яку участь брав той / та, у кого беруть інтерв'ю, у створенні антології;
- які були труднощі в спільній роботі;
- як співавтори допомагали одне одному.

Заздалегідь ознайомте того / ту, у кого братимете інтерв'ю, із запитаннями й домовтеся про час інтерв'ю. Зробіть відео- або аудіозапис інтерв'ю. Розмістіть інтерв'ю на онлайновій дошці для спільного прослуховування або перегляду.

Індивідуальне читання

18 **А** Підсумуйте результати читацького челенджу в грудні на основі відгуків на прочитане в класному читацькому чаті та обговоріть розміщені на онлайновій дошці есе на тему **«Читацький виклик: за чи проти?»**.

18 **Б** В інтерактивному електронному додатку до підручника прочитайте інтерв'ю з поеткою та волонтеркою Галиною Крук. Запишіть відповіді на наведені питання.

«Жінки в мистецтві» (Women in Arts) — це незалежна премія, яка відзначає актуальні досягнення жінок у сферах мистецтва та культури. Премію в 2019 році започаткували Український інститут та ООН Жінки в межах руху солідарності за гендерну рівність.

18 В Перечитайте анотації до книжок в списку, поданому в інтерактивному електронному додатку до Модуля 1.1. Оберіть книжку для читання в наступному місяці, ураховуючи власні інтереси та відгуки однокласників та однокласниць. Хід читання протягом наступного місяця висвітлюйте в класному читацькому чаті або на засіданнях читацького клубу. Для цього скористайтесь матеріалами, розміщеними в інтерактивному електронному додатку до підручника:

- якщо ви обрали художній прозовий твір, то скористайтесь «Підказками для аналізу прозового художнього твору»;
- якщо ви обрали нехудожній твір, то скористайтесь «Формою для нотаток».

Якщо ж ви обрали поетичну збірку, то тут будуть помічними вже знайомі вам поради літературознавиці (с. 234). Проаналізуйте кілька поезій зі збірки й розмістіть їх у класному читацькому чаті або поділіться на засіданнях читацького клубу.

МІРИЛО ПОСТУПУ

19 Роздрукуйте таблицю очікуваних результатів до Розділу 2 за групами умінь: «Усна взаємодія», «Письмова взаємодія», «Робота з текстом», «Дослідження мовлення», розміщену в електронному додатку до підручника. Оцініть кожний результат за критеріями «Упевнено роблю» або «Навчаюся». Розмістіть таблиці з самооцінюванням у власному портфоліо, порівняйте результати з тими, що були в таблиці до Розділу 1. Поміркуйте над тим, що змінилося. Які результати покращені? Які з'явилися нові результати, про які раніше не йшлося?

Проєкт підручника видавництва "Ранок"

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Державний Гімн України

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Державний Прапор України

Державний Герб України

ЧАСТИНИ МОВИ

- САМОСТІЙНІ
  - ІМЕННІ
    - ІМЕННИК
    - ПРИКМЕТНИК
    - ЗАЙМЕННИК
    - ЧИСЛІВНИК
  - ДІЄСЛОВО
  - ПРИСЛІВНИК
- СЛУЖБОВІ
  - ПРИЙМЕННИК
  - СПОЛУЧНИК
  - ЧАСТКА
- ВИГУК

- **самостійні:** повнозначні, оскільки слова з цих частин мови можуть виконувати синтаксичні ролі членів речення (підмет, присудок, додаток, означення та обставина)
- **службові:** неповнозначні слова, які не виконують синтаксичних ролей у реченні, до них не можна поставити питань, є незмінюваними
- **вигук:** частина мови, яка не є ні самостійною, ні службовою
- **іменні:** частини мови, слова яких відмінюються

Частина мови	Загальне грамати-чне значення	Питання	Синтаксична роль	Приклади
Самостійні				
Іменник	означає предмет	хто? що?	може виступати будь-яким членом речення	мама, син, Україна, земля
Прикметник	означає ознаку предмета	який? чий?	найчастіше виступає означенням, може бути в складі присудка	рідний, безмежний, батьків
Числівник	означає число, кількість предметів, порядок при лічбі	скільки? котрий?	може виступати будь-яким членом речення	десять, шостий
Займенник	указує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх	хто? що? який? чий? котрий? скільки?	може виступати будь-яким членом речення	ми, ніщо, будь-який, весь, той
Дієслово	означає дію або стан предмета	що робити? що зробити?	може виступати будь-яким членом речення	думати, намалю-вати, радіти
Прислівник	означає ознаки дії, предмета, іншої ознаки	як? де? коли? навіщо?	обставина	весело, тут, вчора, на щастя
Службові				
Прийменник	разом із відмінковими закінченнями іменників, займен-ників і числівників виражає відношен-ня між словами в реченні	—	не є членом речення	перед, над, поза
Частка	надає реченню додаткові відтінки значення, утворює окремі граматичні форми	—	не є членом речення	атож, ні, хіба, якраз, тільки
Сполучник	з'єднує однорідні члени речення, прості речення у складному	—	не є членом речення	і, але, бо, як
Вигук				
Вигук	виражає почуття, емоції, волевиявлення	—	не є членом речення	ах, ох, алло, оввa, добридень

Про тексти в підручнику

Наголосимо на одній важливій особливості навчання мови впродовж життя (а не лише шкільного навчання): усе, що робить людина, яка навчається, «відбувається» навколо ТЕКСТУ. Той, хто навчається, читає тексти, слухає тексти, дивиться тексти, аналізує тексти, урешті, створює тексти — усні й писемні, а також обговорює власні й чужі тексти... Бо все наше життя — це тексти, написані, розказані, переказані, почуті й осмислені. Недарма в нашій мові з'явилися такі вирази, як **«книга життя»**, **«перегорнути чергову сторінку життя»** тощо.

- **словосполучення** — синтаксична одиниця, яка утворюється на основі підрядного зв'язку поєднанням двох чи більше повнозначних слів
- **предикативне значення** — віднесеність змісту речення до об'єктивної реальності
- **речення** — основна предикативна синтаксична одиниця, яка є граматично організованим поєднанням слів (або слово) та має повну і смислову завершеність
- **просте речення** — речення, яке має в своєму складі одну граматичну основу
- **складне речення** — має в своєму складі дві і більше граматичних основ
- **безсполучникове складне речення** — речення, у якому прості речення поєднані інтонаційно
- **складносурядне речення** — складне речення, у якому прості речення рівноправні за змістом і пов'язані сурядними сполучниками
- **складнопідрядне речення** — складне речення, у якому одне просте речення є головним, а інше (підрядне) граматично залежить від головного і з'єднується з ним за допомогою підрядного сполучника або сполучного слова

Види словосполучень	
За будовою	**Прості** — складаються з двох повнозначних слів, з-поміж яких одне головне, а друге — залежне. **Складні** — утворюються з трьох і більшої кількості повнозначних частин мови.
З урахуванням особливостей головного слова	**Іменні** (головне слово належить до іменника, прикметника, займенника, числівника). **Дієслівні** (головним словом виступає дієслово). **Прислівникові** (головним словом виступає прислівник).
З урахуванням особливостей залежного слова	**Узгодження** — словосполучення, у якому залежне слово відповідає на питання означення: який? чий? **Керування** — словосполучення, у якому залежне слово відповідає на питання додатка: кому? чому? кого? чого? **Прилягання** — словосполучення, у якому залежне слово відповідає на питання обставини: коли? як? де? скільки?

Поєднання слів, які не є словосполученнями	
1. Фразеологізми	пекти раків; бити байдики
2. Однорідні члени речення	яблуні і груші; луки і поля
3. Сполучення підмета з присудком	весна іде, діти малюють
4. Поєднання службових частин мови, дієслова-зв'язки, інших допоміжних слів з повнозначними	на подвір'ї, проти волі, буду працювати, більш досконало

ВИДИ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ

- **за складом граматичної основи**
  - двоскладне
  - односкладне
- **за наявністю головних та другорядних членів речення**
  - повне
  - неповне
- **за наявністю другорядних членів речення**
  - поширене
  - непоширене
- **за метою висловлювання**
  - розповідне
  - питальне
  - спонукальне
- **за емоційним забарвленням**
  - окличне
  - неокличне
- **за наявністю або відсутністю ускладнювальних елементів**
  - ускладнене
  - неускладнене

ВИДИ СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

з протиставними сполучниками:
- протиставлення;
- зіставлення.

з розділовими сполучниками:
- чергування;
- взаємовиключення.

з єднальними сполучниками:
- одночасність;
- послідовність;
- причина-наслідок;
- перелік.

УКРАЇНСЬКА МОВА, УКРАЇНСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ. Частина 1

Підручник інтегрованого курсу для 8 класу
закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах)

Особливості підручника:

- забезпечує вивчення мовних тем на основі роботи з художніми текстами з української та зарубіжної літератур;
- містить вправи із залучення учнів до творчої діяльності в групах / парах чи самостійно;
- формує наскрізні вміння: навички читання з розумінням, висловлення власної думки в усній та письмовій формі, критичне й системне мислення.

Інтерактивний електронний додаток містить:

- відео- та аудіоматеріали для роботи з текстами різних стилів;
- інтерактивні завдання до кожного модуля;
- завдання до текстів різних стилів та жанрів для закріплення знань із теорії літератури;
- мовний практикум;
- структурований Довідник з мовознавства та літературознавства;
- супровідну Хрестоматію.

Проєкт підручника видавництва "Ранок"